2518

HISTORIENS STØRSTE FORRÆDERE

En verden av **SVIK & BEDRAG**

Da Roma ble forrådt

Hemmeligheter til salgs

Den store krutt-sammensvergelsen

bc | 2737 | 014 | FAKTA

MYTTERI | SPIONASJE | DOBBELTSPILL

Historiens største svikere
Norsk utgave 2025 © Orage AS
ISBN: 978-82-8447-543-1

Norsk redaksjon
Redaktør: Inger Marit Hansen
Grafiker: Martin Heggertveit
Omslagsdesign: Marlene Sofie Wallumrød

Salgsansvarlig
Øystein Berg
+47 909 61 959
berg@orage.no

Utgitt av
Orage AS
Jarlsøveien 50
3124 Tønsberg, Norge
+47 47 46 60 00
post@orage.no
www.orage.no

Trykk
Trykket i Latvia, Artko AS

Alle Orages produkter trykkes ved svanemerkede trykkerier.

Utgitt på lisens fra Future Plc.

This publication is published under licence from Future Publishing Limited. All rights in the licensed material belong to Future Publishing Limited and it may not be reproduced, whether in whole or in part, without the prior written consent of Future Publishing Limited.

©2024 Future Publishing Limited.
www.futureplc.com

Originaltittel
AAH: Biggest Traitors © Future Publishing Limited

«Et land kan overleve sine idioter, til og med de ambisiøse. Men svik innenfra kan det ikke overleve.»

Ciceros visdom klinger like vist i dag som den gjorde da den berømte taleren talte til det romerske senatet i år 50 f.Kr. Forræderi er en særdeles farlig fiende, en fiende som skjuler sine egentlige hensikter bak et vennlig smil. Det har dømt mange herskere til undergangen og endret skjebnen til land og hele imperier. Men hva vil det egentlig si å være en forræder?

Det er på tide å tre inn i skyggene og møte noen av historiens verste svikere. Fra den beryktede Judas Iskariot til Guy Fawkes, Benedict Arnold og den kinesiske krigeren som myrdet sin egen mentor – gjør deg klar for en titt inn i de mørke hjertene til mennene og kvinnene hvis navn for alltid vil være synonymt med en forbrytelse som har inspirert utallige klassiske fortellinger og til og med en populær realityserie.

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

Innhold

6 Den høyeste straff

8 Alt i god tro

10 Forseglet med et kyss

14 Kuppforsøket

24 Også du, min sønn Brutus?

28 Axis Sally

34 Samuraien som byttet side

36 Trippel forræder

38 Danmarks største forræder

44 Ethelreds leiesoldat

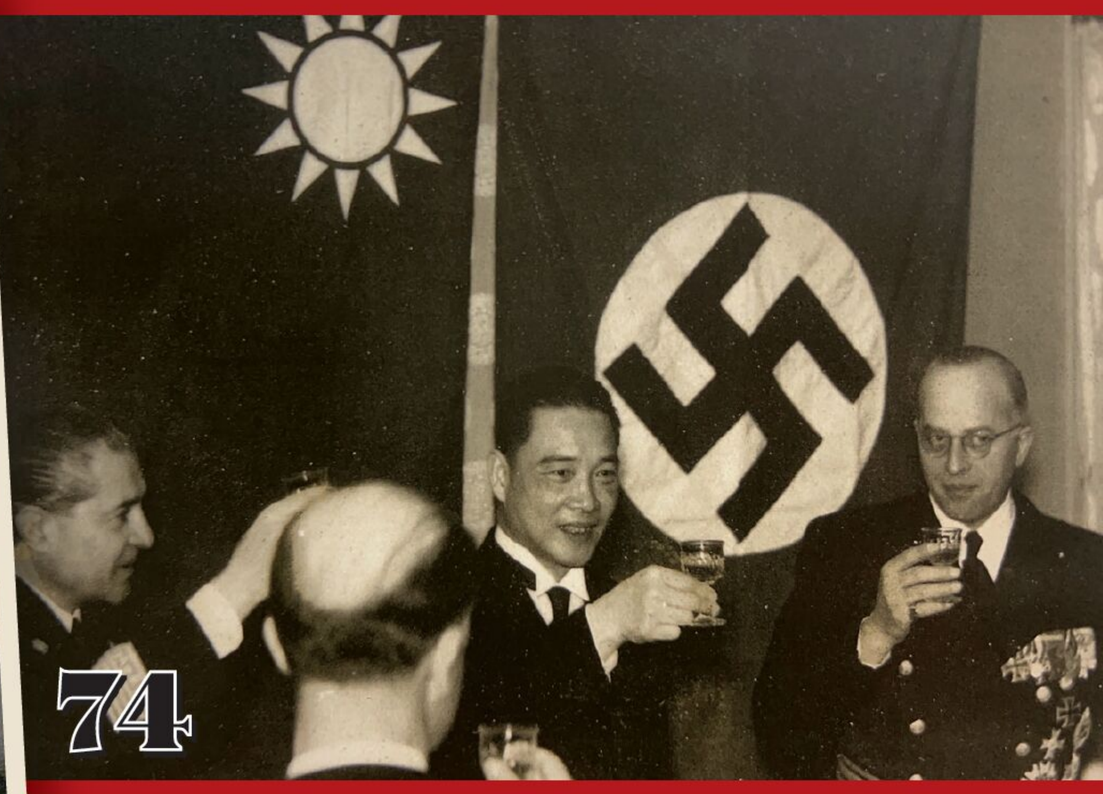
46 Statshemmeligheter til salgs

48 Benedict Arnold: Amerikas falne patriot

52 Pétain: helt eller forræder?

INNHOLD

60 Ti tragiske dager

64 Da Roma ble forrådt

68 Mata Hari: Spion eller syndebukk?

74 Japans nikkedukke

76 Cambridge spionring pågrepet

80 Efialtes fra Trakhis

82 Akechi Mitsuhide

84 Elsk din bror

88 Talleyrand

94 Den beryktede Lord Haw-Haw

96 Den sterke mannen i Burkina Faso

98 Sir Roger Casement

100 Alkibiades: Den troløse tjener

106 Han tystet på bøddelens attentatmenn

108 Vidkun Quisling

112 Et kongelig kjærestepar på tokt

118 Amerikansk skurk: general James Wilkinson

120 Julius & Ethel

122 Svikeren Lü Bu

126 USAs største spion blir tatt

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

DEN HØYESTE STRAFF

Landsforræderi regnes nå som en av de verste forbrytelsene man kan begå. Men definisjonen og straffen har endret seg dramatisk over tid.

TEKST | **BEE GINGER**

Gjennom historien har det vært utallige eksempler på svik og forræderi. Fra Bibelens fortelling om Judas Iskariot til dagens reality-TV-skurker – vi fascineres stadig av personer som er i stand til å forråde andre for sine egne onde hensikter. Men hva vil det egentlig si å være en forræder?

Ordet «å forråde» kommer fra av norrønt forráða, og fra middelnedertysk vorrāden. Det betyr i grunnen å 'råde falsk'. Det engelske «traitor», 'forræder', ble første gang registrert som substantiv rundt 1225 på mellomengelsk. I engelsk rett har forræderi alltid vært ansett som den mest avskyelige forbrytelsen. Det mest kjente eksempelet er nok Guy Fawkes' beryktede kruttsammensvergelse, et planlagt attentat mot kong Jakob 6. av Skottland og 1. av England. Hadde det lykkes, ville konsekvensene for både kronen og landet ha vært ødeleggende. Å planlegge monarkens død er imidlertid ikke den eneste måten forræderi kan begås på.

I England i 1351 ble Treason Act vedtatt fordi parlamentet ønsket å redusere kongens mulighet til å utpeke hvem som helst som forræder. Ifølge denne loven ble likevel en rekke forbrytelser av varierende alvorlighetsgrad omfattet av landsforræderi, fra å produsere falske penger eller myrde en kongelig embetsmann til den litt mer ubehjelpelige forseelsen å ikke skaffe en mannlig arving for å videreføre den kongelige arverekken. Å hjelpe eller assistere fiender av staten eller å føre krig mot kronen ble også klassifisert som høyforræderi, og det samme ble enhver krenkelse av dronninggemalen, kongens eldste ugifte datter eller tronarvingens kone. Englands lov om landssvik har blitt revidert i årenes løp, og den juridiske betydningen har blitt justert flere ganger for å demme opp for frykten hos makthaverne.

Den eneste straffen for landsforræderi var dødsstraff, som kom i en rekke grusomme former. De fleste henrettelser var offentlige, med mindre den dømte var av kongelig avstamning, for da slapp han eller hun å bli hengt og ble i stedet halshugget, en metode som ble ansett som mer passende for adelen.

Allmuen var ikke like heldige. Mens mange kvinner vanligvis ble brent på bålet (en grusom henrettelse som senere ble avskaffet på grunn av lukten), ble menn som ble funnet skyldige i forræderi, dømt til henging, trekking og kvartering. Denne barbariske henrettelsesformen ble lovfestet i 1352 under kong Edvard 3. Det innebar at den dømte forræderen ble festet til et trehjul og trukket bak en hest til stedet der han skulle henges. Før han ble hengt, ble han kastrert og sprettet opp, og deretter halshugget og partert i fire. Ofte ble kroppsdelene stilt ut til offentlig beskuelse til skrekk og advarsel til massene i en tid da det ikke fantes noe politi til å håndheve kongens lover. Denne brutale metoden skulle avskrekke potensielle forrædere.

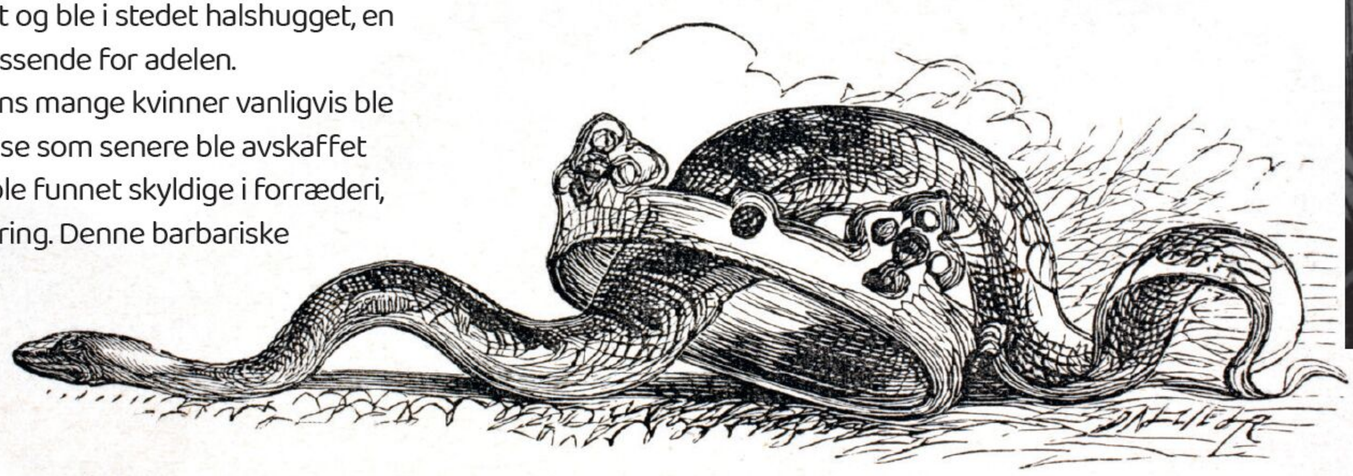
En alvorlig forbrytelse som forræderi kunne også gi en straff kalt «attainder», tap av liv og gods. I engelsk strafferett ble dette ansett som en vedvarende skamplett på familienavnet, og de etterlatte i familien ville ikke kunne fortsette som arvinger. De fordømte ville miste alle titler, eiendom og av og til livet. Denne straffen ble første gang praktisert i 1321, da Hugh le Despenser, 1. jarl av Winchester, som ble landsforvist for å ikke støtte kuppforsøket mot kong Edvard 2. Le Despenser kom tilbake året etter, men da ble han fanget sammen med sønnen Hugh Despenser den yngre. Le Despenser ble idømt henging, trekking og kvartering, og levningene hans ble kastet til en hundeflokk.

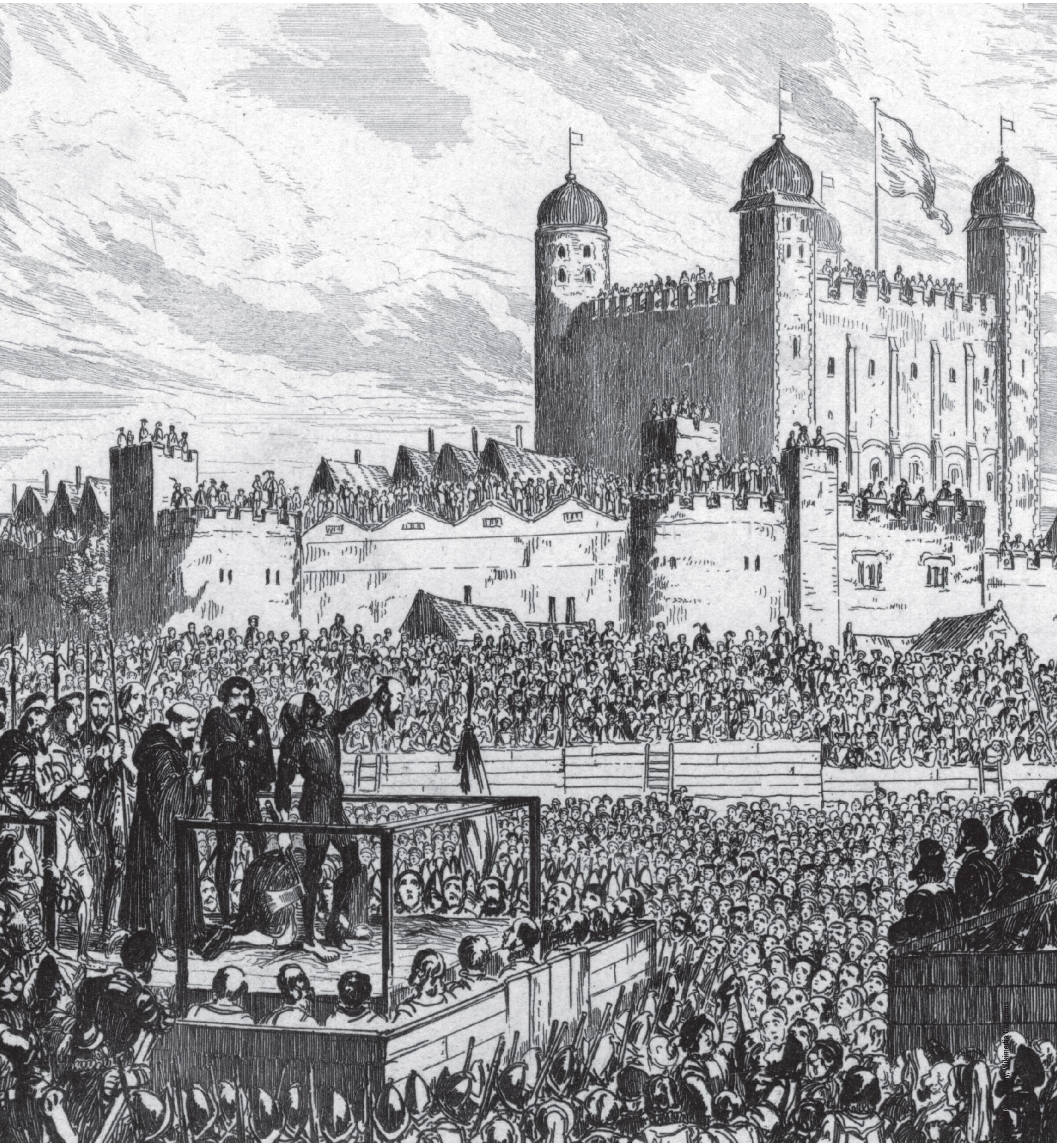
En lignende skjebne ble også tildelt Simon Fraser, en skotsk adelsmann, i 1747. Han ble to ganger funnet skyldig i forræderi på grunn av sin rolle i jakobittopprøret. Han ble dømt til henging, trekking og kvartering, men en barmhjertig kong Georg 2. omgjorde dommen til halshugging. Henrettelsen av Fraser var den siste halshuggingen i Storbritannia. Tusener av tilskuere hadde møtt opp på Tower Hill i London, og det ble litt av et oppstyr. Da en tretribune i nærheten kollapset og en rekke tilskuere omkom, skal Fraser ha ledd høyt idet øksen falt. Dette er angivelig opphavet til det engelske uttrykket «laughing one's head off».

Den siste henrettelsen for landsforræderi i Storbritannia var hengningen av lord Haw-Haw i 1946, og i 1998 ble straffen for landssvik endret til livsvarig fengsel med loven Crime and Disorder Act.

Det var vanlig at tusenvis av mennesker overvar en henrettelse, noe denne illustrasjonen av halshuggingen av John Dudley, hertug av Northumberland, i 1553 viser.

ALT I GOD TRO

Forræder er inspirert av et blodig mytteri utenfor Australia på 1600-tallet, og TV-serien der det gjelder å være mest utspekulert, har tatt seerne med storm.

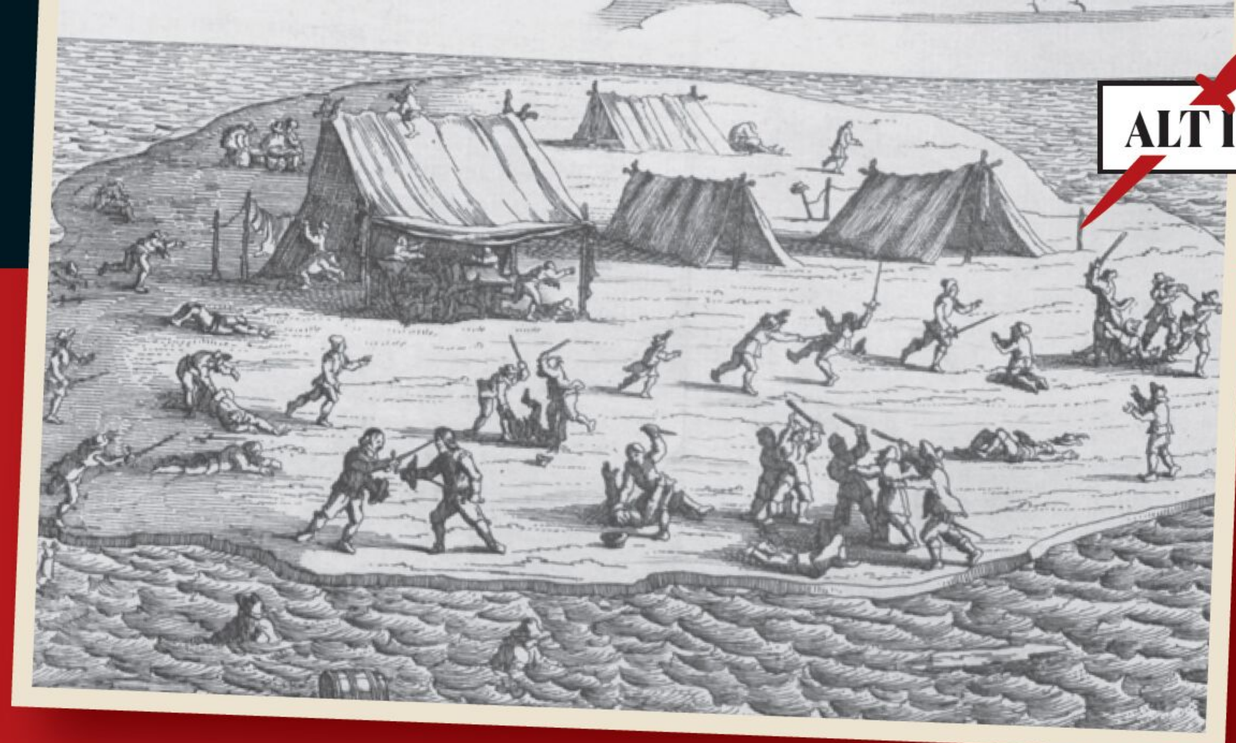
TEKST | BEE GINGER

Forræderi kan skje på så mange måter, noe mange sikkert har sett i den populære TV-serien *Forræder*. For de uinnvidde er *Forræder* en psykologisk konkurranse som utspiller seg i en villa eller en festning et sted i Norge. Serien er basert på den populære nederlandske serien *De Verraders* av Marc Pos og Jasper Hoogendoorn, og i tillegg til den nederlandske originalversjonen er serien nå også filmet i flere andre land, deriblant Sverige, Canada, New Zealand, Australia og USA.

Spillet begynner med et lag bestående av 22 håpefulle deltakere som alle ledes av en programleder. Premisset for programmet er å delta i en rekke oppdrag og utfordringer som et lag for å øke premiepotten så mye som mulig (i 2023 stakk vinneren av med 132 000 kroner). Haken er imidlertid at det i gruppen finnes ukjente «forrædere» som planlegger å sabotere gruppens innsats for å plukke ut de «lojale» teammedlemmene én etter én. Forræderne kommer sammen de fleste kveldene for å bestemme hvilken lojal deltaker de ønsker å sette på «dødslisten» (eliminere). Vedkommende får beskjed og må forlate konkurransen umiddelbart uten å ta farvel. De andre deltakerne får vite at vedkommende har forlatt konkurransen neste morgen under frokosten. Etter en dag med utfordringer samles alle spillerne rundt det runde bordet og diskuterer hvilken spiller de ønsker å forvise, før de stemmer. Den personen som har fått flest stemmer, avslører deretter hvilket lag han eller hun tilhører: De lojale eller forræderne. Hvis antallet forrædere synker til to, kan de rekruttere en lojal i stedet for å drepe dem. Men det er opp til de lojale om de vil bytte side eller bli drept og forlate spillet.

Det er et intenst spill om tillit, dolking i ryggen og til

Sviket som inspirerte *Forræder*

I oktober 1628 gikk et skip fra Nederlands Ostindiske kompani, *Batavia,* ut fra Nederland på sin jomfrureise. Målet var Batavia i Indonesia, dagens Jakarta. 340 mennesker var om bord, inkludert kvinner og barn. Dette var flaggskipet i en flåte på åtte skip under kommando av kjøpmannen Francisco Pelsaert. Kapteinen på *Batavia* var Ariaen Jacobsz. I lasten var flere kister med sølvmynter og smykker. Blant passasjerene var også Pelsaerts stedfortreder, Jeronimus Cornelisz, en apoteker som var på flukt fra anklager om kjetteri i Nederland.

Cornelisz visste at Jacobsz foraktet flåtekommandant Pelsaert, og sammen med kapteinen planla han å gjøre mytteri og legge beslag på skipssølvet. De var midt i planen da *Batavia* ble skilt fra resten av flåten i en storm utenfor Kapp det gode håp nær Sør-Afrika. Det endte tragisk, og i juni 1629 gikk skipet på grunn ved Beacon Island utenfor Australias vestkyst. 40 mennesker omkom.

Pelsaert og Jacobsz overlevde, men de trengte mat og vann. De tok en langbåt til øya, men da de ikke fant noe av dette, bestemte de seg for å sette kursen mot byen Batavia for å søke hjelp. Pelsaert var fortsatt fullstendig uvitende om komplottet mot ham.

I mellomtiden forlot Cornelisz skipsvraket og svømte til Beacon Island, der han straks gikk i gang med å ta kontroll over de overlevende ved å dele dem inn i grupper. Han lurte 20 soldater under ledelse av Wiebbe Hayes til å lete etter vann på en annen øy i nærheten, og etterlot dem der for å dø. Deretter satte han i gang et blodbad der 125 av de overlevende ble drept, deriblant kvinner og spedbarn, med hjelp av andre medsammensvorne. Det så ut til at han ville lykkes med å utslette all opposisjon og gjøre krav på skipets dyrebare last. Men planen om å forråde Hayes og hans menn slo feil.

Så snart Hayes' tropper fant vann, fikk de kreftene tilbake, og da de vendte tilbake til Beacon Island og oppdaget grusomhetene ved Cornelisz' massakre, slo de tilbake. Det endelige sammenstøtet mellom de stridende partene ble avbrutt da Pelsaert kom tilbake med skipet *Sardam* etter å ha funnet hjelp. Cornelisz og seks av hans menn ble stilt for retten og hengt. To andre ble etterlatt på det australske fastlandet. Av de opprinnelige 340 passasjerene var det bare 122 som til slutt nådde havnen i Batavia. Blant dem var kaptein Jacobsz, hvis endelige skjebne forblir ukjent.

slutt avsløring, med en stor dose sammenbrudd, tårer, spektakulære løgner og tvilsomme begrunnelser, noe som gjør det til en fryktelig spennende seeropplevelse. Hvis de lojale har fordrevet alle forræderne innen showets slutt, vil de dele premien mellom seg. Men hvis forræderen(e) fortsatt er med i gruppen, stikker de av med alle pengene selv.

Det som gjør programmet unikt, er det mangfoldige utvalget av deltakere, som alle har ulike personligheter og grunner til å delta i programmet. Som seer er det lett å bli følelsesmessig engasjert, særlig når det er deltakere vi kan relatere til. Når vi møter en gruppe individer i et program som dette, vil vi sannsynligvis raskt felle en dom basert på en kombinasjon av alle ansiktene og trekkene deres. Denne bedømmelsen kalles gruppetenkning og skjer i løpet av et kvart sekund. Det gjør det vanskeligere for oss å oppdage tegn på dobbeltspill, ettersom vi allerede har bedømt gruppen som en helhet i stedet for som enkeltpersoner. Etter hvert som tiden går og vi lærer mer om hver enkelt deltaker, vil tankene og følelsene våre overfor dem sannsynligvis endre seg.

OVER De gjenværende deltakerne sitter rundt det runde bordet under sesong 2 av den amerikanske versjonen av*Forræder.*

Selv om deltakerne i serien er dobbeltspillere, kommer de selvsagt ikke til å bli straffeforfulgt, men det understreker at vi som publikum fortsatt lar oss fascinere av forræderske skurker, enten vi ønsker at de skal avsløres eller ikke. Vår fascinasjon er ikke så ulik folkemengdene i middelalderen som samlet seg for å se en offentlig henrettelse. Serien understreker også at man bør være forsiktig med hvem man stoler på.

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

FORSEGLET MED ET KYSS

TEKST | ALICE PATTILLO

Navnet hans er synonymt med svik, men hva var det egentlig Judas gjorde, som stemplet ham som forræder for all ettertid?

Søker du etter synonymer til forræder, vil mange anerkjente synonymordbøker tilby begrepet «judas» som et gangbart synonym. Det kan vi takke Judas Iskariot for – den mest kontroversielle av Jesu opprinnelige tolv disipler. I det første århundret etter Kristus var navnet Judas, eller det opprinnelige hebraiske landet Juda, et populært navn for unge gutter, og det ble ofte assosiert med den heroiske jødiske presten Judas Makkabeus. Men du vil ikke finne mange kristne som har brukt navnet siden 100-tallet e.Kr. – til tross for at det betyr «lovprisning» eller «la Gud være lovet» – siden den famøse Judas Iskariot for alltid svertet det med sitt sjokkerende «svik» mot Jesus. Ifølge Matteusevangeliet forrådte Judas Iskariot – Jesu tilsynelatende lojale disippel – sin gode venn til romerne for 30 sølvpenger, noe som resulterte i at Jesus ble korsfestet. Men fortjener han sitt rykte som kristendommens mest beryktede sviker, eller er det historien som har skitnet ham til?

APOSTELEN JUDAS

Det finnes svært lite pålitelig informasjon om Judas, selv i Bibelen. Faktisk finnes det svært lite pålitelig informasjon i det hele tatt. Det fantes ingen journalistisk integritet i det første århundret, og mange samtidige beretninger, selv de som presenteres som fakta, inneholder gjetninger, propaganda og forutinntatte oppfatninger og meninger. De bibelske evangeliene selv motsier ofte hverandre og forteller de samme historiene fra ulike synsvinkler. Historikere har hatt store vansker med å tyde om det finnes solide bevis for mesteparten av innholdet – inkludert de navngitte personene – og Judas' eksistens er i stor grad omstridt. Men hvis han faktisk levde, er dette det vi vet om ham: Judas var en av Jesu disipler og den tolvte av Jesu apostler – et medlem av Jesu indre sirkel, om du vil – som nevnes i alle kristendommens fire kanoniske evangelier (det vil si de synoptiske evangeliene etter Matteus, Markus og Lukas, og Johannes). Judas blir ofte

omtalt som den mest velutdannede av alle de tolv apostlene. Han ble tatt inn i kretsen av disippelen Natanael, hovedsakelig takket være sin erfaring med økonomi, og han ble kassereren deres – en rolle som tyder på at Jesus må ha hatt en viss tillit til Judas. Ifølge Matteusevangeliet fikk alle Jesu apostler makt til å drive ut demoner og helbrede sykdom – eller i det minste ble de tidlig gitt medisinsk kunnskap og myndighet til å utføre såkalte mirakler.

JUDAS SVIKEREN

Etter den siste nattverden gikk Judas til de religiøse autoritetene og førte dem deretter til Jesus i Getsemanehagen, der han ba. For dette fikk han 30 sølvmynter. Han gir myndighetene beskjed om å ta den han kysser i forvaring, og han henvender seg til Kristus og kysser ham. Jesus svarer, ifølge Matteus, med å omtale Judas som «venn», men blir umiddelbart arrestert og overgitt til romerske soldater for å bli korsfestet. Det er derfor i hovedsak Judas' skyld at Kristus døde på korset.

De kanoniske skriftene innrømmer at Jesus var klar over Judas' forræderi, men at han ikke gjorde noe for å stoppe ham. Dette tyder på at det var en del av Guds plan, og at det ikke fantes noen varsler om at Judas ville bli hans undergang. En mann som Judas måtte ha forlatt sitt hjem og gitt opp sitt yrke for å kunne følge Jesus rundt i Israel. Så hva var det som gjorde at Judas gikk fra å være en tilsynelatende hengiven tilhenger og medlem av Jesu mest privilegerte brorskap til å bli hans fiende nummer én?

JUDAS' MOTIVASJON

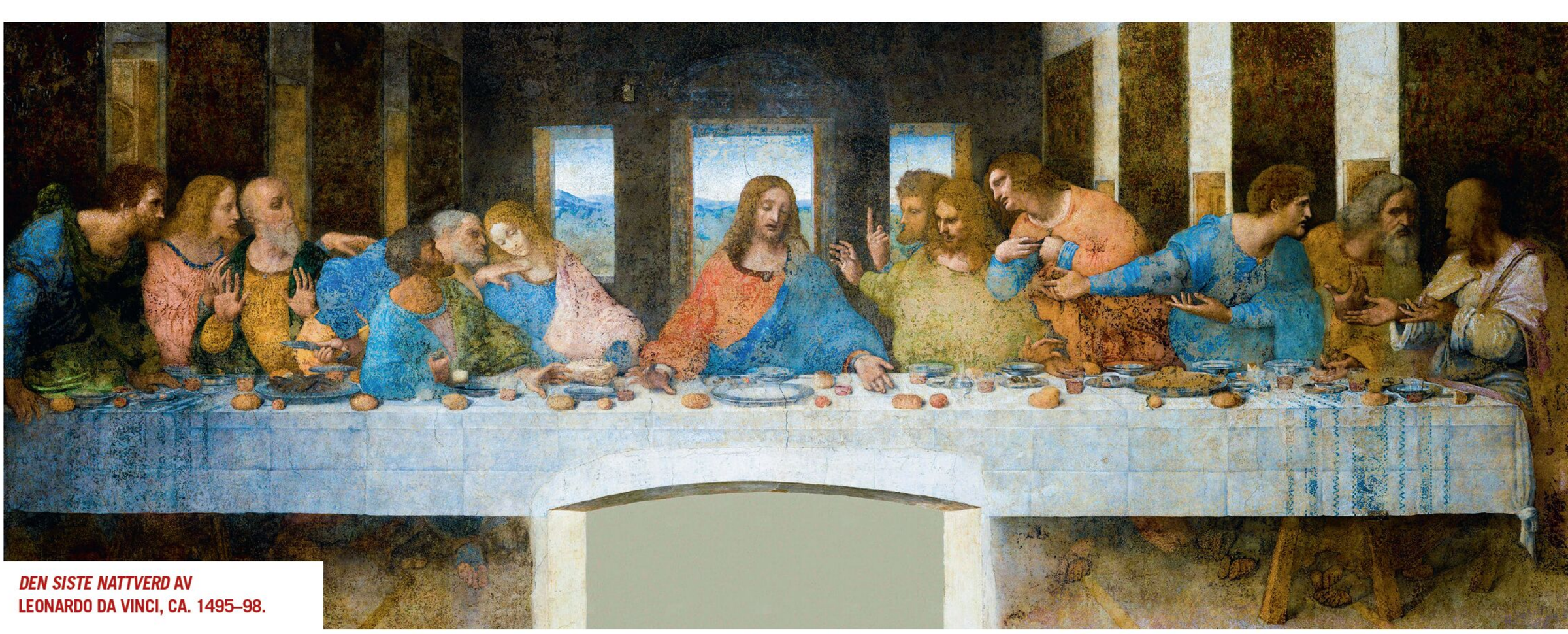
Det finnes to hovedteorier om hvorfor Judas forrådte Jesus: grådighet og satanisk besettelse. Lukasevangeliet fastslår at Satan kom inn i Judas' kropp da han forrådte Jesus. Johannes legger også skylden på demonisk innflytelse og en av de syv dødssyndene. Ifølge Johannes var Judas alltid en dårlig mann, og han utnyttet sin rolle som gruppens kasserer til å underslå penger og forlot nattverden med den klare hensikt å forråde sin leder. Merkelig nok nevner ikke Johannesevangeliet at han byttet lojaliteten sin mot 30 sølvpenger. Matteus- og Markusevangeliene legger også skylden på Judas' grådighet, men det er noen problemer med denne teorien. Hvorfor skulle Jesus, den mest skarpsindige av alle mennesker, velge en grådig og uærlig mann til å være en av sine tolv? Hvorfor ville ikke Judas be om mer enn 30 sølvpenger – et lite beløp – og hvorfor ville en mann som var drevet av grådighet, slå seg sammen med en blakk gjeng religiøse opprørere? Noen har hevdet at Judas kan ha hatt et politisk motiv og ønsket å bli utnevnt til jødenes leder, men det finnes ingen bibelske bevis for dette.

Andre teorier om hvorfor Judas forrådte Kristus florerer, blant annet at Judas var sint fordi Jesus ikke var den Messias som jødene var blitt lovet, eller at Judas ikke hadde til hensikt å forråde Jesus i det hele tatt, og at ideen om at han var forrædersk er en feilaktig oversettelse av «overgi». En annen teori er at han trodde at myndighetene skulle snakke med Jesus og ordne opp i uenighetene, noe som forklarer hvorfor han angret så mye etterpå og i mange tilfeller antas å ha begått selvmord. Uansett måtte Judas forråde Jesus for at profetien skulle gå i oppfyllelse, og for at Kristus skulle dø som en nødvendig del av Guds plan om frelse.

JUDAS' DØD

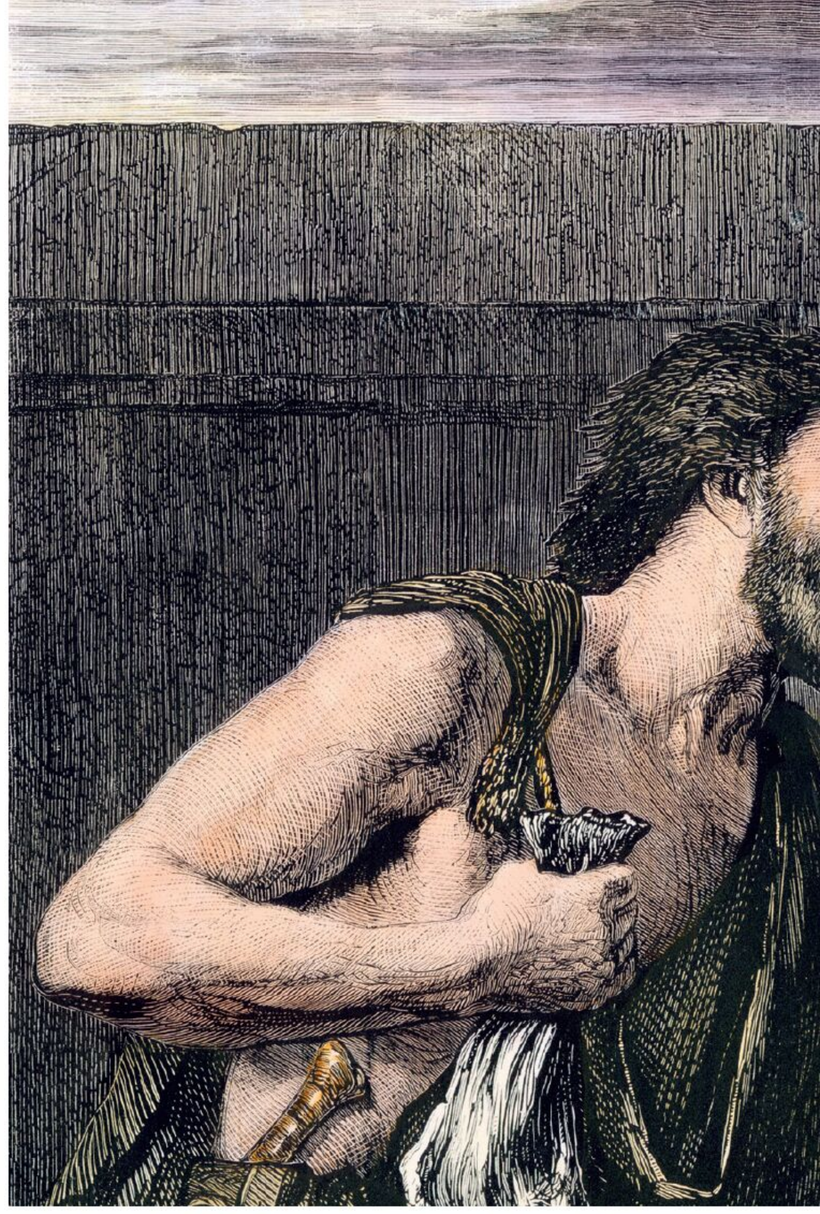
Ifølge Matteusevangeliet blir Judas grepet av skyldfølelse da han oppdager at forræderiet hans førte til at Jesus ble korsfestet. Han forsøker å levere tilbake de 30 sølvpengene, men de blir ikke akseptert siden de er vekslet inn som blodpenger. Han avviser sølvet og begår selvmord ved å henge seg. Det er uklart hvorfor han gjør dette. Noen tolkninger går ut på at det er i ren og skjær angst og anger over resultatet av sine handlinger. Andre mener det var på grunn av det faktum at han ville bli utstøtt av sine likemenn, mens andre igjen mener det var for å søke frelse.

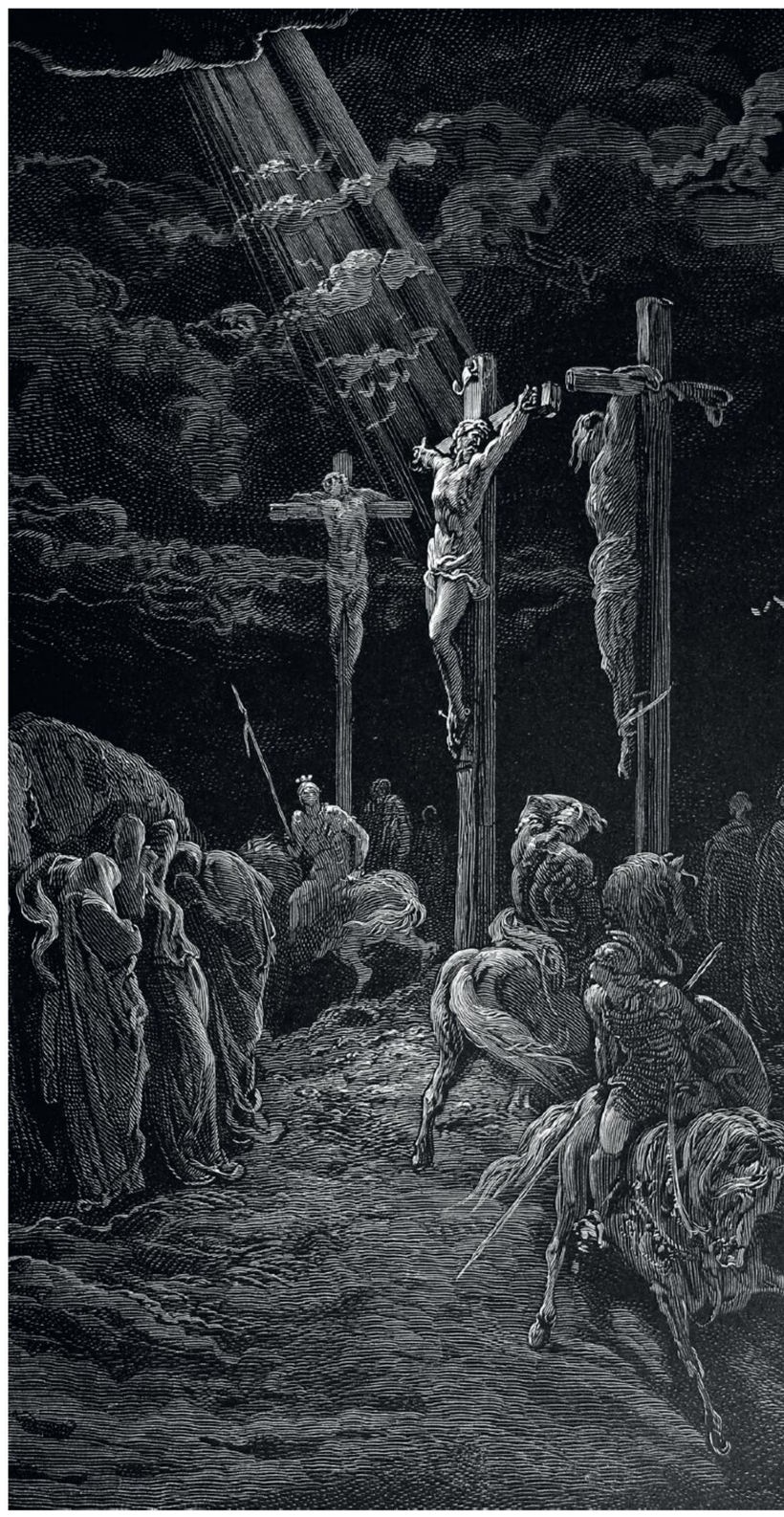
© Getty Images, Alamy

***DEN SISTE NATTVERD* AV LEONARDO DA VINCI, CA. 1495–98.**

Apostlenes gjerninger gir derimot en annen historie: Judas kjøper en åker for pengene sine og dør ved et uhell, uten å vise anger. Andre mener at han ble slått ned av Guds vrede.

SANNHETEN I NAVNET?

Det finnes motstridende oppfatninger om Judas' andre navn, Iskariot. En teori går ut på at det brukes for å skille ham fra andre menn med navnet Judas i evangeliene, og at det er en gresk oversettelse av et hebraisk uttrykk som betyr «mannen fra Kerijot». Denne teorien støttes av Johannesevangeliet, der det står at han er «sønn av Simon Iskariot». Andre forskere mener imidlertid at det er et tilnavn som stammer fra et latinsk ord, *sicarius,* som betyr «dolkemann», og som knytter ham til Sicarii, en gruppe jødiske opprørsmordere. Denne teorien er tvilsom, ettersom det ikke finnes noen annen måte å knytte Judas til denne banden på. En annen teori er at navnet Iskariot er avledet fra hebraisk eller arameisk med betydningen 'falsk' eller 'løgner', men siden evangelieforfatterne nesten alltid følger navnet hans med en kommentar om hans forræderi, virker dette også litt merkelig.

JUDAS, DEN LOJALE VENNEN?

Et ikke-kanonisk, gnostisk evangelium, Judasevangeliet, ble oppdaget i Egypt på 1970-tallet. Dokumentet ble funnet i en skinninnbundet kodeks skrevet på papyrus, på språket koptisk (et gammelt egyptisk språk). Funnet ble karbondatert til ca. år 150 e.Kr. Manuskriptet, som ble endelig oversatt i 2006, skal ha vært en oversettelse fra en tidligere gresk tekst og presenterer historien om Jesu korsfestelse fra Judas' synsvinkel. I motsetning til de kanoniske evangeliene portretterer Judasevangeliet Judas Iskariot som en lojal og hengiven disippel av Jesus, som bare «solgte» sin herre etter hans egen instruks for å oppfylle Guds plan. Ifølge dette evangeliet tok Jesus Judas til side i påsken og avslørte hemmelig informasjon for ham om Gud og skaperverket («det sanne evangeliet»). Jesus betrodde Judas at han var den viktigste av alle disiplene og fikk ham til å klekke ut en plan som ville føre til hans egen død. Jesus ber Judas om å overgi ham til myndighetene for å hjelpe ham med å frigjøre sitt udødelige, åndelige jeg fra sin dødelige, fysiske kropp. Judas gjør som Kristus ber ham om, men viser senere anger og angst over handlingen, og får en visjon av de andre disiplene, som forfølger og steiner ham.

OVER JUDAS ANGRER OG FORSØKER Å GI TILBAKE DE 30 SØLVPENGENE HAN FIKK FOR Å FORRÅDE JESUS.

MOTSATT SIDE *JUDAS HENGER SEG* ER EN MIDDELALDERFRESKE AV GIOVANNI CANAVESIO, SOM VISER DJEVELEN SOM FORTÆRER HANS SJEL.

TIL VENSTRE RESULTATET AV JUDAS' FORRÆDERI – ET TRESNITT SOM VISER KORSFESTELSEN AV JESUS KRISTUS AV GUSTAVE DORÉ.

«ANDRE MENER AT HAN BLE SLÅTT NED AV GUDS VREDE.»

EVANGELIET IFØLGE JUDAS

Historisk sett gir dette evangeliet et innblikk i noen av forskjellene i tanke og tro mellom de ulike tidlige kristne sektene, særlig gnostikerne. Gnostisisme er en rekke religiøse ideologier som spredte seg blant tidlige kristne grupper. Gnostikerne var opptatt av filosofiske spørsmål rundt eksistensen. I likhet med kristendommen trodde de på dualisme og et skille mellom den materielle kroppen og den immaterielle ånden. De hadde en grunnleggende tro på at den materielle verden er ond i seg selv, og kanskje også skaperen, mens den åndelige verden er god, og at frelse bare kan oppnås gjennom åndelig kunnskap – som Judas, ifølge Judasevangeliet, hadde. Gnostikernes fokus var imidlertid ikke på ritualer, påtvunget atferd og deltakelse i store institusjoner som kirker; de var mer opptatt av selvet og internalisert motivasjon.

Til tross for at mange av deres trosforestillinger stemte overens med kristendommen, og at mange gnostikere tilhørte kristne sekter, ble gnostisk lære fordømt som kjetteri av kirken – som ikke likte at andre tolkninger eller trosforestillinger enn deres egne ble videreført – og gruppene ble i stor grad undertrykt utover på 500-tallet. De overlevde imidlertid i esoteriske kretser, og troen levde videre i undergrunnen gjennom århundrer og fikk senere innflytelse i renessansen. Det er umulig å vite hvem som hadde, og har, rett eller feil når det gjelder historien om Judas – den etablerte kirken eller de gnostiske kristne sektene – men Judasevangeliet stikker utvilsomt kjepper i hjulene når det gjelder dagens etablerte kristne tro på Jesu død og Judas' rolle som forræder. Dette manglende leddet ser imidlertid ut til å gi en viss forståelse for hvorfor Jesus omtaler Judas som «venn» når han nettopp har forrådt ham overfor de romerske myndighetene, og det forklarer også enhver tvil om at Kristus kunne ha gjort en feil og potensielt hatt en sviktende dømmekraft da han valgte ut sine tolv apostler.

EVIG FORDØMMELSE

Enten Judas bare var en stakkars sjel som motvillig forrådte sin venn, en ikke-troende overløper som ombestemte seg, et offer for djevelens fordervelse eller en manipulerende bedrager drevet av grådighet, er det ingen tvil om at han er en av historiens største forrædere – en tittel han kanskje fortjener, og kanskje ikke fortjener. Hans skjebnesvangre kyss – en handling som vanligvis skulle bety lojalitet og kjærlighet – førte til Kristi brutale død. Uttrykket «judaskysset» har blitt stående igjen for å betegne en vennskapelig gest som skjuler en forrædersk baktanke.

© Getty Images, Alamy

KUPP-FORSØKET

Den 5. november er en viktig dato i engelsk historie. Men sannheten om det som ble hetende kruttsammensvergelsen, går ofte i glemmeboken.

TEKST | FRANCES WHITE

Da dronning Elizabeth 1. åndet ut i 1603, trakk katolikker rundt om i England et lettelsens sukk. Livet under hennes 44 år lange regjeringstid hadde ikke vært enkelt. Kanskje som en hevnaksjon mot søsteren Marias brutale styre, den troende katolske dronningen, hadde Elizabeth innført en rekke lover som rammet katolikkene hardt. Hun fryktet sannsynligvis katolikkene, og det med god grunn, ettersom en pavelig bulle erklærte at en katolikks lojalitet ikke var til kronen, men til Gud. Med ett slag ble alle katolikker i England stemplet som forrædere. Bare det å være katolikk, eller til og med å gi katolikker husly, var ikke bare ulovlig, det var også høyforræderi. Skrekkslagne fromme katolikker ble tvunget under jorden, og rundt 130 prester ble henrettet. Etter hvert som dronningen ble eldre, begynte mange av dem som hadde lidd mest under hennes regjeringstid, å håpe på en etterfølger som ville ha større forståelse for deres situasjon.

Med tanke på hvor mye som sto på spill, gikk overgangen til neste monark utrolig smertefritt. Jakob 1. var sønnen til Maria Stuart, dronning av Skottland, og selv om han var protestant, hadde moren hans vært en ihuga katolikk. For katolikkene som slet, var kong Jakobs tidlige tiltak for å lette på skattene de ble ilagt, svært oppmuntrende. Håpet ble imidlertid raskt slukket. Da Jakob innså hvordan beskatningen av katolikker hadde fylt statskassen, gjeninnførte han skattene og fordømte åpent den katolske troen. Katolikkenes vansker var tilbake, og for noen var dette dråpen som fikk begeret til å flyte over.

Hvis det var én mann som hadde følt den bitre brodden av antikatolisismen i England, så var det Robert Catesby. Han stammet fra en ærerik slekt som strakte seg tilbake til William Catesby, Rikard 3.s betrodde rådgiver, og hele livet hadde han sett familiens rikdom bli uthulet av harde skatter. Da Catesby bare var åtte år gammel, ble han vitne til at faren ble arrestert og stilt for retten for å ha huset en prest. I resten av sine unge år var faren stadig inn og ut av fengsel. Catesby var høy, kjekk og begavet, men han hadde blitt tvunget til å avbryte studiene, fordi han for å få sin grad måtte avlegge en ed til dronningen og Den engelske kirke. Det protestantiske monarkiet hadde tatt alt i Catesbys liv: hans barndom, hans

far, hans formue og hans fremtid.

Catesby hadde ikke bare et godt utseende, men også et sjenerøst og elskverdig vesen. Som følge av dette hadde han opparbeidet seg en stor og mektig vennekrets. Hans troskap til katolisismen var ingen hemmelighet, og han hadde deltatt i et tidligere opprør. Da Elizabeth ble syk i 1596, ble Catesby arrestert, rett og slett fordi regjeringen fryktet at han ville utnytte situasjonen til å organisere et opprør. Catesbys opplevelser var typiske for alle katolikker på den tiden; han var det bankende hjertet i den katolske kampen, og han var rik og innflytelsesrik nok til faktisk å gjøre noe med det.

Catesby hadde en plan. Å drepe kongen var ikke nok; Elizabeths død hadde bevist at en monarks død ikke var nok til å sikre forandring. Status quo var imot ham, så status quo måtte endres. Løsningen var å sprenge det i fillebiter. I februar 1604 inviterte Catesby Thomas Wintour og John Wright hjem til seg. Wintour, Catesbys fetter, hadde også følt antikatolisismen på kroppen, ettersom hans egen onkel var blitt henrettet fordi han var prest. Wright var en gammel venn av Catesby og hadde deltatt i et opprør mot Elizabeth. I huset sitt i Lambeth avslørte Catesby sin storslåtte plan – han ville gjeninnføre katolisismen ved å sprenge Overhuset i luften under åpningen av parlamentet. Ikke bare kongen skulle være til stede, men også de mektigste protestantene i landet.

«STATUS QUO MÅTTE ENDRES. FOR Å GJØRE DETTE VILLE HAN SPRENGE DET I FILLEBITER.»

HØYRE FIRE AV KONSPIRATØRENE BLE DREPT 30. JANUAR, OG DE FIRE ANDRE BLE HENRETTET DAGEN ETTER.

UNDER EN KONGELIG FULLMAKT SLO FAST AT GUY FAWKES SKULLE PINES HVIS «MILDERE TORTUR» IKKE FØRTE FREM.

Angrepet ville skape et maktvakuum, og de hardt prøvede katolikkene ville stå klare til å fylle det.

Wintour ble forståelig nok sjokkert over fetterens planer. Han innvendte raskt at dersom de mislyktes, ville det forsinke saken deres med flere år. Catesby svarte: «Sykdommens natur krever et så skarpt middel.» Han begynte en lidenskapelig tale om hvor rettferdig hans sak var, og at parlamentet var det perfekte målet, for «der har de gjort oss alt ondt». Catesbys naturlige karisma fikk raskt fetteren til å slutte seg til den lidenskapelige opprøreren, og lovte ham lojalitet på liv og død.

Catesby hadde rekruttert sine første medsammensvorne, og flere skulle følge. Wintour reiste til Flandern for å søke støtte fra det katolske Spania. Selv om han slet med å få spansk støtte, oppsøkte han mannen som skulle bli kruttsammensvergelsens ansikt utad – Guy Fawkes. Fawkes hadde gjort sin katolske troskap svært tydelig ved å kjempe på Spanias side under åttiårskrigen, og han hadde forsøkt å samle støtte i landet. Han var høy, velbygd og hadde et tykt, rødbrunt hår, og han var dessuten målbevisst, handlekraftig og dyktig i alt som hadde med krig å gjøre. Det var imidlertid ett av Fawkes' talenter som særlig tiltrakk Catesby – hans eminente kunnskaper om og inngående erfaring med krutt.

Katolsk forbrytelse og straff

Livet for katolikker var alt annet enn enkelt under de protestantiske monarkene

Lovbrudd	Straff
Deltar ikke i anglikansk gudstjeneste	Først en bot på 12 shilling, deretter økt til 20 pund per måned
Deltar i en privat katolsk messe	Fengselsstraff
Ikke betale bøter	Fengselsstraff
Flykte utenlands i mer enn seks måneder uten tillatelse	Inndragelse av landområder og alt gods
Å være katolsk prest	Dødsstraff
Å nekte å akseptere monarken som kirkens overhode	Fengselsstraff og død
Forsoning av enhver person med Den katolske kirke	Dødsstraff

Turbulente tider

I årene etter Henrik 8.s brudd med Roma gikk den regjerende monarkens religion fra protestantisk til katolsk, noe som gikk svært hardt utover undersåttene.

Henrik 8.

Edvard 6.

Lady Jane Grey

Maria 1.

Elizabeth 1.

Jakob 6. og 1.

Cromwell

Karl 2.

Jakob 2.

Vilhelm 3.

* Karl 1., som regjerte i 1625–1649, fulgte den anglikanske formen for gudstjeneste, men giftet seg i 1625 med Henrietta Maria av Frankrike, en trofast katolikk.

Konspiratørene

Thomas Bates
1567-1606

Rolle: Catesbys tjener
Bates ble født i Warwick-shire og var ansatt som Catesbys tjener. Han ble sett på som en hardtarbeidende og lojal mann. På grunn av sin nærhet til Catesby ble han mistenksom overfor hans uvanlige aktiviteter og ble invitert inn i komplottet. Han viste seg å være nyttig – som en vanlig mann kunne han utføre mange handlinger uten å vekke mistanke.

Robert Wintour
1568-1606

Rolle: Økonomisk støtte
Robert Wintour var storebroren til Thomas, og arvet størstedelen av farens gods, inkludert Huddington Court. Gjennom ekteskapet knyttet Robert seg til en sterk katolsk familie, og hjemmet hans ble et tilfluktssted for prester.

Christopher Wright
1570-1605

Rolle: Konspiratør
Christopher var den yngste av Wright-brødrene, og ble beskrevet som høyere, tykkere og lysere enn John. Han var en privat og diskret mann, men etter at han konverterte, gikk han fullt og helt opp i den katolske tro, og han deltok i det samme opprøret som broren og Catesby.

John Wright
1568-1605

Rolle: Initiativtaker
John var den eldste av de to Wright-brødrene, og var en skolekamerat av Guy Fawkes. Han ble kastet i fengsel for å ha deltatt i opprøret. Han hadde rykte på seg for å være en modig, lojal og dyktig sverdmann, men konverterte til katolisismen og ble knyttet til Catesby.

Thomas Percy
1560-1605

Rolle: Logistikk

Percy var etter sigende en vill ung mann, som muligens hadde forlatt sin kone og drept en skotte i en trefning. Da Percy konverterte til katolisismen, bidro det til å roe ned noe av hans mer opprørske atferd, og han brukte sin iltre natur til å bedre kårene for katolikkene i England.

Guy Fawkes
1570-1606

Rolle: Eksplosjonsekspert

Fawkes ble født i York og mistet sin far i ung alder, og da moren giftet seg med en katolikk, konverterte han til den katolske tro. Han kjempet for Spania i åttiårskrigen og tok den italienske formen av navnet sitt, Guido. Han var en glødende motstander av Jakob 1., og beskrev ham og hele Skottland som kjettere.

Robert Catesby
1573-1605

Rolle: Leder

Robert Catesby var sir William Catesbys eneste overlevende sønn. Det ble sagt at han var katolsk sympatisør etter å ha deltatt i et opprør i håp om å styrte dronningen. Catesby var desperat etter å gjenvinne den katolske makten, og han skisset opp et komplott som bare krevde samarbeid med noen få betrodde menn, men som kunne knuse den protestantiske makten i England.

Thomas Wintour 1571-1606

Rolle: Opprinnelig medsammensvoren

Thomas Wintour var intelligent, vittig og velutdannet. Han kjempet mot det katolske Spania, men endret raskt syn og ble en trofast katolikk. Thomas reiste til Spania i et forsøk på å samle støtte, også kjent som det spanske forræderiet, men han lyktes ikke og måtte derfor ty til andre og mer drastiske metoder.

Da mennene møttes igjen på vertshuset Duck and Drake Inn, hadde de fått med seg en annen konspiratør, Thomas Percy, en god venn av Catesby. Percy hadde rykte på seg for å være en vill og rebelsk ung mann. Han hadde forsøkt å bygge opp et sterkt forhold til Jakob 1. til beste for sin religion, men følte seg nå sveket. Ved en tidligere anledning hadde Catesby vært nødt til å stoppe Percy fra å storme inn i palasset og ta kongen på egen hånd. Sammen møttes disse fem opprørte og sinte mennene i det katolske skjulestedet, og Catesby skisserte planen. Percy var mer enn klar nok, han sa: «Skal vi alltid, mine herrer, snakke og aldri gjøre noe?» Motivert av sin gåtefulle leder eller sitt eget hat mot protestanter, avla de fem mennene en ed på en bibel og mottok nattverden fra en prest som i all hemmelighet feiret messe, helt uvitende om at de planla kongemord.

Med sine første medsammensvorne på plass gikk Catesby raskt til aksjon. Åpningen av parlamentet var blitt utsatt til 5. november året etter på grunn av en pest. Dette ga ham god tid til å forberede alt. Til å begynne med tenkte Catesby at den beste måten å få kruttet under Overhuset på ville være å grave en tunnel, men mennene innså snart at en langt tryggere måte var å leie et av lagerrommene som lå under huset. Heldigvis hadde Percy en forretning i London, så han kunne enkelt leie et lagerrom uten å vekke mistanke. Sprengstoffeksperten Guy Fawkes utga seg for å være John Johnson, Percys tjener, og han ble plassert i lokalet. Konspiratørene lagret kruttet i Catesbys hus og fraktet det sakte over Themsen og inn i lagerbygningen i ly av mørket.

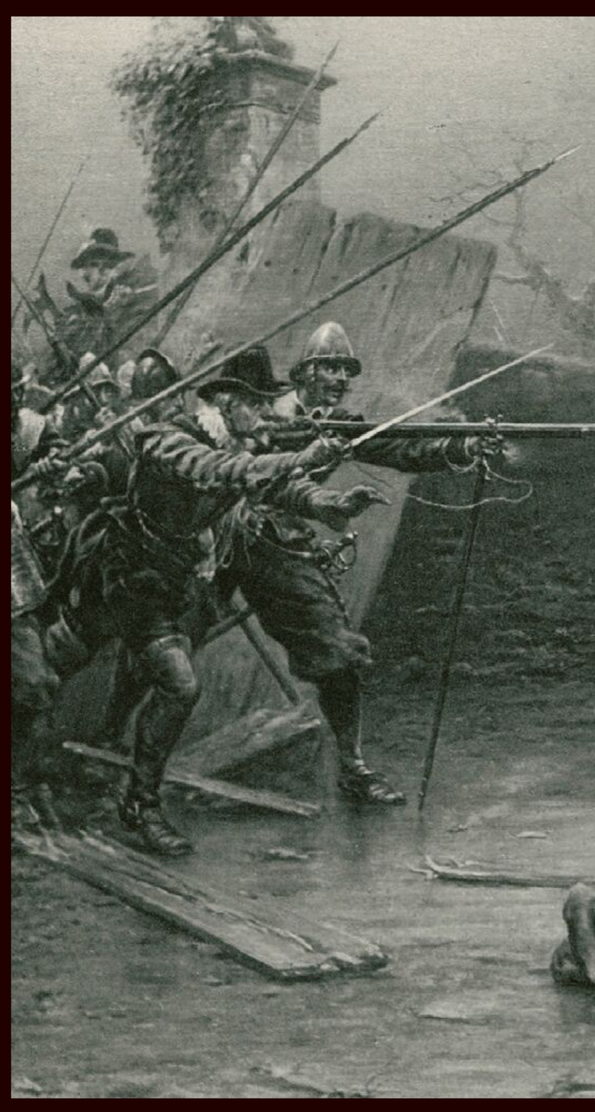
OVER GUY FAWKES' SIGNATUR FØR TORTUR (ØVERST) OG ETTER (NEDERST).

Stadig flere menn ble trukket inn i sammensvergelsen, ettersom det viste seg umulig for fem menn alene å håndtere så storslåtte planer. Catesbys tjener, Bates, ble mistenksom, og hans herre så seg nødt til å rekruttere ham. Robert Keyes, Robert Wintour, John Grant og Christopher Wright ble også involvert. Ikke bare var de alle rettroende katolikker, men mange av dem hadde også store formuer og herregårder som kunne hjelpe saken.

I hemmelighet var Catesby bekymret. Han var ikke en terrorist motivert av blind hevn, han var en moralsk og religiøs mann, og han ville være sikker på at det han gjorde, var riktig. Han slet med samvittigheten og oppsøkte gjentatte ganger to prester, fader Henry Garnet og Oswald Tesimond. Catesby var ikke i tvil om at kongen var skyldig, men han var bekymret for de uskyldige menneskene som uunngåelig ville bli drept i eksplosjonen. Han spurte om dette kunne unnskyldes: Var det greit å drepe uskyldige for et større formål? Garnet hadde taushetsplikt og kunne ikke fortelle noen om Catesbys plan, men han forsøkte å overtale ham til å la være.

Til tross for prestenes advarsler fortsatte Catesby å bringe krutt inn i lagerrommet. Han begynte også å legge planer for den andre delen av planen deres. I sin iver etter å opprettholde en viss orden etter kongens død bestemte han seg for at Jakobs barn, prinsesse Elizabeth, skulle innsettes som hans etterfølger. Bare åtte år gammel mente han at hun kunne formes til den gallionsfiguren de ønsket seg. Elizabeth ble heller ikke plassert i London, men i Coombe

AVSLØRINGEN

Da komplottet ble avslørt, flyktet mennene hver til sitt, mens de klamret seg til håpet om revolusjon.

Kveld 4. november
Westminster

Catesby, John Wright og Bates bestemmer seg for at komplottet skal gjennomføres, til tross for at de oppdager at Monteagle har blitt varslet i et brev, og begynner å reise mot Midlands.

Natt til 4. november
Parlamentets hvelv

Kongens menn gjennomsøker hvelvene under Parlamentet. De støter på Fawkes, som står ved en vedhaug og forteller dem at han heter John Johnson og jobber for Thomas Percy.

Sen kveld 4. november
Parlamentets hvelv

På kongens ordre vender mennene tilbake til hvelvet og finner Fawkes påkledd og klar for flukt. Tidlig om morgenen den 5. november blir han umiddelbart arrestert og ført til kongen.

Morgen 5. november
Westminster

Christopher Wright får vite at komplottet er avslørt og skynder seg til Duck and Drake Inn for å informere Thomas Wintour. Wintour advarer dem som fortsatt befinner seg i London – Percy, Keyes og Rookwood.

Midt på dagen 5. november
I nærheten av Milton Keynes

Rookwood rir i vill fart i to timer og klarer å ta igjen Catesby og de andre for å advare dem om at komplottet har mislyktes og at Fawkes er arrestert. De bestemmer seg for å fortsette til Dunchurch.

Kl. 18.00 5. november
Ashby St Ledgers

De seks flyktende konspiratørene møter Robert Wintour, fortsetter videre og møter Digby, som er ledsaget av et jaktlag. De fortsetter vestover til Warwick.

Abbey nær Coventry. For å sikre at dette siste skrittet skulle gå knirkefritt, rekrutterte Catesby de tre siste konspiratørene: Ambrose Rookwood, Everard Digby og Francis Tresham.

I oktober var alt på plass. Fawkes skulle bli i London og tenne lunten før han rømte fra byen og reiste til Europa for å samle støtte. I mellomtiden, og i viraken som fulgte, skulle et opprør bryte ut i Midlands, og Elizabeth skulle bli tatt til fange. Catesby så ut til å ha kommet seg over sin tidligere bekymring, men det samme kunne ikke sies om hans medsammensvorne. Flere av mennene hadde venner i parlamentet som var katolske trosfeller. Sent på kvelden den 26. oktober kom det et brev hjem til en av disse katolske vennene, lord Monteagle, som i sin ungdom selv hadde deltatt i katolske komplotter. Innholdet i brevet var sjokkerende. Det advarte ham om å avstå fra å delta i parlamentet den 5. november, for «da vil det bli en fryktelig eksplosjon i dette parlamentet». Monteagle tok trusselen på alvor og varslet jarlen av Salisbury.

Nyheten om brevet fant raskt veien tilbake til Catesby, og Tresham ble umiddelbart mistenkt, ettersom Monteagle var svogeren hans. Catesby og Thomas Wintour konfronterte den nye rekrutten rasende og truet med å henge ham for hans idioti, men Tresham klarte å overbevise sin iltre leder om sin uskyld. Catesby var imidlertid ikke villig til å lytte til Treshams oppfordringer om å forlate komplottet – han var for engasjert. Uansett risiko ville komplottet fortsette som planlagt.

«Å DREPE KONGEN VAR Å GÅ FOR LANGT; SELV HANS KATOLSKE TROSFELLER FORLOT HAM.»

NEDERST TIL HØYRE ETTER ARRESTASJONEN BLE FAWKES FENGSLET I TOWER I LONDON.

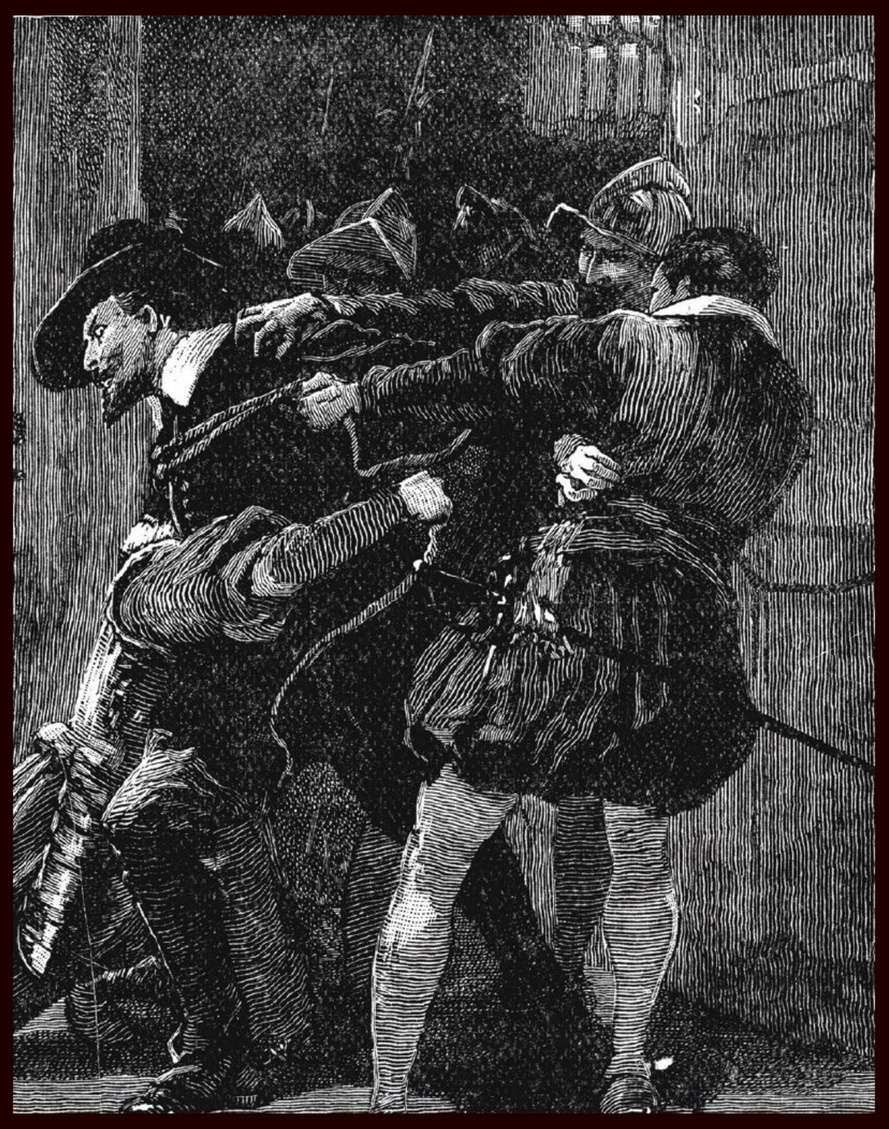
NEDERST MENNENE PÅ HOLBEACH HOUSE BLE FRATATT KLÆR OG EIENDELER FØR DE BLE FØRT TIL FENGSELET.

MOTSATT SIDE JAKOB 1. BESKREV GUY FAWKES SOM EN PERSON MED «ROMERSK STANDHAFTIGHET».

I mellomtiden hadde kongen fått høre om det mystiske brevet. I motsetning til mange av sine rådgivere tok han advarselen svært alvorlig. Han bestemte seg imidlertid for å se tiden an frem til den aktuelle natten og se om konspiratørene ville gjennomføre sitt påståtte komplott. Da den 4. november grydde, gikk både kongen og Catesby til aksjon. Sammen med John Wright og Bates dro Catesby til Midlands for å sette i gang den andre delen av planen, mens Fawkes forberedte seg på sin sentrale rolle.

Kongen forberedte seg også. Jakobs menn gjennomsøkte alle bygningene rundt parlamentet etter tegn på noe mistenkelig. Det var i kjelleren under en av disse ransakingene at de snublet over Fawkes. Han var kledd som en tjener og sto foran en stor, mistenkelig haug med ved. Han forklarte at han var Percys tjener, men virket temmelig desperat. Kongens menn ble vaktsomme, men de ville ikke opprøre ham ytterligere, og dro av gårde for å rapportere funnene sine til kongen. Så snart Jakob hørte Percys (dekk)navn John Johnson, ble han mistenksom og beordret en ny ransaking av kjelleren. Da mennene kom tilbake, var Fawkes fremdeles der. Han var nå iført hatt, kappe og sporer, med andre ord klar for å stikke av. Men Fawkes ble arrestert og ransaket. Selv om han holdt fast ved sin historie og insisterte på at han het John Johnson, ble det funnet fyrstikker og knusk på ham. Kongens menn inspiserte vedstabelen og avdekket 36 tønner med krutt, nok til å sprenge parlamentsbygningen i luften.

Morgen 6. november
Warwick Castle
Catesby og mennene hans plyndrer slottet for forsyninger og ruster seg til kampen de tror vil komme, før de fortsetter til Norbrook, hvor de henter flere våpen.

Ettermiddag 6. november
Huddington
Konspiratørene ankommer Huddington og møter Thomas Wintour. Til tross for Catesbys forhåpninger er ingen villige til å alliere seg med dem, og de blir tvunget til å fortsette alene.

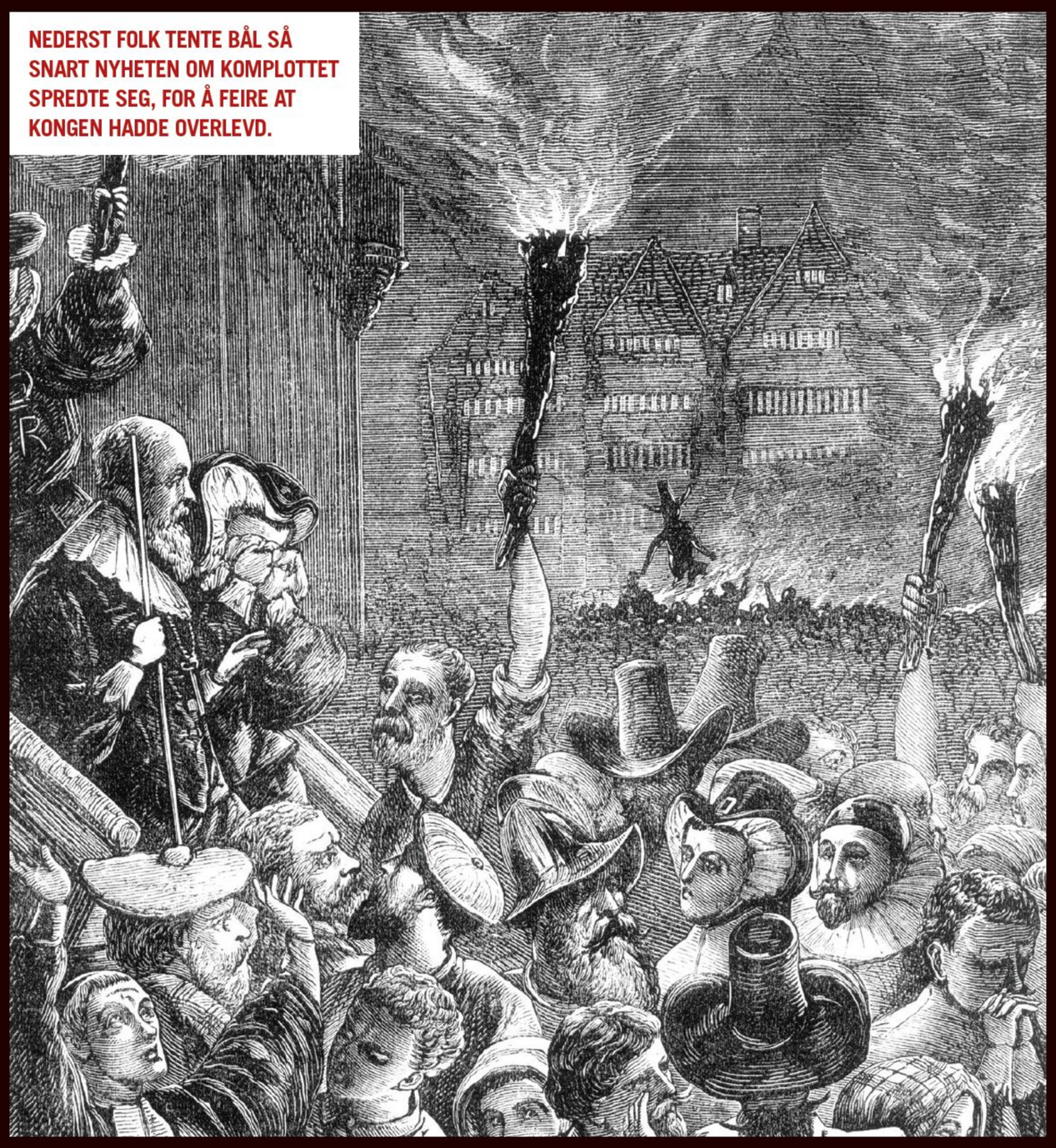
Kveld 6. november
London
Rettspresidenten avhører Rookwoods tjenere og avdekker identiteten til flere av de involverte mennene, deriblant Catesby, Rookwood og Wintour.

Kveld 6. november
Tower of London
Guy Fawkes nekter fortsatt å snakke, og Jakob tillater bruk av tortur for å få løsnet på tungebåndet. Han beordrer at «mildere tortur» skal brukes først.

Natt 7. november
Tower of London
Etter å ha gjennomgått pinebenkens redsler tilstår Guy Fawkes til slutt detaljene i komplottet og avslører navnene på sine medsammensvorne.

Kveld 7. november
Holbeach House
Rømlingene ankommer Holbeach House. De sprer ut det fuktige kruttet sitt foran peisen, og mye av det antenner og skader mennene stygt. Noen av dem velger å dra.

Formiddag 8. november
Holbeach House
200 menn under ledelse av sheriffen av Worcestershire beleirer Holbeach House. I skuddvekslingen blir Catesby, Percy og brødrene Wright drept. De andre blir arrestert.

NEDERST FOLK TENTE BÅL SÅ SNART NYHETEN OM KOMPLOTTET SPREDTE SEG, FOR Å FEIRE AT KONGEN HADDE OVERLEVD.

Nå hvilte alt på Fawkes. Komplottet var mislykket, den saken var klar, men hvis han holdt ut lenge nok, kunne livene til vennene hans bli reddet. Da Fawkes ble avhørt, viste han et bemerkelsesverdig mot i møte med en nesten sikker død. Han holdt fast ved sin historie om at han faktisk var John Johnson. Men han fornektet ikke et øyeblikk sine hensikter, og proklamerte at det var hans plan å ødelegge kongen og parlamentet. Da han ble spurt om navnene på sine medskyldige, insisterte han på at han handlet alene. Jakob var imponert over Fawkes' motstandskraft, men han trengte navn, og hvis tortur kunne få ham til å snakke, så var det greit.

Nyheten om Fawkes' arrestasjon spredte seg raskt til de andre konspiratørene. De som var igjen i London flyktet. Percy, som var klar over at navnet hans ville bli knyttet til forbrytelsen, skal ha sagt: «Jeg er fortapt!» Rookwood, en eksepsjonell rytter, red i vill fart til Catesby for å advare ham. Han red 48 kilometer på bare to timer, som er en utrolig bragd. Andpusten ankom han Catesby og informerte ham om avsløringen av komplottet. Catesby var knust. Han hadde satset alt på denne revolusjonen og var desperat etter å klamre seg til ethvert håp han kunne finne. Han mente at han fortsatt kunne samle nok støtte til et væpnet opprør. Han kjente nok forbitrede katolikker som ville gjøre revolt, og på en eller annen måte ville han få det til.

Konspiratørene kunne ha dratt. De hadde tid nok til å flykte fra England med livet i behold, men lojaliteten til sin lidenskapelige leder og troen på saken var så sterk at de ble ved hans side. Mennene fortsatte til Midlands, men støtten Catesby hadde lovet dem, uteble. Ryktet om forræderiet hadde spredd seg raskt over hele landet, raskere enn mennene kunne reise, og selv venner og familie vendte dem ryggen. Catesby hadde feilvurdert situasjonen på fatalt vis. Å drepe kongen var å gå for langt – til og med de katolske trosfellene hadde forlatt ham. Da mennene endelig nådde frem til tilfluktsstedet sitt, Holbeach House i Staffordshire, var de våte, ulykkelige og nedtrykte. De spredte ut kruttet foran peisen for å tørke det. En gnist fløy opp, antente kruttet, og Catesby, Rookwood og Grant forsvant i flammene.

I London var kongens menn i ferd med å knekke Fawkes' steinharde fortielse. Han ble lagt opp ned i lenker og hengt opp i en vegg, og deretter sannsynligvis bundet til en gapestokk med lemmene pinefullt forvridd. Den 7. november var det som var igjen av Fawkes' vilje smuldret opp. Nedbrutt og tappet for krefter tilsto han detaljene i komplottet og navnene på alle sine medsammensvorne.

Catesby hadde overlevd ulykken, men for noen var eksplosjonen et dystert tegn, og engasjementet for lederen deres ble til slutt svekket. Gradvis begynte laget å rakne. Digby gikk til myndighetene, og Bates, Littleton og Robert Wintour rømte også. Til slutt var det bare Catesby, Percy, Thomas Wintour, brødrene Wright, en skadet Rookwood og Grant, som hadde blitt blind av brannen, igjen. Da de 200 bevæpnede regjeringsmennene stormet inn til gruppen den 8. november, hadde rømlingene ikke noe håp om å kunne forsvare seg.

Kampen ble kort. Wintour ble skutt først, etterfulgt av

Kruttsammensvergelsen

Var det egentlig staten som sto bak komplottet?

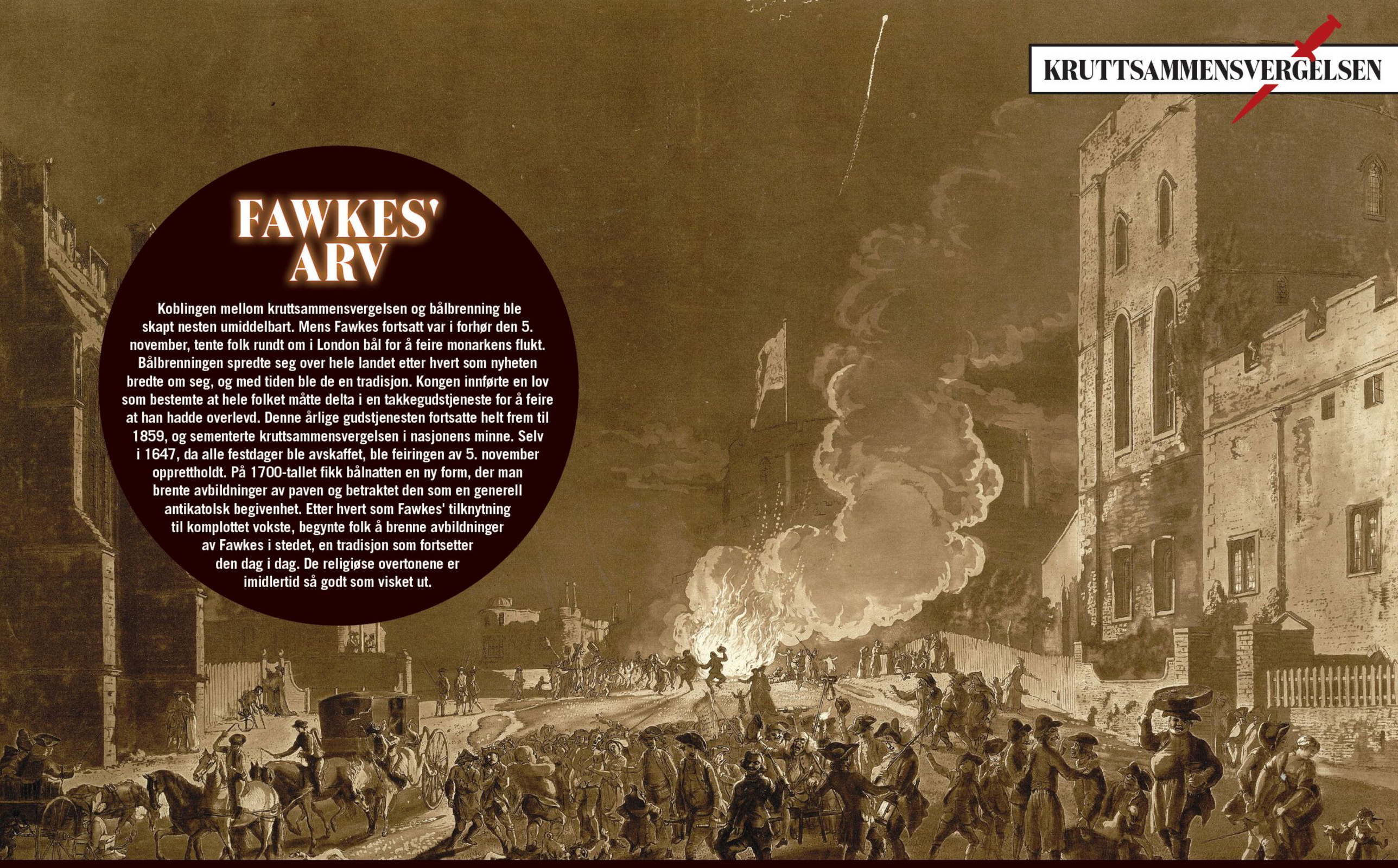
MYSTERIET Mye av mistanken rundt komplottet har til en viss grad handlet om jarlen av Salisbury og hvilken rolle han hadde. Det var Salisbury Monteagle varslet da han mottok brevet, og hans merkelige handlinger har fått mange til å spørre seg om han hadde mer kunnskap om komplottet enn han ga uttrykk for. For det første informerte han ikke umiddelbart kongen om komplottet, som var ute på jakt og ikke kom tilbake før etter flere dager. Salisburys innblanding i sammensvergelsen begynte faktisk allerede før brevet kom, ettersom han var klar over at noe var under planlegging. Da kongen fikk vite om brevet, nektet Salisbury fullstendig for at han visste om det, og lot kongen ta hele æren. Dette kan ha vært et smart politisk spill, men kanskje antyder det noe mer.

MOTIVET Kongen hadde stor nytte av at komplottet ble avslørt. Monarken nøt en velvilje som fikk parlamentet til å bevilge ham forbløffende høye subsidier, og dette kunne han takke Salisbury for. Salisbury var en ambisiøs mann, og han utnyttet situasjonen til å vinne monarkens gunst, samtidig som han fikk anledning til å innføre flere lover mot katolsk religionsutøvelse. Salisburys hat mot katolikker var langt sterkere enn monarkens, og han ønsket å fjerne religionen i landet en gang for alle.

ENGASJEMENTET Konspirasjonsteoretikere hevder at Salisbury kan ha funnet på hele sammensvergelsen selv, rettet det mot kjente katolske agitatorer og forfattet brevet til Monteagle. Andre hevder at Salisbury i stedet for å finne det på, infiltrerte komplottet langt tidligere enn brevet avslører, og bare lot det fortsette, vel vitende om at han senere kunne bruke det til å fyre opp under antikatolisismen.

BEVISET Det viktigste beviset her er hvor enkelt konspiratørene gjennomførte komplottet. Det faktum at de var i stand til å skaffe 36 tønner krutt i et land der krutt var strengt kontrollert av myndighetene, og lagre dem under parlamentsbygningen, vekker mistanke. Mangelen på andre bevis gjør det imidlertid umulig å bevise denne konspirasjonen. Hvis Salisbury fant på komplottet, er det usannsynlig at alle mennene ville ha tilstått forbrytelsen vel vitende om at døden ville bli resultatet. Sannsynligvis var Salisbury en opportunist som, da han oppdaget sannheten, utnyttet situasjonen for alt den var verdt.

© Alamy, Look & Learn, The Art Agency

FAWKES' ARV

Koblingen mellom kruttsammensvergelsen og bålbrenning ble skapt nesten umiddelbart. Mens Fawkes fortsatt var i forhør den 5. november, tente folk rundt om i London bål for å feire monarkens flukt. Bålbrenningen spredte seg over hele landet etter hvert som nyheten bredte om seg, og med tiden ble de en tradisjon. Kongen innførte en lov som bestemte at hele folket måtte delta i en takkegudstjeneste for å feire at han hadde overlevd. Denne årlige gudstjenesten fortsatte helt frem til 1859, og sementerte kruttsammensvergelsen i nasjonens minne. Selv i 1647, da alle festdager ble avskaffet, ble feiringen av 5. november opprettholdt. På 1700-tallet fikk bålnatten en ny form, der man brente avbildninger av paven og betraktet den som en generell antikatolsk begivenhet. Etter hvert som Fawkes' tilknytning til komplottet vokste, begynte folk å brenne avbildninger av Fawkes i stedet, en tradisjon som fortsetter den dag i dag. De religiøse overtonene er imidlertid så godt som visket ut.

brødrene Wright og Rookwood. Catesby og Percy klarte å mobilisere et siste felles krafttak ved døren. Da de falt, var de som én, drept av en enkelt kule. Mens Catesby blødde i hjel, brukte han sine siste krefter på å slepe seg frem til et bilde av jomfru Maria, og med det i armene trakk han sitt siste sukk.

Mennene som døde i huset – Catesby, Percy og brødrene Wright – var heldige. De som var igjen ble samlet sammen, arrestert og kastet i fengsel. Under trusler om tortur innrømmet alle mennene at de var involvert i komplottet. Allerede før rettssakene hadde begynt, var dommen avgjort på forhånd. Mennene ble paradert opp og hånet av et rasende publikum. De sammensvorne hadde ikke noe forsvar, så de kunne bare be om nåde. Særlig Rookwood talte på vegne av alle mennene da han sa at han «verken var skuespiller eller forfatter», og at han hadde handlet i blind hengivenhet til deres leder, Catesby, «som han elsket over alle verdslige mennesker».

Folket brydde seg ikke om hvor karismatisk lederen deres var – de ville ha blod, og det skulle de få. Mennene ble erklært skyldige i landsforræderi, og en kald 30. januar møtte de fire første sin straff. De ble slept gjennom gaten, fastspent til et hjul bak en hest. Deretter ble mennene avkledd helt ned til skjorten, og hodene deres ble lagt i en løkke. De ble hengt, men kun kort tid, og kuttet ned mens de fortsatt pustet, slik at de kunne oppleve smerten ved å få kjønnsorganene skåret av og brent foran øynene sine. Deretter ble innvollene og hjertet fjernet, og likene ble skåret i biter og utstilt slik at fuglene kunne plukke på dem. Likene av Catesby og Percy ble også halshugget, og hodene deres ble stilt ut som en dyster advarsel.

«UNDER TRUSLER OM TORTUR INNRØMMET ALLE MENNENE AT DE VAR INVOLVERT I KOMPLOTTET.»

Bare én mann, den siste som fikk sin straff, slapp unna smerten ved å bli kastrert og sprettet opp – Guy Fawkes. Han var nedbrutt og knapt i stand til å stå, og med sine siste krefter hoppet han ned fra galgen, brakk nakken og døde øyeblikkelig (Fawkes, Thomas Wintour, Rookwood og Keyes ble henrettet 31. januar, dagen etter Digby, Grant, Bates og Robert Wintour).

Planen hadde vært en katastrofal fiasko, og avsløringen av en så farlig katolsk sammensvergelse som nesten endte i tragedie, bidro lite til å gjøre livet lettere for katolikkene i England. Selv om Jakob var rask med å gjøre det klart at han ikke klandret alle katolikkene i landet, ble det snart innført strenge lover mot dem. Det skulle ta ytterligere 200 år før katolikkenes frigjøring var et faktum. Mennene som hadde planlagt, kjempet og dødd for religionsfriheten, skulle bare leve videre i Englands legender og rim.

OGSÅ DU, MIN SØNN BRUTUS?

TEKST | BEN GAZUR

Var Brutus en hjerteløs forræder eller en modig frigjører, berømt for sin rolle i drapet på Julius Cæsar?

Junius-slekten var blant de mest ærverdige og betydningsfulle familiene i Roma helt fra republikkens tidligste dager. Medlemmer av familien ble ofte valgt til konsul, statens høyeste posisjon, og ble utnevnt til diktator i desperate tider. En av Romerrikets opphavsmyter er at en sønn av Junius-slekten, Lucius Junius Brutus, drev ut den siste kongen i Roma på 600-tallet f.Kr. og etablerte republikken. Da Marcus Junius Brutus, hans etterkommer, ble født i år 85 f.Kr., må det ha vært knyttet store forhåpninger til at også han skulle nå maktens tinder.

REPUBLIKKENS FALL

I det republikanske systemet var makten delt mellom de store familiene i den romerske patrisierklassen gjennom valg til ulike politiske posisjoner på den ene siden, og senatets innflytelse på den andre. Republikken var utformet slik at ingen enkeltperson skulle kunne opparbeide seg en konges samlede makt – to konsuler delte makten på hvert år, og de satt bare i ett år. Hver familie konkurrerte om æren av å inneha konsulatet, og makten gikk derfor på omgang mellom familiene, slik at ingen av dem ble for sterke.

Dette systemet fungerte så lenge Roma var en liten stat, men i det første århundret f.Kr. begynte romerne å styre store oversjøiske territorier. Dette gjorde det nødvendig for republikken å bygge opp store hærer for å erobre flere territorier og for å opprettholde kontrollen over landområder som allerede var erobret. Generalene for disse mektige hærene fikk enorm militær makt, politisk innflytelse og utrolige rikdommer som de erobret under felttogene. I 88 f.Kr. marsjerte en av disse hærførerne, Lucius Cornelius Sulla, mot Roma for å slå ned sine politiske rivaler og reorganisere staten.

Deretter ledet Gaius Marius troppene sine mot byen. Hver gang Roma ble inntatt av en ny feltherre, risikerte motstandere av den nye herskeren å bli drept. Nullsumspillet i romersk politikk hadde alltid vært farlig, men nå ble det rett og slett livsfarlig.

OGSÅ DU, MIN SØNN BRUTUS?

Det var i denne nye verdenen av politisk vold at Marcus Junius Brutus ble født og vokste opp. Brutus må ha visst at faren hans hadde blitt forsøkt myrdet av Sulla, men at han klarte å overleve. Senere ble han likevel drept mens han støttet et opprør mot Sullas støttespillere.

Det verserte rykter om at Brutus' egentlige far faktisk var en av datidens mest fremtredende romere – Julius Cæsar. Selv om dette er usannsynlig, siden Cæsar bare var 15 år gammel da Brutus ble født, var han kjent for å ha hatt et nært forhold til Brutus' mor, Servilia, senere i livet, og han hadde utvilsomt Brutus som sin yndling da han satt ved makten.

CÆSARS OG BRUTUS' FREMVEKST

Etter borgerkrigene under Sulla og Marius ble det klart at militærmakt nå var det egentlige grunnlaget for politisk makt. Mer ambisiøse etterkommere av adelsfamilier fokuserte på å ta militære kommandoer for å styrke sine posisjoner i samfunnet. En av de mest suksessrike av disse var Pompeius, kjent i historien som Pompeius den store på grunn av sine raske erobringer av store deler av Midtøsten. En annen fremtredende skikkelse, Marcus Licinius Crassus, var en av Sullas hærførere, og han brukte sin posisjon til å skaffe seg en ufattelig formue. Julius Cæsar var en lovende ung adelsmann, men han hadde ikke de samme ressursene som Pompeius eller Crassus. For å gjøre seg gjeldende i politikken trengte han deres støtte.

I 60 f.Kr. var det klart at senatet hindret Pompeius i å få de militære stillingene han ønsket seg. De hindret også Crassus i å få gunstige økonomiske reformer. Begge hadde også motarbeidet den andres ønsker på grunn av personlig rivalisering. Da Cæsar ble valgt til konsul i 59 f.Kr., støttet begge ham av politiske grunner, og dette var en mulighet for Cæsar. De tre ble enige om å samarbeide (en trio som ble kjent som det første triumviratet) for å bruke sin makt til å støtte de andre i å nå sine mål.

Etter å ha blitt konsul ble Cæsar utnevnt til å styre Gallia, og han brukte denne posisjonen til å erobre store deler av dagens

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

RETT ETTER POMPEIUS' DØD HADDE CÆSAR FULL KONTROLL OVER ROMA.

Frankrike, samtidig som han også berike seg selv på kjøpet. Cæsar lot ryktene om sine dristige bedrifter i Gallia gå tilbake til Roma, og overøste befolkningen med penger for å vinne deres lojalitet. Det var mens han var i Gallia at han tilbød Brutus en stilling i staben sin, men Brutus avslo.

Brutus entret Romas politiske scene ved å jobbe som assistent for sin onkel Cato den yngre, som utmerket seg for sin effektivitet og var blitt utnevnt til guvernør på Kypros. Vel tilbake i Roma fikk Brutus ansvaret for å prege nye mynter. En rekke av disse var preget med Brutus' navn, og folk må derfor ha vært godt kjent med ham. I 53 f.Kr. ble Brutus valgt inn i senatet, bare 32 år gammel.

Selv om mange av senatets medlemmer hadde blitt valgt inn på grunn av triumviratets proteksjonisme, ble det stadig vanskeligere for Cæsar, Crassus og Pompeius å få innflytelse over staten. Triumviratet begynte å kollapse etter at Crassus ble drept i en krig mot parterne, og Cæsars datter og Pompeius' kone, Julia, døde. Det ble klart at enten Cæsar eller Pompeius ville regjere, og man måtte velge side. Brutus hadde lenge vært motstander av Pompeius, kanskje fordi han husket hvordan Pompeius hadde drept faren hans, men da Cæsar marsjerte mot Roma med sine galliske legioner, tok han parti med Pompeius som republikkens rettmessige representant.

Et blodig felttog mellom Cæsar og Pompeius endte med at Cæsar ble enehersker i Roma, og Pompeius døde – sammen med mange senatorer som sto Brutus nær. Brutus ble benådet etter borgerkrigens klimaks, og ifølge

YTTERST TIL HØYRE DANTE FORVISTE BRUTUS OG CASSIUS TIL HELVETES DYPESTE NIVÅ I SIN *GUDDOMMELIGE KOMEDIE*.

HØYRE CÆSAR HERSKET I ROMA TAKKET VÆRE STØTTEN FRA LEGIONENE HANS.

UNDER BRUTUS PREGET MYNTER MED DOLKENE SOM BLE BRUKT TIL Å DREPE CÆSAR.

ETTER CÆSARS DØD SØKTE SNIKMORDERNE STØTTE I FOLKET. DET FIKK DE ALDRI.

OGSÅ DU, MIN SØNN BRUTUS?

Plutark var Cæsar overlykkelig over at han hadde overlevd, og gjorde ham til en av sine æresvenner.

FRIHETSKAMP

I 44 f.Kr. gjorde Cæsar seg selv til diktator på livstid, med vidtrekkende fullmakter – alt for å sikre republikken. Brutus ble rett nok benådet av Cæsar, men han underkastet seg ikke helt den nye ordenen. Brutus skilte seg fra sin kone og giftet seg med datteren til Cato, en av Cæsars mest høylytte kritikere. Men til tross for at han kunne komme i opposisjon til Cæsar, valgte diktatoren Brutus til et høyt embete.

Romerne betraktet ordet «konge» som en fornærmelse mot alt de satte pris på i republikken. Selv om Cæsar ikke utropte seg selv til konge, kunne romerne ikke unngå å legge merke til at han hadde en konges alle fullmakter. Det begynte å dukke opp graffiti i det offentlige rom, som oppfordret til å myrde Cæsar. På statuen av Brutus' forfar, den Brutus som hadde fordrevet den siste kongen fra Roma, ble det krotet «O, om vi hadde deg nå, Brutus!», og det ble lagt igjen lapper til Brutus med spørsmål om han sov. Det var tydelig at det var en viss appetitt for å frigjøre Roma fra Cæsar.

En sammensvergelse begynte å ta form blant senatorene som lengtet tilbake til gamle dager, da de hadde makten og ikke måtte lystre alle Cæsars ordre. Det er usikkert hvem som startet konspirasjonen, men den samlet seg snart rundt Brutus på grunn av hans innflytelse og navnets makt. Det ville være svært passende om en Brutus skulle drive en annen «konge» ut av Roma.

Snart sluttet hele 60 senatorer seg til sammensvergelsen, og det ble bestemt at de skulle slå til på et senatsmøte 15. mars. Da Cæsar kom inn, ble han omringet og stukket gjentatte ganger med dolker som de sammensvorne – eller frigjørerne, som de foretrakk å kalle seg – hadde gjemt i togaene sine. Cæsar ble stukket 23 ganger. Legenden forteller at Cæsar, da han så Brutus i folkemengden som omringet ham, skal ha sagt: «Også du, mitt barn?» (Den kjente replikken «Også du, min sønn Brutus?», fra Cæsar, stammer fra Shakespeares skuespill *Julius Cæsar*.) Cæsar døde ved føttene til en statue av sin store rival, Pompeius den store.

ETTERSPILLET

Da Cæsar var død, trådte Brutus frem for å tale til senatet – men de senatorene som ikke hadde vært involvert i sammensvergelsen, flyktet fra stedet i opprør. Da konspiratørene marsjerte gjennom gatene med sine blodige dolker for å kunngjøre republikkens gjenkomst, betraktet folket dem i stillhet. Det var tydelig at det ikke kom til å bli noe folkeopprør for det som var blitt gjort.

Kanskje innså folk at Cæsars død ikke betydde slutten på den politiske ustabiliteten. Konspiratørene hadde bestemt seg for å drepe Cæsar alene og ikke alle hans støttespillere. Marcus Antonius, en av Cæsars militære feltherrer, kunne kalle inn Cæsars legioner til å tjene ham, og dermed var det duket for nok en borgerkrig – og det så ut til å bli en brutal konflikt.

Brutus flyktet østover for å samle penger og hærer til kampen mot Antonius og Cæsars adoptivsønn, Octavian. I slaget ved Filippi i 42 f.Kr. ble Brutus' styrker knust av Antonius og Octavian, og Brutus begikk selvmord. De andre konspiratørene ble jaktet på, mens Antonius og Octavian delte Romerriket mellom seg. Men som det hadde vist seg gang på gang, kunne ikke to menn dele makten for alltid. Etter en siste borgerkrig seiret Octavian, omdøpt til Augustus, over Antonius, og Romerriket ble grunnlagt.

På grunn av sin rolle i Cæsars død ble Brutus av noen sett på som en forkjemper for frihet, mens andre har betraktet ham som den ultimate forræderen. Da Dante beskrev de laveste nivåene i helvete, skildret han hvordan de verste forræderne i historien ble tygget i kjeften på Satan. Ved siden av Judas plasserte han Brutus og Cassius, Cæsars drapsmenn.

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

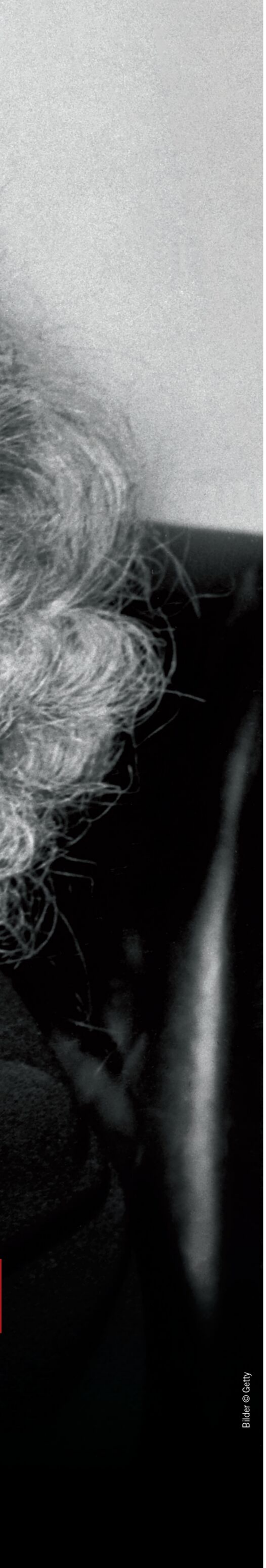
GILLARS, AVBILDET VED STARTEN AV RETTS-SAKEN, BLE KJENT SOM AXIS SALLY ETTER Å HA BESKREVET SEG SELV PÅ RADIO SOM «EI TYPISK IRSK JENTE ... EN EKTE 'SALLY'».

TEKST | ALEX BOWERS

AXIS SALLY

HISTORIEN OM EN AMERIKANSK FORRÆDER

Hun var et plaget barn, en mislykket Broadway-skuespillerinne, en lettpåvirkelig elskerinne og nazistisk propagandist – fortellingen om amerikanske Mildred Gillars' liv sender oss ned i svikets mørkeste dyp.

Bilder © Getty

Mildred Gillars er et navn som er synonymt med landsforræderi i USA. Under andre verdenskrig ble amerikaneren radioprogramleder i Nazi-Tyskland, med oppgave å ødelegge moralen til de amerikanske soldatene. Men til tross for hennes minimale innvirkning på USAs kampvilje, kan Gillars – av lytterne kalt Axis Sally – i dag skilte med et ettermæle som kan sammenlignes med avhopperen Benedict Arnold, spionene Julius og Ethel Rosenberg og dobbeltagenten Robert Hanssen.

Men nøyaktig hvordan og hvorfor den mislykkede skuespillerinnen steg ned fra Broadway-scenen og inn i Det tredje rikets fascistiske etermedier, er fortsatt uvisst. «Selv i dag er hennes turbulente liv omgitt av mystikk og tvetydighet. Mange, mange spørsmål rundt valgene hun tok forblir ubesvarte og er sannsynligvis heller ikke mulig å finne svar på, om jeg skal være ærlig», sier professor Michael Flamm, som forsker på moderne amerikansk politisk historie ved Ohio Wesleyan University (der Gillars studerte før krigen).

EN PROBLEMATISK BARNDOM

Mildred Elizabeth Sisk ble født 29. november 1900 som datter av de kanadiske foreldrene Mary (Mae), en syerske, og Vincent, en alkoholisert smed. De første årene tilbrakte hun på den andre siden av grensen, i Portland, Maine, hvor hun var vitne til farens fyllekuler og voldelige oppførsel. Etter hvert skilte moren seg fra Vincent og giftet seg på nytt med tannlegen Robert Bruce Gillars, også han alkoholiker. Etter at halvsøsteren Edna ble født i 1909, flyttet familien til Ohio.

«Hun ble tiltrukket av rampelyset på high school, hvor hun utviklet en sterk interesse for teater ... på Ohio Wesleyan tok hun teater som hovedfag», sier Flamm. Det var også der hun oppdaget sin interesse for menn. Etter hvert som Gillars' karakterer ble dårligere og morens andre ekteskap gikk i oppløsning, vendte hun oppmerksomheten mot Charles M. Newcomb, en professor ved Ohio Wesleyan, som overbeviste henne om å avbryte studiene og satse på en scenekarriere. Hun droppet ut av universitetet med noen få studiepoeng for lite, og meldte seg på en skuespillerskole i Cleveland sammen med Newcomb.

DEN MISLYKKEDE BROADWAY-SKUESPILLERINNEN

Snart forlot hun også skuespillerskolen, og forholdet til Newcomb tok slutt. Men Gillars var fortsatt fast bestemt på å bli Broadway-skuespillerinne. Fra 1923 forsøkte den pengelense skuespillerspiren desperat å få auditioner, og i løpet av det neste tiåret fikk hun en og annen rolle eller jobb, uten å oppnå den berømmelsen hun ønsket seg. Et kort opphold i Paris bidro lite til å kickstarte karrieren. Desillusjonert vendte hun tilbake til New York i 1929, akkurat da Wall Street-krakket la en kraftig demper på kulturverdenen. «Mildred hadde ikke noe sikkerhetsnett i familien å falle tilbake på», forklarer Flamm. «Hun måtte klare seg selv. Hun fant menn som var villige til å hjelpe henne, men hun var også nødt til

Politiets foto av Axis Sally, tatt i 1949, da hun ble stilt for retten for landsforræderi.

En trolig sliten Gillars stiger ut av en fangebuss utenfor rettsbygningen.

Selv om Gillars benektet kjennskap til jødenes situasjon i Nazi-Tyskland, var hun selv vitne til Krystallnatten i 1938.

Her forlater Gillars rettsbygningen etter den første dagen av rettssaken. Hun fastholdt sin uskyld gjennom hele rettssaken og i tiden etter.

«NÅ VAR GILLARS DEN FØRSTE KVINNELIGE PROGRAMLEDEREN FOR ET MUSIKALSK VARIETÉPROGRAM PÅ EUROPEAN SERVICE, OG DRØMMEN OM BERØMMELSE VAR I FERD MED Å GÅ I OPPFYLLELSE.»

Mye av Axis Sallys giftige sendetid gikk med til å rakke ned på president Franklin D. Roosevelt, britene og jødene.

å gjøre karriere, for hun måtte ha penger til mat og husleie og klær. Hun hadde ingen som kunne forsørge henne.» Dette endret seg da Bernard Metz, en britisk jøde, fikk øynene opp for Gillars. I 1932 forlot hun USA for å slutte seg til Metz i Alger, der han arbeidet som diplomat ved det britiske konsulatet.

EN NY START ... I NAZI-TYSKLAND

Som med Newcomb kjølnet også Gillars' forhold til Metz. Hennes neste skjebnesvangre beslutning om å gjenforenes med moren i Europa i 1934 førte paret til Nazi-Tyskland. Her ble Gillars værende, og etter hvert behersket hun språket flytende. Hun studerte piano og fikk flere jobber gjennom en velplassert lokal kontakt. OL i Berlin i 1936 gjorde inntrykk på Gillars, selv om hun senere antydet at lekene var blitt besudlet av «jødepesten». Hvorvidt hun hadde disse antisemittiske holdningene på forhånd, kan man bare spekulere i.

I 1940, mens andre verdenskrig raste, fikk Gillars gjennom en annen kontakt en stilling i Reichsradio, et kringkastingsselskap som allerede hadde begynt å bombardere de allierte med nazistisk propaganda. I begynnelsen var hennes rolle begrenset til å si navnet på radiostasjonen og introdusere musikalske forestillinger og plater, men hennes naturlige talent og karisma førte til at hun ble forfremmet før det var gått tre måneder. Mildred var nå den første kvinnelige programlederen for et musikalsk varietéprogram på radiostasjonen European Service, og drømmen om berømmelse var endelig blitt virkelighet.

DEN LETTPÅVIRKELIGE ELSKEREN

Max Otto Koischwitz var en tysk forsker, og tidligere emigrant fra USA. Han var gift, jobbet som produsent i Reichsradio og ikke minst var han en glødende nazist. Han skulle føre Gillars inn på en kurs hun ikke kunne navigere seg vekk fra – selv om hun hadde ønsket det. Den tidligere skuespillerinnen, som nå var blitt radioprogramleder, og som angivelig hadde mistet en potensiell ektemann på østfronten uten å få et frieri, øynet uante muligheter i Koischwitz.

«På den ene siden er Koischwitz en mester i å manipulere, en som visste hvilke strenger han skulle spille på, hvilke knapper han skulle trykke på, og som visste hvordan han skulle navigere Mildred mot større og større stjernestatus til hun ble den best betalte ansatte i Reichsradio», sier Flamm. «Han passer også inn i profilen gjennom hele livet hennes: Mildred var tiltrukket av eldre menn som ofte var utilgjengelige, gjerne i form av at de var gift og allerede hadde familie.»

Mildreds avhengighet av Koischwitz nådde nye høyder den 7. desember 1941, da Japan angrep Pearl Harbor. Michael Flamm forteller: «Det er viktig å huske at Mildred i praksis er fanget i Tyskland etter det japanske angrepet. Måneder tidligere, høsten 1941, ble Mildred innkalt til den amerikanske ambassaden i Berlin og bedt om å reise tilbake til USA. Mildred nektet. Hun hadde endelig oppnådd en viss berømmelse og økonomisk trygghet. Den amerikanske ambassaden tar da fra henne passet, slik at hun ikke kan reise. Kunne hun ha dratt tilbake til den amerikanske ambassaden og talt sin sak? Det er et mulig scenario. Men kanskje tenkte hun at hun hadde brent alle broer til USA.»

DEN NAZISTISKE PROPAGANDISTEN

For å unngå å få status som fremmed fiende skrev Gillars under på en lojalitetsed til Nazi-Tyskland. «Da var hennes skjebne beseglet», sier Flamm. Under total innflytelse av Koischwitz ble Gillars styrt mot propaganda. I 1942, da amerikanske soldater dro til Nord-Afrika for å delta i Operation Torch, ble hun stjernen i Home Sweet Home, et musikalsk program med politiske kommentarer som skulle få amerikanske soldater til å føle hjemlengsel. Programmet åpnet med den klassiske amerikanske lyden av en togfløyte, spilte amerikansk jazz- og swingmusikk, og Gillars – under navnet Midge - snakket med sin forførende amerikanske stemme. I sendingene forsøkte hun å spre tvil om de alliertes sak, og hentydet til og med til utro koner og kjærester hjemme i USA. Soldatene ved fronten som hørte på, kalte henne sjelden Midge, men foretrakk i stedet Berlin Bitch eller Axis Sally.

Til Gillars' store irritasjon skulle hun få selskap av en annen Axis Sally, en italiensk-amerikaner ved navn Rita Luisa Zucca. I tillegg kom en japansk kvinne på banen, kjent som Tokyo Rose – hun het egentlig Iva Toguri D'Aquino, og var japansk-amerikaner. De hadde alle samme oppdrag: dette var programledere fra allierte land, men som hadde hoppet av til fordel for nazismen – i likhet britiske William Joyce, bedre kjent som Lord Haw-Haw. De kunne iblant gi urovekkende nøyaktige beskrivelser av de alliertes posisjoner, og deres tilsynelatende allvitende stemmer gjorde soldater som lyttet nervøse, siden dette var hemmelig informasjon.

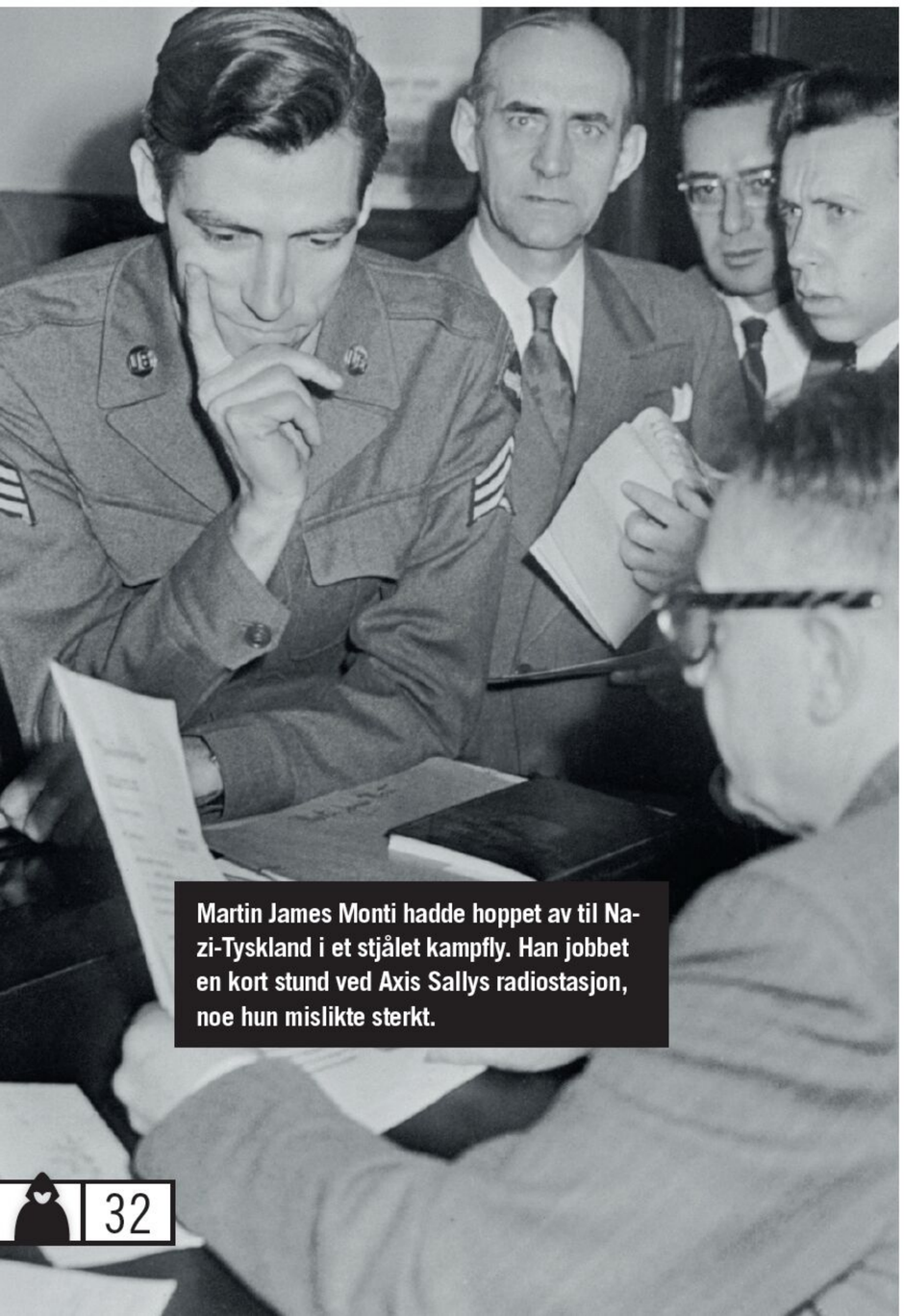
UNDER Amerikanske soldater lytter til radio for å høre nyheten om president Roosevelts død, men mange av dem kan tidligere ha hørt Axis Sallys sendinger.

FORSVARSADVOKAT JAMES J. LAUGHLIN (I MIDTEN) KJEMPET MOT AKTORATETS ADVOKAT, JOHN KELLEY, SOM TIL SLUTT VANT OVER STORJURYEN.

Bilder © Getty

«AMERIKANSKE FANGER GJENKJENTE GILLARS' STEMME. DE NEKTET Å DELTA OG ROPTE SKJELLSORD ETTER HENNE DA HUN GIKK.»

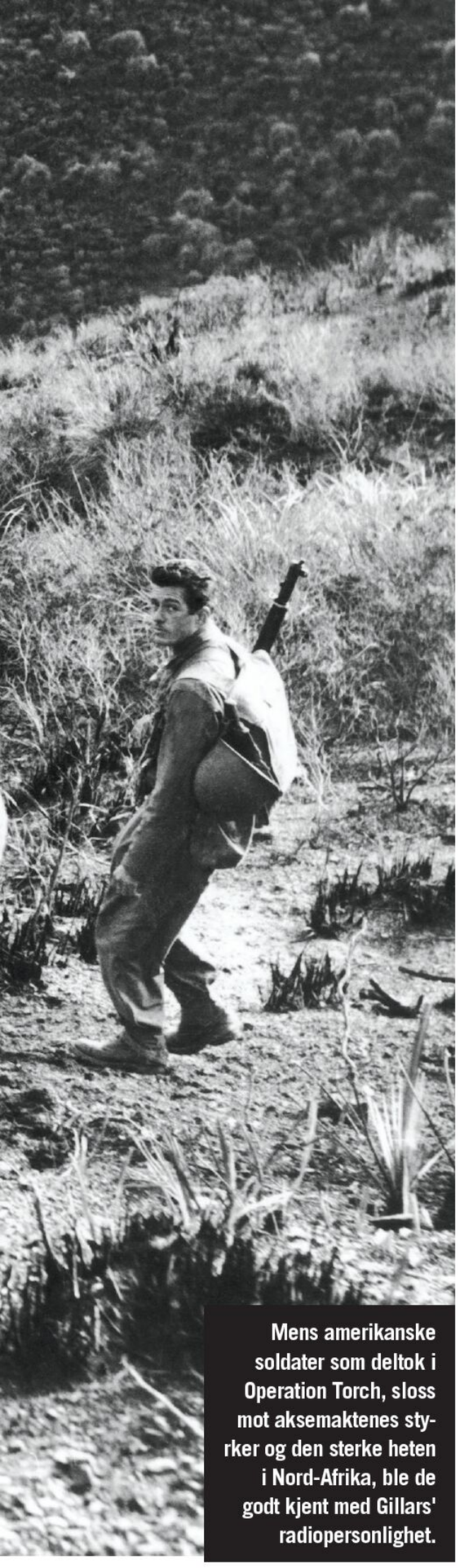
Martin James Monti hadde hoppet av til Nazi-Tyskland i et stjålet kampfly. Han jobbet en kort stund ved Axis Sallys radiostasjon, noe hun mislikte sterkt.

Axis Sally ønsket å bli berømt og anerkjent, men ble i stedet dømt til 12 års fengsel.

Edna Gillars (t.h.) fortsatte å støtte sin halvsøster, selv etter at Axis Sally ble funnet skyldig i landsforræderi.

Mens amerikanske soldater som deltok i Operation Torch, sloss mot aksemaktenes styrker og den sterke heten i Nord-Afrika, ble de godt kjent med Gillars' radiopersonlighet.

© Alamy

Gillars ble midlertidig løslatt julen 1946. Men på grunn av oppstyret i hjemlandet ble hun arrestert på nytt og satt i fengsel igjen.

Julen 1942 gikk Gillars' og Koischwitz' fra å være kolleger til å bli kjærester – og med det var overgangen fra nedbrutt skuespillerinne til nazistenes talerør fullbyrdet. «Mildred hevdet konsekvent at det fantes en slags jødisk, bolsjevikisk eller kommunistisk konspirasjon for å ødelegge den siviliserte verden, og at nazistene faktisk gjorde verden en tjeneste ved å bekjempe Sovjetunionen», sier Flamm. «Men noen ganger blandet hun også inn et anti-britisk budskap, at britene kanskje på en eller annen måte lokket USA inn i krigen mot Tyskland for sine egne interesser, for imperiets skyld.»

Kombinert med et uttalt hat mot USAs president Franklin Roosevelt, hadde hun alt som skulle til for å være en amerikansk forræder.

LØKKEN STRAMMES STADIG TETTERE

Axis Sallys stjernestatus økte, blant annet med programmet *Midge at the Mike,* som nådde helt til Nord-Amerika. Hensikten var å skremme soldatenes mødre og kjærester. Men Koischwitz hadde en hemmelighet overfor sin elskerinne: Det viste seg at hans kone var gravid med deres fjerde barn. Da Gillars fikk vite om barnet, forsøkte hun å ta sitt eget liv. Tragisk nok var det Koischwitz' nyfødte som døde etter bare noen timer. Og ni dager senere ble Koischwitz' kone drept i et alliert flyangrep som rammet sykehuset.

Paret fortsatte ufortrødent sitt liv sammen, både i og utenfor radio. Da krigen snudde til de alliertes fordel, i mai 1944, gikk Gillars' mest beryktede sending, «Vision of Invasion», på lufta – et drama der hun spilte en mor fra Ohio som forutså sin sønns død i en mislykket aksjon på D-dagen. I tillegg fikk Axis Sally intervjue allierte krigsfanger i leirene. Hun redigerte uttalelsene deres slik at de passet inn i propagandaens vinklinger. Hun «rapporterte» – i grenseløst sadistiske detaljer – om de såredes lidelser for å belyse konfliktens forferdelige omkostninger. Ved ett tilfelle gjenkjente en gruppe amerikanske fanger Gillars' stemme. De nektet å delta og ropte skjellsord etter henne da hun forlot leiren. Gillars begynte å utgi seg for å være representant for Det internasjonale Røde Kors for å nå målene sine. I august 1944 fikk hun den sjokkerende nyheten om at Koischwitz uventet hadde bukket under for tuberkulose og hjertesvikt.

Nettet snørte seg sammen rundt Axis Sally. I den villfarelsen at hun ikke hadde gjort noe galt, tok hun avstand fra den amerikanske landsforræderen Martin James Monti, som etter å ha hoppet av fra det amerikanske militæret hadde sluttet seg til Reichsradio tidlig i 1945. Gillars mente at han var skyldig i forræderi, mens hun selv var uskyldig. Det spilte imidlertid liten rolle, for Nazi-Tyskland var i ferd med å tape krigen – og Gillars var en ettersøkt kvinne.

RETTSSAKEN MOT AXIS SALLY

Gillars hadde vært på flukt i sitt nye hjemland i 11 måneder, og ble tatt til fange i den britiske sektoren av Berlin 15. mars 1946. Da hun ble arrestert, ba hun om å få ta med seg én ting: et fotografi av sin elskede Koischwitz. Axis Sally tilbrakte to år i en alliert interneringsleir, uten tiltale eller advokat, inntil hun ble utlevert til USA i 1948. Den påfølgende rettssaken skulle vise seg å kaste lys over en rekke moralske spørsmål og juridiske definisjoner, ikke minst hvorvidt tale var en forrædersk handling mot USA.

«Det var ikke en rettferdig rettssak», sier Flamm. «Forsvarsadvokaten hadde svært begrensede ressurser. Påtalemakten stilte ingen vitner til rådighet for forsvaret som kunne ha vitnet om den høyst reelle trusselen om arrestasjon og deportasjon som Mildred sto overfor. Med andre ord, å løfte frem selve tanken om at hun ble tvunget til å lage disse sendingene ...»

Axis Sally hjalp heller ikke sin egen sak, som Flamm forklarer: «Mildred inntar vitneboksen og skader sin egen troverdighet. Hun benekter at det var hennes stemme i radioen, hun nektet å uttrykke anger for sine handlinger ... Hun hevdet hele tiden at hun ikke visste noe om Holocaust, at hun ikke visste noe om jødenes skjebne, og at hun ikke ville be om unnskyldning. Og hun poengterte at hun var kunstner, ikke propagandist. Det er forresten en interessant ting å tenke på – argumentet med det første grunnlovstillegget: 'Jeg er kunstner. Dette er min ytringsfrihet.' Det er et interessant juridisk argument som ikke ble fulgt opp fullt ut.

Til syvende og sist ble Mildred dømt for bare ett av de åtte tiltalepunktene om landsforræderi. Og den ene tiltalen var basert på et radiodrama, 'Vision of Invasion', der Mildred faktisk leste fra et manus. Det var ingen fri politisk kommentar.» Det ville likevel være nok til at hun kunne få 12 års fengsel.

ETTERMÆLET TIL EN AMERIKANSK LANDSFORRÆDER

Det kom aldri noen unnskyldning fra Gillars, selv etter løslatelsen i 1961, da hun konverterte til katolisismen og ble lærer ved et kloster i Ohio. I 1973 fullførte hun endelig sin grad. Hun døde av tykktarmskreft 25. juni 1988, 87 år gammel.

Om ettermælet, og om hvorvidt Axis Sally var et offer for sin elskers innflytelse, sier Flamm: «Personlig tror jeg ikke at Koischwitz helt og holdent var den som trakk i trådene eller var marionettfører. Jeg mener at Mildred har en betydelig del av ansvaret. Hennes livsmønster tyder på at hun tok valg og beslutninger, og at hun måtte leve med konsekvensene.

Axis Sally er i dag en fotnote i historien. Jeg tviler på at vi i fremtiden vil se mange landssvikoppgjør basert på politisk propaganda eller kommentarer, med tanke på skepsisen til sannhet og fakta i vår verden i dag.»

Bilder © Getty med mindre annet er oppgitt

SAMURAIEN SOM BYTTET SIDE

Kobayakawa Hideakis hevntørst endret Japans historie.

TEKST | SCOTT REEVES

Den 19. februar 1598 skulle ha vært den største dagen i Kobayakawa Hideakis liv. Samuraikrigsherren var en del av en hjelpestyrke som kom en beleiret japansk garnison til unnsetning ved Tosan-festningen i Korea. Kobayakawa sto midt i kampens hete, ledet et angrep og tvang fienden til å trekke seg tilbake. Han svingte spydet, hugget ned motstandere og ledet soldatene sine til å ta en fiendtlig kommandant til fange. Takket være Kobayakawas inngripen ble den beleirede garnisonen reddet.

Dessverre for Kobayakawa bidro hans tapperhet bare til at japanerne gjorde det beste ut av en dårlig situasjon. Den japanske invasjonen av Korea var allerede i ferd med å mislykkes. Regjeringen i hjemlandet var skjør og truet med borgerkrig, og de likte ikke Kobayakawas heltedåd i frontlinjen.

Kobayakawa forventet ros for sin rolle i redningen av Tosan-festningen. I stedet ble han irettesatt av sine overordnede for å ha ledet et uvørent angrep og utsatt seg selv for fare. I deres øyne var Kobayakawas jobb å føre kommando, ikke å lede i front. Lederne bestemte seg for å statuere et eksempel. I stedet for å belønne Kobayakawa for innsatsen, ble han fratatt landområdene sine, kastet i fengsel og truet med henrettelse.

Åtte måneder senere, da stemningen hadde roet seg, ble Kobayakawa løslatt og fikk tilbake landområdene sine. Men nå var han bitter – og han rettet sinnet sitt mot én person: Ishida Mitsunari, samuraien som hadde stått i spissen for den flengende kritikken av Kobayakawas angrep. Kobayakawa begynte å planlegge hevn mot mannen han mente var skyld i at han falt i unåde.

To år senere fikk Kobayakawa sjansen til å fortelle hvor skapet skulle stå. Japan var på vei inn i en ny borgerkrig da regjeringen tok opp kampen mot Tokugawa-klanen fra øst. Mitsunari overtok kommandoen over den lojalistiske vesthæren med ordre om å undertrykke opprørerne – og blant Mitsunaris underordnede befal var den rehabiliterte, men forbitrede Kobayakawa Hideaki.

Til å begynne med virket alt bra. Kobayakawa fulgte Mitsunaris ordre og bidro til å innta Fushimi-borgen etter en ti dager lang beleiring. Mitsunari var fornøyd med at den tidligere så uvørne Kobayakawa nå så ut til å være en eksemplarisk undersått. Men Kobayakawa ventet bare på det

rette øyeblikket. Han innså at Fushimi-borgen kom til å falle uansett, og han brukte angrepet til å vinne Mitsunaris tillit igjen.

Seks uker senere braket vest- og østhæren mot hverandre i tett tåke like utenfor Sekigahara. Siden de vestlige styrkene var i klart flertall, forventet Mitsunari at det forestående slaget ville bli en lett match. Men Mitsunari hadde ingen anelse om at han hadde en forræder i sin midte.

Ifølge den tradisjonelle fortellingen hadde Kobayakawa ført hemmelige samtaler om å bytte side før slaget begynte, men han var fortsatt usikker da kampene startet. For å anspore ham til å handle skjøt østlige kanoner løsskudd mot Kobayakawas rekker for å bevise at de kunne utslette mennene hans hvis han ikke hoppet av. Det tvang Kobayakawa til å overgi seg, og han gikk til angrep mot resten av den intetanende vestlige hæren.

Historien om at østlige kanoner overtalte Kobayakawa til å bytte side, er kanskje mer fiksjon enn fakta. I stedet mistenker mange moderne historikere at Kobayakawa hoppet av så snart slaget begynte – men uansett når han ble forræder, var resultatet det samme. Kobayakawas svik fikk den ene flanken av vesthæren til å smuldre opp, og det fikk fire andre samuraier til å bytte side og kjempe for opprørerne.

«KOBAYAKAWA BEGYNTE Å PLANLEGGE HEVN MOT MANNEN HAN MENTE VAR SKYLD I AT HAN FALT I UNÅDE.»

Hærene var nå jevnbyrdige, men momentumet var i østhærens favør. Tidlig på ettermiddagen var den vestlige hæren på flukt. Opp mot 30 000 vestlige soldater ble drept. Mitsunari flyktet fra slagmarken, men ble tatt til fange og henrettet mindre enn to uker senere.

For å strø ordentlig med salt i sårene til den forrådte Mitsunari, gikk Kobayakawa til aksjon få dager etter slaget. Kobayakawa ledet sine menn til Mitsunaris eget slott, mindre enn en dagsmarsj fra slagmarken. Slottets garnison var nesten fullstendig ribbet for soldater, og borgen falt for Kobayakawa på bare en halv dag. I etterkant av slaget drepte Kobayakawa de fleste av Mitsunaris overlevende slektninger for å sikre at slekten hans døde ut.

Slaget ved Sekigahara er kanskje mest kjent for Kobayakawas svik, men det fikk større konsekvenser utover å slukke hans tørst etter hevn. Slaget markerte også slutten på Sengoku-perioden og begynnelsen på Tokugawa-shogunatet, et nytt dynasti som skulle styre Japan de neste 250 årene.

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

TRIPPEL FORRÆDER

Mir Jafars maktbegjær fikk ham til å forråde sitt folk, sine allierte og sin familie.

TEKST | SCOTT REEVES

Mir Jafar satte sitt preg på indisk historie den 23. juni 1757 – dagen da Bengal ble tapt for bengalerne. Ved første øyekast burde det ha vært en enkel seier. En hær på 50 000 mann som representerte navaben (stattholderen) av Bengal, Siraj ud-Daula, hadde trengt 3000 soldater fra det britiske Ostindiske kompani opp i et hjørne ved Plassey, rundt 160 kilometer nord for Calcutta. Men bengalerne hadde en forræder i sine rekker.

I over hundre år hadde Det ostindiske kompani utnyttet den gradvise oppløsningen av mogulriket i India. Britiske kjøpmenn lurte seg inn i India, inngikk lukrative avtaler og tok kontroll over politiske institusjoner, ofte med våpen i hånd. Konflikten eskalerte i 1756 da det brøt ut krig mellom Storbritannia og Frankrike, og kampene spredte seg til deres imperialistiske interesser i Asia. Navaben av Bengal (dagens Bangladesh) forsøkte å opprettholde sin uavhengighet ved å alliere seg med franskmennene og ta kontroll over byen Calcutta som var herjet av Det ostindiske kompani – men Det ostindiske kompani hadde andre planer.

Krisen tilspisset seg ved Plassey. De to hærene utvekslet artilleriild i timevis, helt til et kraftig regnvær la en demper på kanonene. Navab Siraj benyttet anledningen til å beordre et kavaleriangrep, men kommandanten hans ble drept. Navaben ante at forholdene ikke var gunstige for hæren hans, og beordret styrkene sine til å trekke seg tilbake i skanser. Men den venstre flanken av hæren hans ble liggende bak resten. Denne avdelingen ble ledet av Mir Jafar, navabens øverste general og hærens intendant, en offiser hvis lojalitet hadde blitt trukket i tvil de siste månedene. Skeptikerne hadde god grunn til å tvile på Jafars lojalitet.

Jafar hadde aldri vært fornøyd med navabens lederskap, og han var villig til å se for seg at en annen hersker kunne ta over – helst han selv. Jafar lyttet derfor da britene tilbød ham betydelige bestikkelser og et løfte om makt hvis han hjalp til med å styrte navab Siraj. I mai 1757 var avtalen i boks. Jafar sluttet seg til navabens felttog mot britene, men i all hemmelighet motarbeidet han ham.

Britene var klar over at Jafar var en sleip person, og de tvilte på om han ville gjennomføre komplottet. Først midt på ettermiddagen i slaget ved Plassey, rundt sju timer etter at de første skuddene ble avfyrt, ble det klart at Jafars divisjon ikke fulgte navabens ordre om å forskanse seg. I stedet marsjerte troppen bort fra slagmarken, og etterlot navabens flanke fullstendig eksponert. Snart begynte britene å beskyte de bengalske troppene med artilleri fra det høyereliggende terrenget som Jafar hadde latt være utsatt.

Selv om tapene på begge sider var relativt små – britene led 77 tap, bengalerne rundt 500 – var det britene som hadde overtaket. Navaben flyktet av gårde, og dagen etter slaget hyllet britene Jafar som den nye navaben av Bengal. Da navab Siraj ble tatt til fange, fikk Jafar ham drept.

Mir Jafar var nå den ubestridte herskeren over Bengal, men i motsetning til den forrige navaben var Jafar langt fra uavhengig. Han ønsket å bli hyllet som Det ostindiske kompanis likemann. I stedet var han en underordnet. Han undertegnet en traktat som ga Det ostindiske kompani utvidede landområder og handelsrettigheter i Bengal. Jafar måtte også betale en enorm kompensasjon til britene, men navab Siraj hadde etterlatt seg en tom statskasse, og Jafar kom nesten umiddelbart på etterskudd med betalingene.

Det tok ikke lang tid før Jafars forræderske side kom til syne igjen. I løpet av to år innledet han hemmelige forhandlinger med nederlenderne og ba dem om å fordrive britene fra Bengal. Nederlenderne sendte syv skip og 1400 mann under påskudd av å skulle forsterke den nederlandske handelsposten i Chinsurah. Britene svarte med en styrke som avskar nederlenderne, og i slaget som fulgte, erobret de samtlige av de nederlandske skipene. Jafar hevdet at han ikke kjente til nederlendernes planer, men britene lot seg ikke lure. De avsatte Jafar fra tronen og erstattet ham med nevøen Mir Qasim.

Jafar var fortsatt ikke ferdig med sine komplotter. Hans siste sjanse til dobbeltspill kom da Qasim falt i unåde hos britene. Det ostindiske kompani iverksatte en militæroperasjon mot Qasim og avsatte ham etter fire år som navab. Hans etterfølger var ingen ringere enn Jafar, som hadde snakket seg tilbake til britenes gunst, og han hadde lurt sin egen familie for å komme dit.

Jafars andre periode på tronen varte ikke lenge. Han døde i februar 1765, et drøyt år senere, og etterlot seg et rykte som en forræder som var villig til å forråde sitt eget folk. Bedraget banet vei for to århundrer med britisk dominans.

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

DANMARKS STØRSTE FORRÆDER

Da han giftet seg inn i den danske kongefamilien, hadde Corfitz Ulfeldt alt. Så hva fikk ham til å forråde konge og fedreland ved å tjene Danmarks fiende?

TEKST | CATHERINE CURZON

Grev Corfitz Ulfeldt ble født inn i særs gode kår i 1606 – med sølvskje i munnen, og vel så det. Han var sønn av Jacob Ulfeldt, kansler hos kong Christian 4. av Danmark-Norge og barnebarn av en av landets riksråder. Ulfeldt-slekten var lojal, innflytelsesrik og betrodd av huset Oldenburg, kongens høyadelige slekt. Etter generasjoner i trofast tjeneste var det mildt sagt uventet at et medlem av Ulfeldt-familien skulle bli en forræder.

Som man kunne forvente av en person med en så berømt stamtavle, ble det ikke spart på noe for å utdanne Corfitz Ulfeldt og forberede ham på livet som ventet. Faktisk var Ulfeldt-familien så tett knyttet til kongehuset at da kong Christian 6.s datter, Leonora Christina, ble født i 1621, var det bare ett mulig valg av fremtidig ektemann. Hun var bare ni år gammel da hun ble trolovet med den 24 år gamle Corfitz, og begge gikk en lysende fremtid i møte. Det må ha vært et stolt øyeblikk for familien Ulfeldt, som endelig fikk belønning for mange års tro tjeneste ved å bli delvis opptatt i den kongelige familien de så lojalt hadde arbeidet for gjennom generasjoner.

Leonora Christina var imidlertid ikke en kongelig prinsesse. I stedet var hun datter av Christian 4.s andre kone, Kirsten Munk, som skulle føde kongen 12 barn. Som adelig og ikke kongelig var ekteskapet morganatisk, og Leonora Christina kunne derfor bare ta tittelen grevinne. Hun ble likevel anerkjent som kongsdatter, og det ga henne en viss status, uavhengig av hvem moren var.

Med det fremtidige ekteskapet på plass gikk Ulfeldts formative år med til å lære seg det danske hoffets og politikkens verden, og han fullførte sin utdannelse i Italia under veiledning av den store filosofen Cesare Cremonini før han vendte hjem igjen.

Han fant seg raskt til rette som hoffmann og vant kong Christian 4.s tillit. Grev Ulfeldt steg raskt i gradene, og både karrieren og privatlivet var på stigende kurs. Ulfeldt ble utnevnt til stattholder i København i 1637, samme år som han giftet seg med sin 16 år gamle kongelige brud. Dette var imidlertid ikke noe kjærlighetsforhold, men et dynastisk ekteskap av avgjørende betydning for Danmarks fremtid.

Selv om familien Oldenburg hadde regjert Danmark siden 1448, var dette ikke et typisk arvelig monarki, og ingen sønn fikk automatisk arverett før han var valgt av Rigsraadet. Rigsraadet besto av danske adelsmenn som fungerte som monarkiets rådgivere, og som skulle kontrollere hver enkelt konge for å sikre at ingen regent kunne misbruke sin makt. Det var medlemmene av Rigsraadet som formelt skulle velge den neste i arvefølgen når den danske kongen døde, og hver gang de gjorde det, introduserte de nye utfordringer for hans makt.

Bit for bit, konge for konge, undergravde Rigsraadet monarkens makt. Men ved å gifte bort barna sine til medlemmer av rådet, sørget Christian 4. behendig for å sikre seg i det minste en viss grad av lojalitet. Som kongens svigersønn ville et rådsmedlem tross alt være mindre tilbøyelig til å innføre for mange sanksjoner mot en ny monark. Så Christian giftet bort seks av sine døtre til representanter

for Rigsraadet i håp om å sikre seg lojaliteten til hver av de nye ektemennene. I tilfellet Corfitz Ulfeldt tok Christian 4. selvfølgelig katastrofalt feil.

Ulfeldt hadde gjort rask karriere, men evnene nådde ikke alltid opp til ambisjonene. Han var en hensynsløs, men ikke spesielt begavet strateg, og feilene hans ble blottlagt for alle da han fikk kommandoen i grensekrigen mellom Danmark-Norge og Sverige som brøt ut i 1643. Ulfeldt var nå utnevnt til den mektige stillingen som rikshovmester, og han ledet de danske troppene da de marsjerte inn i Sverige fra norsk territorium. Invasjonsforsøket hans ble imidlertid stanset, og Ulfeldts tropper hadde ikke annet valg enn å trekke seg tilbake. Ulfeldt fikk en ny sjanse til å vise hva han dugde til da han fikk i oppdrag å forhandle frem freden i Brømsebro på vegne av Danmark, som skulle sørge for en fredelig løsning mellom Sverige og Danmark-Norge.

I realiteten var det lite Ulfeldt kunne ha forhandlet frem for Danmark, for nasjonen hans var fullstendig underlegen i forhold til sine svenske motstandere. Likevel var prisen for Danmark høy, med store og omfattende territoriale tap. Danmark-Norge avsto blant annet de norske landskapene Jemtland og Herjedalen til Sverige. Christian 4. ga Ulfeldt skylden for nederlaget og den påfølgende ydmykelsen for

ØVERST TIL VENSTRE
ULFELDT OG LEONORA CHRISTINA BLE FORLOVET DA HUN BARE VAR ET BARN, MEN DE VISTE SEG Å PASSE SVÆRT GODT SAMMEN.

ØVERST TIL HØYRE **KARL 10. GUSTAV AV SVERIGE VAR SIKKER PÅ AT HANS SVENSKE HÆR LETT KUNNE INNTA DANMARK. HAN TOK GRUNDIG FEIL.**

«KONGEN KUNNE IKKE RISIKERE Å PÅDRA SEG ULFELDTS VREDE OG POTENSIELT HANS ADELIGE ALLIERTE.»

Danmark. De to mennene kom nesten i basketak etter en høylytt krangel. Men kongen visste at han ikke hadde råd til å støte svigersønnen fra seg, og nektet å godta Ulfeldts avskjedssøknad. I stedet utnevnte han ham til en ny stilling som stattholder, en rolle som Ulfeldt på ingen måte utmerket seg i. I stedet levde han et liv i pomp og prakt, nøt det beste av alt, men oppnådde svært lite av det kongen hadde forventet.

Men Christian kunne ikke risikere å pådra seg Ulfeldts vrede og potensielt også hans adelige allierte i Rigsraadet. For var det én ting de danske regentene visste, så var det at de måtte holde seg inne med sine rådgivere. Som stattholder var Ulfeldt den fornemste av alle adelsmenn, og tittelen ga ham fullmakter som man kanskje helst forbinder med en statsminister. Det var et embete som skulle vise seg å bli skjebnesvangert for Ulfeldt.

I februar 1648 døde Christian 4. av Danmark og etterlot seg sønnen og arvingen Frederik 3. til å overta kronen. Den danske arvefølgen var selvsagt ikke fullbyrdet før Rigsraadet hadde valgt den nye kongen, og dette var gjenstand for enda mer diskusjon enn vanlig. Frederik hadde allerede skapt ubehag blant adelen etter noen mislykkede forsøk på lederskap, og medlemmene av Rigsraadet ville ikke velge ham helt uten videre. Så lenge Danmarks trone var ubesatt, var det naturlig at rikshovmester Ulfeldt ble den naturlige lederen.

Forræderens dronning

FRA BARNEBRUD TIL FANGE TIL NASJONAL HELTINNE – LEONORA CHRISTINA VAR IKKE EN TYPISK HISTORISK HELTINNE

Da hun og ektemannen ble arrestert, nektet Leonora Christina å utlevere Ulfeldt på noe som helst vis. Selv om han klarte å flykte, ble hun sittende i varetekt og måtte se på at han fikk sin dom in absentia gjennom dukken som forestilte ham. Leonora Christina gjorde ingen forsøk på å rømme fra fengselet, og hun nedlot seg ikke til å trygle om frihet.

Uten verken siktelse, rettssak eller dom forble hun fange i Blåtårn i 22 år. Forholdene var harde, og hun delte den skitne cellen med rotter. Hun lot seg imidlertid ikke kneble til taushet. Hun tok hver eneste papirlapp hun kunne finne, uansett hvor liten den var, og brukte den forkullede enden av fjærpennen sin til å skrive med. Etter hvert utviklet hun et merkelig kameratskap med rottene som holdt til i cellen hennes. Hun skrev om hvordan de oppførte seg og studerte dem nøye. Hun syntes de var bedre selskap enn fangevokterne, som behandlet henne grusomt og utsatte henne for uønskede tilnærmelser.

Da Frederik 3. døde, forbedret hans etterfølger, Christian 5., forholdene hennes noe, men hans mor nektet å gi ham tillatelse til å frigi Leonora Christina. Under det nye regimet ble hun flyttet til mer komfortable omgivelser, og hun fikk tilgang til bøker og skrivemateriell.

Da hun endelig ble løslatt 63 år gammel, bosatte Leonora Christina seg i Maribo kloster, hvor hun skrev flittig. Her systematiserte hun fengselstekstene sine og skrev beretninger om årene i fangenskap, men også om den strålende tiden hun hadde opplevd før fangenskapet. Hun ble et ikon for kvinnelig utholdenhet, en kvinne som nektet å bøye seg, og som ikke sørget eller beklaget sitt eget fangenskap da hun fikk høre om ektemannens død. I stedet gledet hun seg over at han hadde unnsluppet sine fiender helt til det siste.

Gjennom sine memoarer ble Leonora Christina berømt, og da hun døde i 1698, etterlot hun seg en rik litterær arv både som forfatter og oversetter. Den dag i dag huskes hun som en heltinne i skandinavisk historie.

VENSTRE FREDERIK 3. AV DANMARK BLE FORRÅDT AV ULFELDT, OG HAN SVERGET HEVN.

MOTSATT SIDE LEONORA CHRISTINA VOKSTE OPP I SKYGGEN AV TÅRNET SOM EN DAG SKULLE BLI HENNES FENGSEL.

Ulfeldt og Leonora Christina regjerte Danmark sammen som om de var konge og dronning. Mens Frederik satt i kulissene og ventet på å gjøre entré, vokste irritasjonen hans overfor Ulfeldt. Det han så, var ikke en tilfeldig statsmann ved roret på et retningsløst skip, men en skruppelløs mann med ambisjoner som var desperat etter å tilrane seg monarkiets makt og oppmuntre sine likemenn blant adelen til å begrense Frederiks makt til nærmest en gallionsfigur. Da Frederik som den nye kongen begynte sin regjeringstid, var han fast bestemt på å kvitte seg med denne brysomme adelsmannen.

Frederik 3. bestemte seg for å granske de økonomiske forholdene til sine ministre, og blant dem var selvsagt grev Ulfeldt. Da beskyldningene om økonomiske uregelmessigheter

Frederik 3.s regjeringstid

FREDERIK 3. VAR FAST BESTEMT PÅ Å KNUSE ULFELDT, MEN HVORDAN GIKK DET MED KONGEN?

Frederik 3. likte ikke Corfitz Ulfeldt, men det danske folket elsket Frederik 3. Han holdt tross alt stand mot Karl 10. Gustavs invasjon, både bokstavelig og i overført betydning, og tvang svenskene til å gi opp sine anstrengelser til tross for at oddsen var svært dårlig for danskene. Danskekongen led et nederlag i krigen mellom Danmark-Norge og Sverige, kalt Krabbekrigen, i 1657–58. Så gjenopptok svenskekongen krigen i 1658–59, den såkalte Bjelkefeiden, og Frederik var fast bestemt på å vinne dene gangen.

Fredrik inviterte da Karl 10. Gustav, som forsøkte å erobre Danmark, til å tilbringe noen dager som hans gjest i København. De to kom godt overens, men Karl hadde ikke tenkt å la vennskap stå i veien for erobringsplanene sine. Men nå kjente Frederik bokstavelig talt sin fiende, og han ville kjempe hardt for ikke å la København falle. Da det var tid for å forsvare hovedstaden, samlet danskene seg bak kongen og tvang de svenske styrkene tilbake med hjelp av en nederlandsk flåte. Danmark vant konflikten.

Frederik utnyttet sin popularitet, og denne gangen var de adelsmennene som tidligere hadde forsøkt å kontrollere monarken, fullstendig lojale mot ham. De var blendet av Frederiks maktoppvisning mot Sverige og ble grepet av hans politiske ekspertise. De hadde ingen innvendinger da han ville innføre enevoldsmakt.

Det siste tiåret av sitt liv var Frederik 3. helt og holdent opptatt av å revidere kongemakten. Langsomt, men definitivt, begynte Danmarks ansikt å endre seg, og i motsetning til alle andre europeiske enevelder ble den nye ordningen understøttet av en grunnlov. Rigsraadet, som en gang hadde vært allmektig, ble fjernet, og det ble slutt på det tradisjonelle politiske spillet som lå bak valget av hver nye regent. Frederik selv hadde blitt tvunget til å gjøre innrømmelser overfor Rigsraadet for å sikre at han ble valgt til sin egen trone. Den ydmykelsen hadde han aldri glemt, så det å sette en endelig stopper for Rigsraadets innblanding var utvilsomt en seier som kongen nøt.

kom på bordet, ble Ulfeldts liv ytterligere komplisert av en falsk anklage om konspirasjon fra hans tidligere elskerinne, Dina Vinhofvers. Vinhofvers hevdet at Ulfeldt hadde til hensikt å forgifte kongen og hans arvinger og iscenesette et kupp for å ta over Danmark. Ulfeldt var erfaren nok til å se hvilken vei dette bar, og sammen med Leonora Christina flyktet han fra Danmark til det relativt trygge Amsterdam.

Ulfeldt var nå ettersøkt i hjemlandet, siden kongen ville ha svar på vanskelige spørsmål om hans økonomiske forhold. Det luksuriøse livet han og kona en gang hadde levd, var bare et fjernt minne, og paret måtte utstå både nød og fare for å unngå å bli tatt til fange. Men Ulfeldts ambisjoner og list kom ham til gode nok en gang. Da Karl 10. Gustav av Sverige invaderte Danmark, sluttet rikshovmesteren av Danmark-Norge seg til sin tidligere fiende. Han var helt og holdent drevet av personlige interesser og hevnlyst mot Fredrik 3., som hadde latt ham falle i unåde og sendt ham til undergang. Nå ville han se Sverige knuse det landet han en gang hadde tjent, og samtidig bli rik på nytt.

Ulfeldt ble Sveriges mest uttalte forkjemper. Med pengene han hadde underslått under sin danske regjeringstid, kunne han finansiere hæren til sitt hjemlands dødsfiende, og innsidekunnskapen hans var uvurderlig for hans nye svenske intendanter. Som medlem av den svenske hæren ledet han tropper inn i Danmark, og sto skulder ved skulder med Karl 10. Gustav da den svenske kongen knuste danskene. Som en siste fornærmelse overvar han Roskildefreden og ydmykelsen av det landet som hans forfedre hadde vært så lojale mot.

Men en mann som Ulfeldt kunne aldri bli fornøyd, og selv om Karl 10. Gustav belønnet ham med penger og titler, var han snart tilbake til sine gamle knep. På samme måte som han hadde motarbeidet Frederik i Danmark, begynte han nå å bruke list og knep mot Karl 10. Gustav. Denne gangen gikk han imidlertid for langt, og i 1659 ble han og kona kastet i fengsel. Han ble dømt til døden, og med det skulle man tro at grev Ulfeldt hadde kommet til veis ende.

Det sies at noen seiler bekymringsfritt gjennom livet, og Ulfeldt kan ha trodd at han var en av dem, for to måneder senere ble ekteparet løslatt som følge av et amnesti. Paret vendte tilbake til Danmark og forsøkte å snike seg inn i maktapparatet igjen, men det gikk ikke. De ble arrestert og satt fengslet under elendige forhold i en dyster festning ved navn Hammershus, langt fra det livet de en gang hadde levd. Fangenskapet var brutalt og nådeløst, og det var ikke håp om å unnslippe, men til slutt gikk ekteparet med på å gi fra seg alt de eide i bytte mot friheten.

Da Ulfeldt ble løslatt, begynte han igjen å tenke på hevn. Han henvendte seg til kurfyrst Fredrik Vilhelm 1. av Brandenburg og tilbød seg å starte et dansk opprør på hans vegne, men kurfyrsten visste bedre enn å stole på den etter hvert beryktede adelsmannen. I stedet fortalte han den danske kongen, Frederik 3., hva Ulfeldt hadde foreslått. Følgelig ble Ulfeldt arrestert og dømt til døden.

Utrolig nok klarte Ulfeldt å flykte, og han fikk dommen in absentia, der en dukke som skulle forestille ham, ble satt i gapestokk, halshugget og partert. Ulfeldt var fysisk og psykisk svekket, og døde ett år senere, i 1664, om bord i en båt på Rhinen i nærheten av Basel. Nøyaktig hvordan han døde, vet man ikke, men liket av Danmarks største forræder forsvant, for aldri å bli sett igjen.

ETHELREDS LEIESOLDAT

Edrik Streonas dobbeltspill endret Englands skjebne for alltid.

TEKST | **SCOTT REEVES**

For Edrik Streona var det ikke mye som tydet på at han skulle bli det angelsaksiske Englands største forræder de første årene av sin karriere. I stedet var Edrik en lojal – om enn brutal – tjener for kong Ethelred 2. den rådville.

Edrik steg fra relativt beskjedne kår til å spille en nøkkelrolle ved Ethelreds hoff. Ethelred var klar over at det å herske over det angelsaksiske England var en risikabel affære. Flere familiemedlemmer som nedstammet fra Alfred den store, kjempet om å få jobben, og Ethelred kom først på tronen etter at halvbroren hans, Edvard Martyren, ble myrdet. Vikingene truet fortsatt med å oversvømme kongeriket, og generasjoner av daner hadde bosatt seg i nord.

I et hoff dominert av renkespill og intrigemakeri var Edrik Ethelreds innleide muskelmann. Ingen jobb var ufarlig. I 1006 inviterte Edrik ealdorman (jarl) Alfhelm av York til å besøke eiendommene hans i Shrewsbury for å dra på jakt. Ethelred tvilte på Alfhelms lojalitet, og Edrik sørget for at han ble myrdet mens han var ute av syne for livvaktene sine.

Noen år senere, da Svein Tjugeskjegg invaderte England og for en kort stund tok tronen, fulgte Edrik lojalt med Ethelred i eksil på den andre siden av Den engelske kanal. Etter Sveins plutselige død vendte Edrik tilbake sammen med Ethelred, og de gikk nådeløst til verks for å ta tilbake kongedømmet og straffe alle som de trodde hadde akseptert Svein uten kamp. I 1015 anklaget Edrik to adelsmenn for å konspirere med vikingene, og fikk dem drept.

Edrik var blitt så viktig for Ethelreds regime at han giftet seg med kongens datter og ble utnevnt til ealdorman (jarl) av Mercia. Men Edrik ante at hellet hans var i ferd med å ta slutt da Ethelreds helse begynte å svikte i 1015. Det ble snart klart at svigerfaren var døende, og at England ville trenge en ny konge. I stedet for å støtte Ethelreds sønn og arving, prins Edmund, byttet Edrik side og sluttet seg til Svein Tjugeskjeggs sønn Knut. Edrik kapret 40 skip fra den kongelige flåten og satte seil mot Danmark, der han ble tatt imot med åpne armer og et løfte om at han skulle forbli jarl under Knuts regime.

Mens Ethelred lå for døden, invaderte Knut England med Edrik ved sin side. I slaget ved Sherston, som ble utkjempet kort tid etter Ethelreds død i april 1016, forsøkte Edrik å få overtaket ved hjelp av ufint spill. Han identifiserte en mann som lignet prins Edmund, og fikk hodet hans kappet av. Deretter løftet Edrik hodet høyt og ropte at Edmund var død. Dessverre for både Edrik og Edmunds dobbeltgjenger fungerte ikke bløffen.

De neste ukene fulgte de to hærene hakk i hæl, og det var kun småtrefninger, uten særlig resultat. Så fikk Edmund overraskende besøk av Edrik, som ba om tilgivelse. Han hadde innsett at han hadde gjort feil og ønsket å gå tilbake i Edmunds tjeneste.

Den nye alliansen varte ikke lenge. I slaget ved Ashington i oktober 1016 sto Edmund mot Knut nok en gang, og Edrik brukte et nytt knep på slagmarken. Etter at de to hærene hadde kjempet en kort stund, beordret Edrik mennene under sin kommando til å flykte fra slagmarken. Det gjorde det mulig for Knuts soldater å bryte gjennom de engelske rekkene og sikre danene en overlegen seier. Edrik hadde ikke vendt tilbake til Edmunds side i det hele tatt. Det hele var et knep for å få Edmund til å oppgi drømmen om erobringer på engelsk jord – og det virket.

Kort tid etter slaget ved Ashington ble Edmund og Knut enige om en løsning. Edmund beholdt Wessex, mens Knut fikk resten av England. Den som levde lengst, skulle arve den andres kongerike etter hans død. Det var ikke en avtale som bidro til varig fred, som det skulle vise seg. Bare noen uker senere døde Edmund plutselig og mystisk.

Ingen vet nøyaktig hvordan Edmund gikk bort. Det kan ha vært en naturlig død, selv om tidspunktet passet Knut altfor godt. Noen mener at Edmund ble knivstukket eller skutt med en pil mens han satt på toalettet. Mange av konspirasjonsteoretikerne mener at morderen var leid inn av Edrik, eller at det til og med var Edrik selv.

Endelig var det fred i England – eller så fredelig som det kunne bli i angelsaksisk tid. Men Knut satt urolig på tronen. Han visste at det var en mann i hoffet hans som allerede hadde forrådt en konge, og som så ut til å være fullt ut i stand til å gjøre det igjen. Så, 1. juledag 1017, ett år etter at han hadde overtatt tronen, beordret Knut at Edrik skulle henrettes. Edrik ble halshugget med en stridsøks, og hodet hans ble stilt opp på London Bridge.

Edriks død satte en stopper for intrigene til det angelsaksiske Englands mest beryktede overløper, og det betydde også at kong Knut kunne sove litt tryggere om natten.

OVER Edmund og Knut forhandlet seg frem til et forlik for å avslutte krigen om England, men det var først etter at Edrik grep inn.

OVER Edrik ble en fremtredende mann i tjeneste for Ethelred 2. den rådville, men vendte seg mot ham da Ethelred lå på dødsleiet.

ETHELREDS LEIESOLDAT

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

NEDENFOR Edrik har kappet hodet av Osmear, en kriger som uheldigvis lignet på Edmund.

OVER Historien om at Knut prøvde å stoppe tidevannet, er en forvrengning av sannheten; i virkeligheten prøvde han å vise sitt følge at han *ikke var* allmektig.

STATSHEMMELIGHETER TIL SALGS

Hva fikk en høytstående østerriksk-ungarsk offiser til å røpe topphemmelig informasjon til keiserrikets fiender?

TEKST | MICHAEL E. HASKEW

Skinnet kan bedra, og slik var det også med Alfred Redl, som i årevis var den respekterte og betrodde sjefen for Evidenzbureau, kontraspionasjeavdelingen i den østerriksk-ungarske hærens generalstab.

I tjeneste for det habsburgske monarkiet var Redl selve legemliggjørelsen av en dedikert militær. Han ble født 14. mars 1864 i fattigdom i Lemberg i Galicia, i det østerrikske keiserriket (i dag byen Lviv i Ukraina) Han startet en militær karriere som 15-åring, og gikk på den keiserlige krigsskolen i Wien før han begynte i hærens etterretningsavdeling i 1900.

Redl, som behersket flere språk, oppnådde oberstgrad og overtok ansvaret for kontraspionasjen i 1907. Etter alt å dømme var han en fullendt spionmester – han lærte opp sine egne agenter, holdt et våkent øye med det han oppfattet som habsburgernes fiender og ble anerkjent for sin dyktighet av både venner og motstandere. Han levde imidlertid ikke bare et hemmelig liv, men et liv med mange fasetter. Utad var han fenomenalt skarpsindig, men i skyggene av politiske intriger var han også en dobbeltagent som solgte hemmeligheter til Russland i omtrent 12 år. For sine håndlangere der var han kjent som Agent nr. 25. Sannsynligvis var han også på lønningslistene til andre land.

Mens han hadde kontroll over den østerriksk-ungarske kontraspionasjen, innførte Redl nye teknikker for overvåking, informasjonsinnhenting og avhør – blant annet bruk av primitive opptaksapparater og kameraer, et fingeravtrykkssystem og «tredjegrads forhør» hvor fanger ble blendet av skarpt lys mens de ble bombardert med spørsmål.

I MER ENN ET TIÅR SOLGTE ALFRED REDL STATSHEMMELIGHETER TIL TSARVELDET RUSSLAND.

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

En samtidig beskrev Redl som «smart, reservert, konsentrert og effektiv. Hans ytre virker oljeglatt. Han snakker sukkersøtt, lavmælt og servilt. Hans bevegelser er avmålte og langsomme. Han er mer listig og falsk enn smart og begavet. En kyniker».

Hva var det så som fikk Redl til å bli forræder? Det var ingen hemmelighet at Redl levde et ekstravagant liv, langt mer luksuriøst enn en offislønn skulle tilsi, og at han eide flere luksusleiligheter og sportsbiler. Redl hadde opparbeidet seg tusenvis av kroner i gjeld, så kanskje var penger tilstrekkelig motivasjon.

Redl klarte lenge å skjule dobbeltspillet sitt. Da mistanken oppsto, satte han en felle for agenter han kontrollerte, og overleverte dem til rettsforfølgelse. Mens Europa vaklet mot første verdenskrig, skal han ha gitt russerne detaljer om de østerriksk-ungarske planene i tilfelle krig, deres offensive strategi mot Serbia (Russlands allierte og det sannsynlige målet for østerriksk-ungarske våpen), og til og med tegningene til grensefestninger som skulle beskytte landets grenser.

Redl fortsatte sin lønnsomme, men moralsk forkastelige virksomhet utover våren 1913. Året før hadde han forlatt Evidenzbureau og blitt stabssjef for hærens VIII. korps. I takt med hans hemmelige virksomhet, fortsatte også pengene å strømme inn. Men til slutt ble Redl felt av en overraskende slurvete handling, men også takket være den iherdige innsatsen til major Maximilian Ronge, hans protesjé og etterfølger som sjef for kontraspionasjen.

Under Ronge var det blitt vanlig å lese folks post som del av etterretningen. Et merkelig brev adressert Nikon Nizetas ble snappet opp og viste seg bare å inneholde en stor sum kontanter. Ronge ble mistenksom og beordret at et nytt brev skulle sendes til samme person. Når mottakeren kom til det lokale postkontoret for å hente det, ville kilden til en mistenkt etterretningslekkasje bli avslørt.

Oppfølgingsbrevet ble sendt 9. mai 1913, og da det endelig ble hentet to uker senere, fulgte Ronges agenter etter den mistenkte, men mistet ham av syne da han praiet en drosje. Noen minutter senere kom drosjesjåføren tilbake til stasjonen sin. Ronges agenter overtalte sjåføren til å ta dem med til stedet han nettopp hadde kjørt til, Hotel Klomser i Wien, der Redl var gjest. Redl ble konfrontert og tilsto.

Offiserer fra hæren ga forræderen en pistol, slik at han kunne begå selvmord – sannsynligvis for å unngå ydmykelse for det kolossale sikkerhetsbruddet som ville bli avslørt på smertelig vis under en rettssak. Redl tok også sitt eget liv den 25. mai 1913, etter å ha skrevet et siste notat som lød: «Lidenskap og lettsindighet har ødelagt meg. Jeg betaler med mitt liv for mine synder. Be for meg.»

Sagaen om Redl og hans spionasje fortsetter å fascinere. Han har vært gjenstand for historiske undersøkelser i over hundre år, og filmskapere, forfattere og detektiver leter fortsatt etter svar på hva som motiverte Redl, og hvor stor skade hans forræderi forårsaket.

STATSHEMMELIGHETER TIL SALGS

BENEDICT ARNOLD

AMERIKAS FALNE PATRIOT

Benedict Arnold er amerikanernes kroneksempel på en forræder – men uten ham kunne den amerikanske revolusjonen ha mislyktes.

TEKST | MARC DESANTIS

I USA er Benedict Arnold den verste av alle forrædere. Navnet hans er synonymt med forræderi. Men uten hans innsats i de første årene av uavhengighetskrigen ville de amerikanske kolonienes forsøk på å frigjøre seg fra Storbritannia sannsynligvis ha mislykkes.

Uavhengighetskrigen brøt ut i 1775 og var en krig mellom Storbritannia og 13 britiske kolonier. Arnold, som da var kjøpmann i Connecticut, sluttet seg raskt til patriotene (patriotene ønsket uavhengighet fra Storbritannia). Han hjalp til med å innta Fort Ticonderoga ved Champlainsjøen og det enorme arsenalet av artilleri. Oberst Arnold gjorde en enestående innsats under patriotenes mislykkede invasjon av Canada i 1775–1776. På nyttårsaften, i en forferdelig snøstorm, ble han såret av en muskettkule i venstre ben under et angrep på Quebec. Arnold ble forfremmet til brigadegeneral i kolonistenes hær, og var selve symbolet på en fysisk modig hærfører.

Arnold skulle tilbringe mye tid i den strategisk viktige kolonien New York. Hvis Hudson River Valley falt under britisk kontroll, ville forbindelsen mellom New England-koloniene og de andre koloniene bli brutt. I oktober 1776 tapte Arnold sjøslaget ved øya Valcour på Champlainsjøen, men det var ikke en fullstendig katastrofe. Fordi han hadde bygget flere skip på innsjøen, måtte britene, under kommando av general Guy Carleton, bruke dyrebar tid på å bygge egne skip for å møte ham. Dette forsinket britenes bevegelse sørover for å få tilgang til den nordlige Hudsonelva, og dermed mislyktes deres forsøk på å dele og erobre de amerikanske koloniene i 1776, og Carleton gikk deretter i vinterkvarter. Arnold hadde gjort sitt land en enorm tjeneste. Det skulle ikke bli hans siste.

Selv om Arnold rettmessig sto først i køen for å bli forfremmet til generalmajor, ble fem andre brigadegeneraler forfremmet til den ettertraktede rangen 19. februar 1777. Det fantes ingen god militær begrunnelse for disse forfremmelsene. I stedet var det politisk motivert, som en del av en pågående konflikt mellom kontinentalkongressen og hæren.

Arnold opplevde dette som en grov fornærmelse, og han var svært opptatt av sin personlige ære. Man må huske på at en gentlemans ære på 1700-tallet var av enorm betydning, og det som i dag kan betraktes som en fornærmelse av minimal betydning, kunne den gang ha vært det motsatte. Arnold ble etterlatt som en misfornøyd senioroffiser uten noe å stille opp med, siden Kongressen ikke trengte å stå til ansvar for sine beslutninger.

Arnolds bidrag til patriotenes sak gjorde dessuten at han ikke ble beundret i alle amerikanske kretser. Den udiskutabelt modige Arnold var krass og hadde for vane å komme på kant med andre amerikanske offiserer. Han tok ikke alltid feil, men han skaffet seg mange fiender. Et gammelt ankepunkt som hans fiender stadig minnet Arnold på, gjaldt regnskapet for midlene han hadde brukt under den mislykkede invasjonen i Canada. I mai 1777 la Arnold saken frem direkte for kontinentalkongressen i Philadelphia. Han insisterte på at han hadde betalt for de forsyningene han trengte, men dessverre hadde han mistet så mange regnskaper i katastrofen som rammet amerikanerne, at han knapt kunne bevise at han hadde brukt mer enn en brøkdel av de pengene Kongressen hadde bevilget.

Kongressen avgjorde at Arnold ikke hadde gjort noe galt, men igjen ble han snytt for en forfremmelse, og ansienniteten hans skulle ikke bli gjenopprettet før i november. I juli samme år sa han opp sin stilling. «Ingen mann bør være nødt til å ofre sin ære», skrev han i avskjedsbrevet.

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

HELTEN FRA SARATOGA

Til tross for sitt avskjedsbrev var Arnold tilbake i felten i New York sensommeren 1777. En stor styrke britiske soldater under general John Burgoyne kom fra Canada for nok en gang å forsøke å løsrive New England fra de andre koloniene. I september nådde kolonihæren hans frem til nærheten av byen Saratoga ved Hudsonelva. Den 19. september, i slaget ved Freeman's Farm, handlet Arnold dristig og fikk troppene i aksjon før Burgoyne kunne bringe kanonene sine i posisjon og skyte mot kolonistenes forsvarsverk. Dette trekket hindret også britene i å omringe kolonistene. Selv om utfallet av kampen var i britenes favør, fordi de hadde holdt stand mens kolonistene trakk seg tilbake, hadde den vært kostbar, og Burgoyne anerkjente Arnolds avgjørende rolle og bemerket hans «utholdenhet i angrepet på Burgoynes linjer».

I oktober lå de to hærene fortsatt i leir i nærheten av Saratoga. Kolonistene, under generalmajor Horatio Gates' overordnede kommando, holdt en sterk stilling. Den 7. oktober, i slaget ved Bemis Heights, galopperte Arnold over slagmarken og viste igjen et ekstraordinært fysisk mot. Han var «mer som en galning enn en kjølig og diskret offiser», sa en som så ham.

Arnold innså også hvor viktig det var med en britisk offiser som holdt fiendens høyre fløy.

OVER DE AMERIKANSKE SEIRENE VED SARATOGA, DER BENEDICT ARNOLD SPILTE EN VIKTIG ROLLE, FØRTE TIL FRANSK STØTTE TIL REVOLUSJONEN.

UNDER MAJOR JOHN ANDRÉ I DEN BRITISKE HÆREN BLE HENGT AV GEORGE WASHINGTON FOR Å HA PLANLAGT Å EROBRE WEST POINT.

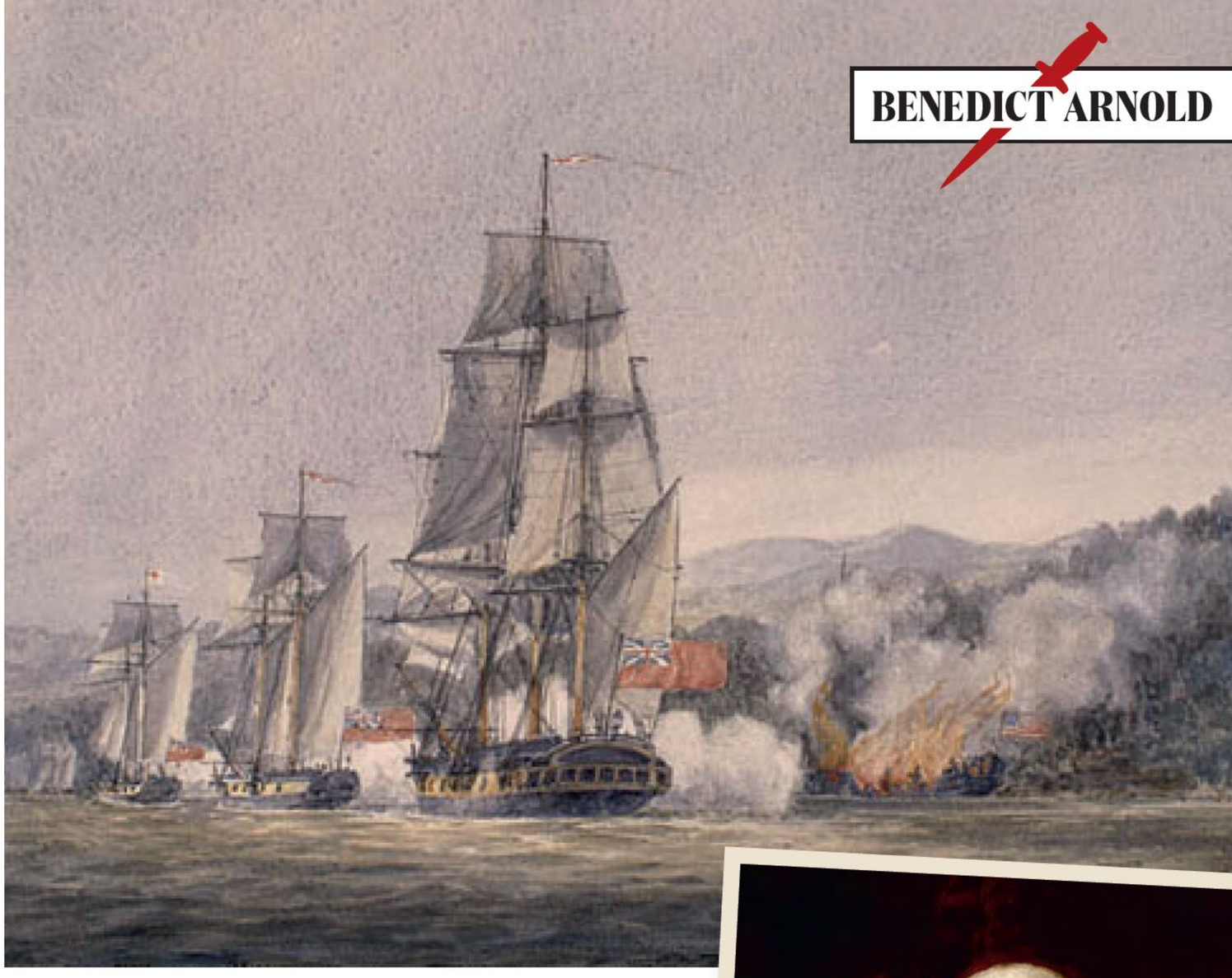
Arnold tilkalte en skarpskytter, og fiendens general, Simon Fraser, ble snart felt. Den britiske linjen begynte å rakne. Da det begynte å bli mørkt, angrep Arnold Breymanns skanse, et festningsverk som for det meste ble holdt av tyske soldater i britisk tjeneste. Skansen bukket under for kolonistenes styrker, men ikke før Arnold hadde fått en muskettkule i venstre ben, det samme som han hadde blitt truffet i under felttoget i Canada.

Burgoyne overga hæren sin mindre enn to uker senere. Den amerikanske seieren i slagene ved Saratoga, der Arnold hadde spilt en stor rolle, bidro til å overbevise Frankrike om at amerikanerne hadde en sjanse til å seire, og etter hvert ble det inngått en allianse mellom USA og Frankrike. De konkrete fordelene skulle inkludere fransk økonomisk støtte og etter hvert franske tropper i Nord-Amerika. Saratoga var vendepunktet i den amerikanske uavhengighetskrigen, og uten Arnolds bidrag der kunne seieren ha forblitt utenfor rekkevidde.

WEST POINT-KOMPLOTTET

Arnold var rasende over at øverstkommanderende i Saratoga, Gates, som ikke hadde deltatt direkte i kampene, ble fremstilt som den store helten, mens han selv bare ble «takket av Kongressen». Arnold fikk ikke engang umiddelbart tilbake sin rang, slik han kunne ha forventet. Det hele var skitten, korrupt politikk for Arnold, som følte seg undervurdert. Og

til tross for den franske alliansens begynnelse var årene etter Saratoga tøffe for patriotene, og for mange så det ut til at den amerikanske revolusjonen ville kollapse. Arnold var en av dem som begynte å miste troen.

I april 1779 giftet Arnold seg med sin andre kone, Peggy Shippen, hvis familie i Philadelphia ble ansett for å være lojalistisk (pro-britisk). I mai samme år gjorde han tilnærmelser til den britiske generalen sir Henry Clinton. En forræderisk pakt ble inngått, men Arnold ville se tiden an til han kunne gjøre mest mulig nytte for Kronen. Utad var han fortsatt patriot.

General George Washington, øverstkommanderende for den amerikanske kontinentale hæren, satte stor pris på Arnolds generaltjeneste. Uten å ane at Arnold nå var i ledtog med britene, ga han Arnold kommandoen over Hudson Highland-hæren, som Arnold overtok i august 1780. Washington hadde faktisk først tilbudt ham en feltkommando, noe som passet bedre til Arnolds veldokumenterte talenter på slagmarken.

Arnold begrunnet avslaget med en invalidiserende skade, men han hadde egentlig målrettet søkt å få kontroll over det viktige fortet West Point ved Hudsonelven: Som en del av pakten med Clinton skulle han overlate det til britene. «Honorar» hans skulle være 20 000 pund, noe som tilsvarer flere millioner amerikanske dollar i dag. Det var en betydelig sum, men billig for britene hvis det førte til en slutt på krigen, fordi West Point hindret den kongelige marinen i å bevege seg langs Hudsonelva. Koloniene ville lett kunne splittes etterpå.

Komplottet ble imidlertid oppdaget ved en tilfeldighet. Washington skulle selv møte Arnold i hovedkvarteret hans på West Point i slutten av september 1780. Major John André fra den britiske hæren var i mellomtiden blitt arrestert av patriotisk milits den 23. september, mens han bar på avslørende papirer om overleveringen. Arnold fikk nyss om at André var pågrepet, og rømte fra sin post rett før Washington ankom stedet den 25. september. Arnold fant tilflukt om bord på *HMS* Vulture, og tilbrakte resten av krigen med å kjempe mot sine tidligere våpenbrødre.

Washington var rasende. «Arnold har forrådt oss», raste han. «Hvem kan vi stole på nå?» Washington forsøkte å bytte den fangede André mot Arnold, men Clinton nektet, og major André ble hengt for spionasje.

Arnolds landsmenn var lamslåtte, men ikke tause. «Forræderi av den svarteste farge ble oppdaget i går», sto det å lese om Arnolds komplott i ordreboken til en Samuel Frost fra kontinentalhæren. I løpet av få dager hadde ryktet om Arnolds svik spredd seg til Philadelphia, og patriotene brente avbildninger av ham. «Aldri siden Lucifers fall», sa den patriotiske generalen Nathanael Greene, «har et fall vært like stort som hans.»

Det er vanskelig å fullt ut forstå Arnold. Han hengte seg mye opp i det han oppfattet som fornærmelser og urettferdigheter, som han mente det hadde vært mange av, i tillegg til beskyldningene om pengebruken under felttoget i Canada. Han så på sine landsmenn som utakknemlige, og hans tro på revolusjonen ble svekket. Men var alt dette nok til å skifte side, særlig når ingen ringere enn George Washington selv hadde hatt så stor tillit til ham?

Arnold døde i London i juni 1801, 60 år gammel. Selv om minnet om ham i hjemlandet for alltid er forbundet med forræderi, blir hans tapperhet fortsatt husket. I Saratoga står det i dag et monument i form av Arnolds venstre støvel, for å hedre hans mot under angrepet på Breymanns skanse. Monumentet ble reist i 1887 til minne om «kontinentalhærens mest briljante soldat», men Arnolds navn er ikke nevnt noe sted.

ØVERST ARNOLDS INNSATS I SLAGET VED VALCOUR BAY VED CHAMPLAIN-SJØEN I 1776 FORSINKET BRITENES FREMRYKNING OG HINDRET DEM I Å SPLITTE DE AMERIKANSKE KOLONIENE.

OVER SELV OM GENERAL GUY CARLETON SEIRET I SLAGET VED VALCOUR BAY, SINKET ARNOLDS HARDE MOTSTAND DEN BRITISKE OFFENSIVEN I 1776.

«FORRÆDERI AV SVARTESTE FARGE BLE OPPDAGET I GÅR.»

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

PÉTAIN

HELT ELLER FORRÆDER?

Under første verdenskrig var Philippe Pétain marskalk av Frankrike og helten fra Verdunslaget. Men da han samarbeidet med nazistene under andre verdenskrig og ledet Vichy-regjeringen, falt han i unåde.

TEKST | MICHAEL E. HASKEW

Marskalk Henri Philippe Pétain var en fremtredende skikkelse i fransk politikk og militærvesen i første halvdel av 1900-tallet og er en av de mest gåtefulle personene i moderne historie. Han ble en nasjonalhelt under de legendariske kampene ved Verdun under første verdenskrig, men hans gode navn og rykte ble grundig tilsmusset da han en generasjon senere, i 1940, samarbeidet med nazistene og var leder for Vichy- regjeringen under andre verdenskrig.

Pétain var offiser i den franske hæren, en dyktig militærstrateg og taktiker, diplomat og politiker. Hans karriere i den franske hæren strakte seg over 46 år, der han blant annet var øverstkommanderende for alle franske tropper under første verdenskrig, stabssjef for hæren og krigsminister. Han var også visestatsminister og statsminister i den franske republikken under de første mørke dagene av andre verdenskrig. Pétain ble deretter sjef for den franske Vichy-regjeringen, marionettregimet som var underlagt Adolf Hitler og nazistene etter Frankrikes fall sommeren 1940.

Pétain ble født 24. april 1856 i landsbyen Cauchy-á-la-Tour i Pas-de-Calais i Nord-Frankrike. Han var sønn av bonden Omer-Venant, og hans grandonkel, pater Abbe Lefebvre, var en katolsk prest som hadde tjenestegjort i Napoleons hær. Fortellinger om grandonkelens eventyr under de sagnomsuste felttogene overbeviste Philippe om å satse på en militær karriere.

Pétain var i mange år en uforbederlig ungkar og skjørtejeger. Han giftet seg ikke før høsten 1920. Kona, Eugénie Hardon, var da 43 år gammel, og han var 64 år. Paret fikk ingen barn. «Pétain var kjent for å være slagferdig og anså seg selv for å være litt av en pikenes jens», sier Jonathan Krause, som foreleser i moderne europeisk historie ved Hertford College, University of Oxford. «Han møtte sin kommende kone første gang i tiden før første verdenskrig, og hun var da rundt seks år gammel. Han forfulgte moren og holdt kontakten med datteren opp gjennom årene.»

TIL MILITÆRET

I 1876, 20 år gammel, vervet Pétain seg til den franske hæren. Han ble uteksaminert fra det prestisjetunge franske militærakademiet i St. Cyr som nummer 403 av 412 i sin klasse. Selv om hans akademiske karriere ikke var særlig imponerende, klarte han å bli utplassert i Chasseurs à pied, hærens eliteenhet for lett infanteri. Pétain gikk også på École Supérieure de Guerre, hærens krigsskole, i Paris, men heller ikke der var hans prestasjoner særlig spesielle.

«I 1880-årene var det ikke mange muligheter for avansement», sier Krause. «Pétain var aldri blant de beste i klassen på noe stadium av utdannelsen, men interessant nok havnet han i en eliteinfanterienhet. Han var alltid ganske politisk engasjert og forsøkte å komme i posisjon til politisk makt, men han kunne fremstå surmaget og var kjent for å være dypt sarkastisk, så han fikk ikke mange venner.»

I 1890 ble Pétain forfremmet til kaptein og fikk tildelt 15. korps. To år senere ble han forfremmet til sjef for 3. jegerbataljon, med hovedkvarter i Vincennes. I det neste tiåret var Pétain stabsoffiser for den militære kommandanten i Paris. Han fikk opplæring i artilleri og artillerimateriell og ble en autoritet på disse områdene.

Pétain var tilhenger av konsentrert ildkraft levert av tunge kanoner, fremfor det samlede infanteriangrepet som skulle avgjøre en kamp ved bajonettspissen. Synspunktene hans var noe kontroversielle, men ble bekreftet i prakis på slagmarkene under første verdenskrig. En utdatert taktikk kostet mange tusen soldater livet ettersom den sviktet i møte med ny teknologi – særlig det dødelige maskingeværet som feide over det åpne ingenmannslandet mellom fiendenes skyttergraver.

INN I DEN STORE KRIGEN

Pétains kontroversielle syn på moderne krigføring påvirket utvilsomt den gryende karrieren i den franske hæren før første verdenskrig. Rett før første verdeisnkrig var han en ganske unnselig 58 år gammel oberst med kommandoen over en infanteribrigade, men etter hvert som krigen skred frem, fikk teoriene hans om konsentrert ildkraft vind i seilene, og forfremmelsene kom på løpende bånd. Disse skyldtes delvis det urovekkende faktum at mange franske offiserer hadde blitt drept på slagmarken, mens de ledet troppene sine i selvmorderiske frontalangrep mot tyske maskingeværer.

Pétain, som nå var blitt oberst, ledet brigaden sin i slaget ved Guise i slutten av august 1914. Resultatet var et stort nederlag for franskmennene, og Pétain ble forfremmet til brigadegeneral dagen etter at kampene hadde stilnet av. Han erstattet da general Pierre Peslin, som i ren fortvilelse hadde begått selvmord. Pétain fikk raskt kommandoen over 6. infanteridivisjon og deltok i det første slaget ved Marne. I oktober ble han forfremmet igjen og tok kommandoen over XXXIII. korps, og våren 1915 deltok han i Artois-offensiven. Midt på sommeren ledet han hele 2. armé.

MOTSATT SIDE, NEDERST
Marskalk Pétain håndhilser på Adolf Hitler i Montoire 24. oktober 1940 og beseglet avtalen som etablerte Vichy-regjeringen.
NEDERST General Pétain dekorerer to flagg med ordenstegnet Æreslegionen. Frankrike, 1917.

© Getty Images, Alamy

PRØVELSER I VERDUN

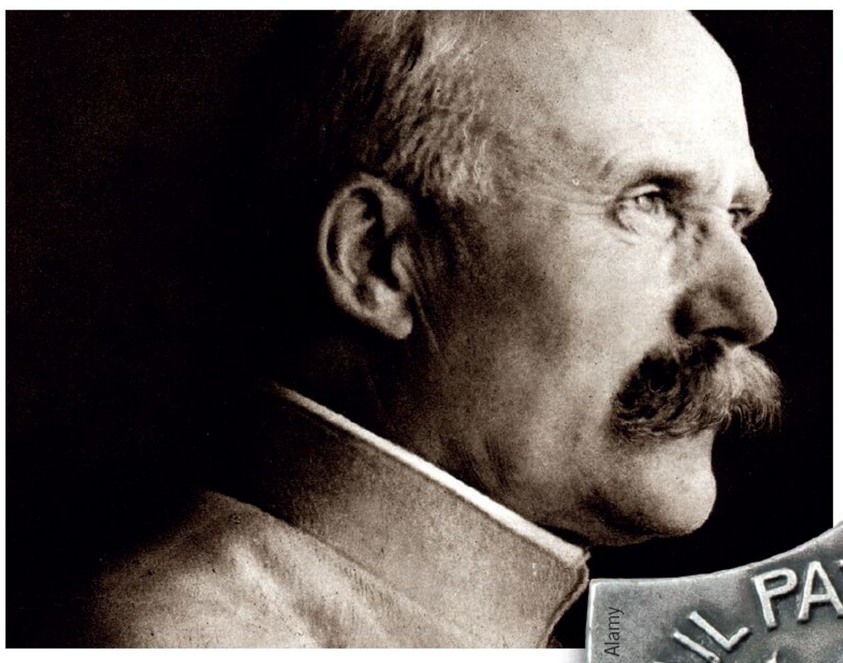
Vinteren 1916 var den franske hæren involvert i harde kamper mot tyskerne ved Verdun, en befestet by ved elven Meuse, 200 kilometer øst for Paris. Tyskerne, under ledelse av general Erich von Falkenhayn og kronprins Wilhelm, keiser Wilhelm 2.s eldste sønn, hadde satt i gang den store operasjonen med den hensikt å tappe de franske styrkene for blod og påføre dem så mange tap at Frankrike kunne bli tvunget til å søke våpenhvile på grunn av mangel på mannskaper til å fortsette krigen (Frankrike mistet totalt 163 000 soldater i slaget).

Franskmennene, under feltmarskalk Joseph Joffre, var opptatt av hendelser andre steder og reagerte sent på den tyske oppbyggingen av styrker i nærheten av Verdun. Da de først reagerte, satte franskmennene inn enorme ressurser for å beholde den befestede byen, og et grusomt utmattelsesslag fulgte.

Slaget om Verdun begynte 21. februar 1916, og tyskerne gjorde betydelige fremskritt i åpningsfasen. Da 2. armé ble beordret i aksjon, gjorde general Pétain seg bemerket blant troppene og besøkte ofte sine menn i frontlinjen, mens få andre offiserer våget seg nær kampene. På den måten styrket Pétain moralen til sine menn, som i sin tur beundret ham. Den 25. februar ble han utnevnt til øverstkommanderende for alle de franske styrkene i Région Fortifiée de Verdun, og i mai ble han forfremmet til øverstkommanderende for Armégruppe Centre. Som artillerist innså generalen at de franske tunge kanonene ikke var effektive nok. Han hentet inn flere tunge våpen og omorganiserte dem for å oppnå bedre resultater, særlig mot de tyske flankene. Han var kjent for personlig å evaluere og justere avfyringskoordinatene til de enkelte kanonene, noe som forbedret treffsikkerheten og gjorde at den knappe ammunisjonen ble utnyttet mer effektivt.

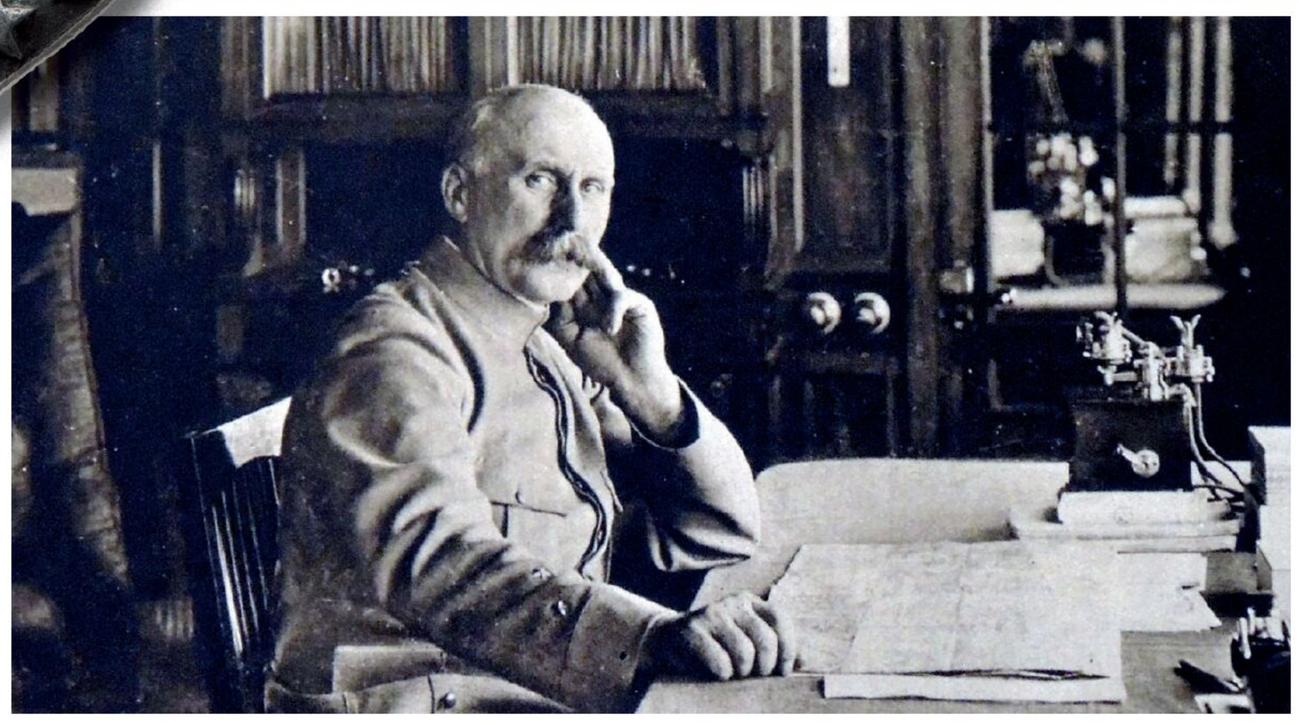
«Verdun begynte åpenbart dårlig for franskmennene», konstaterer Krause. «De var underlegne i antall og våpen, og tyskerne hadde inntatt gode stillinger rundt dem. Da Pétain overtok kommandoen, tok han tak i en del gamle problemer med troppene. Han økte blant annet permisjonstiden og innførte raskere rotasjon av tropper ved fronten for å holde soldatene friske og kampklare. Tyskerne lot på sin side folk bli stående i linjene i lange perioder, noe som førte til at stridsevnen deres ble redusert.»

MED KLOKKEN FRA ØVERST TIL VENSTRE **Petain, her avbildet ca. 1916; Pétain i samtale med kong Georg 5., 12. juli 1917; Pétain avbildet i sin private jernbanevogn ved Verdun, august 1916;**
Denne propagandaplakaten fra Vichy-regjeringen viser Pétain over medlemmer av ungdomsorganisasjonen Compagnons de France; et merke fra Vichy-tiden med regimets motto «Arbeid, hjemland, familie».

Pétain avbildet i uniform. Under første verdenskrig ble han utnevnt til marskalk av Frankrike.

«GENERAL PÉTAIN GJORDE SEG BEMERKET BLANT TROPPENE OG BESØKTE OFTE SINE MENN VED FRONTEN, MENS FÅ ANDRE OFFISERER VÅGET SEG NÆR KAMPENE.»

© Getty Images, Alamy

En militærparade under et banner med portrett av Vichy-statens overhode Pétain.

I en alder av 60 år utstrålte Pétain en helt spesiell vitalitet. Han hyllet de tapre og sendte «feiginger» ut av kampsonen. Rotasjonspolitikken hans – kjent som *noria* – bidro dessuten til å bevare stridsevnen til de beleirede franske soldatene. Franskmennene slet stadig med mangel på forsyninger, og var avhengige av en smal vei som fikk tilnavnet Vioe Sacrée, eller Den hellige vei. Pétain sørget for at denne forsyningslinjen forble åpen, og forbedret en lett jernbane inn til den franske forsvarsstillingen for at logistikken skulle bli mer effektiv.

De franske styrkene ved Verdun vokste etter hvert til mer enn en million soldater, og Pétains grep om situasjonen reddet de allierte fra et katastrofalt nederlag. Mottoet «On ne passé pas!», eller «De skal ikke passere!», ble et kamprop. På forsommeren var det kritiske øyeblikket ved Verdun over. Kampene fortsatte til midten av desember, og den franske linjen holdt stand.

NASJONALHELT

Etter innsatsen ved Verdun ble Pétain hyllet som en nasjonalhelt og utnevnt til øverstkommanderende for hæren våren 1917. Han slo nådeløst ned et mytteri i egne rekker, og under resten av verdenskrigen hadde han en kommandorolle som kun var underordnet general Ferdinand Foch, generalstabssjef og øverstkommanderende for de allierte styrkene. 21. november 1918 ble Pétain utnevnt til marskalk av Frankrike, bare ti dager etter våpenstillstanden.

«I EN ALDER AV 60 ÅR UTSTRÅLTE PÉTAIN VITALITET. HAN HYLLET DE MODIGE OG SENDTE 'FEIGINGER' UT AV KAMPSONEN.»

Gjennom hele mellomkrigstiden var han Frankrikes mest kjente soldat. «Pétains militære karriere er så godt som over etter første verdenskrig», sier Krause, «men han er en kjendis i Paris og betraktes som en av Frankrikes redningsmenn, samtidig som han ikke nødvendigvis er en person man ville anta skulle ha stor politisk innflytelse 20 år senere.»

Pétain fikk likevel en viss innflytelse i den franske politikken og de militære forberedelsene til en eventuell ny storkrig i Europa. Han bidro til utformingen og plasseringen av taktiske støttepunkter langs Maginot-linjen, en rekke festningsverk som skulle avskrekke tyskerne fra å invadere Frankrike fra øst, og han var krigsminister i en kort periode på 1930-tallet, da det ble kuttet i forsvarsutgiftene på grunn av de enorme kostnadene ved første verdenskrig og konsekvensene av den store depresjonen. Det var snakk om at han skulle bli statsoverhode, og i 1939 ble han utnevnt som ambassadør til Spania.

OVER Pétain, som nå er blitt en nasjonalhelt, snakker med staben sin i hovedkvarteret i 1918.

NEDERST Vichy-lederen blir møtt av en jublende folkemengde, 30. juli 1944.

SAMARBEID I SKYGGENE

Samtidig som den aldrende marskalk Pétain inntok sin diplomatiske rolle, trakk krigsskyene seg igjen sammen over Europa. Nazi-Tysklands fremvekst truet freden, og 1. september 1939 brøt stormen løs med Adolf Hitlers invasjon av Polen. Både Frankrike og Storbritannia, som var traktatforpliktet til å komme Polen til unnsetning, erklærte Tyskland krig.

De første månedene av andre verdenskrig i Vest-Europa var ganske begivenhetsløse. I en periode som hånlig ble kalt Sitzkrieg, eller Scheinkrieg, var linjene statiske. Allierte og tyske tropper fulgte hverandre med argusøyne, men avsto fra vedvarende kamphandlinger. Så, den 10. mai 1940, iverksatte tyskerne Fall Gelb: invasjon av Frankrike og Nederland.

© Getty Images, Alamy

© Getty

Etter krigen hevdet Pétain at han hadde samarbeidet med Hitler for å beskytte franskmennene mot ytterligere nazistiske overgrep. VENSTRE Hermann Göring møter Pétain i Saint-Florentin i desember 1941.

© Getty

Det voldsomme tyske angrepet drev franskmennene og britene tilbake, og statsminister Paul Reynaud gikk av 17. juni 1940, tre dager etter at Paris falt for fiendens fremrykkende styrker. Den nå 84 år gamle marskalk Pétain ble utnevnt til Reynauds etterfølger. Mens Frankrike var rystet over det plutselige og totale nederlaget, ledet Pétain en defaitistisk fraksjon i regjeringen, som gikk inn for våpenhvile med tyskerne i stedet for å fortsette en kamp som han anså som håpløs. Han tilbød det franske folket «seg selv i gave» og lovte å bli i Frankrike i stedet for å forsøke å flykte til koloniene i Nord-Afrika eller i sikkerhet i Storbritannia, slik andre militære og politiske ledere hadde gjort.

Med Frankrikes ære i ruiner møtte Pétain Hitler bare åtte dager etter at nazistene hadde paradert gjennom gatene i den franske hovedstaden. De to forhandlet frem en knusende fredsavtale som etablerte marionettstaten Vichy. Ydmykelsen av Frankrike var komplett da Pétain aksepterte stillingen som Vichy-regjeringens statsoverhode. Han samarbeidet åpent med nazistene, utøvde autoritær kontroll, godkjente undertrykkelsen av de franske jødene og vedtok høyrevridde lover. Han ga nazistene frie tøyler til å samle sammen ikke-franske jøder og deportere dem til konsentrasjonsleirer i Tyskland og de okkuperte områdene.

«Standardforklaringen, den vanlige forklaringen, er at Pétain var så skremt av tapene i første verdenskrig at han ikke var villig til å lide det samme tapet igjen», sier Krause. «Hans konservatisme og sannsynligvis også hans antisemittisme, var de egentlige grunnene til at han overlot kontrollen over Frankrike til Nazi-Tyskland.»

Pétain dømte den frie franske lederen Charles de Gaulle, hans tidligere protesjé, til døden in absentia. Den avskyelige Pierre Laval, en mann som hadde sendt tusenvis av sine landsmenn til slaveri i det okkuperte Polen og Nazi-Tyskland, ble i stedet plassert som Pétains egen stedfortreder i spissen for Vichy-diplomatiet våren 1942. Den pro-nazistiske regjeringen tilbød det franske folket en «nasjonal vekkelse». Den franske republikkens velkjente slagord – «Frihet, likhet, brorskap» – ble nå erstattet med med et dystert og hult «Arbeid, familie, fedreland».

«Jeg kan ikke se hvordan noen kan si at Pétain ikke var medskyldig med nazistene på mange måter, blant annet i deportasjonen av jøder til Nazi-Tyskland», sier Krause. «Hans ikoniske status fra første verdenskrig var ingenting verdt idet han innledet samarbeidet med nazistene. Når man først har krysset en slik grense, er det ikke så mye man kan gjøre med det.»

«HANS IKONISKE STATUS FRA FØRSTE VERDENSKRIG VAR INGENTING VERDT DA HAN INNLEDET SAMARBEIDET MED NAZISTENE. NÅR MAN FØRST HAR KRYSSET EN SLIK GRENSE, ER DET IKKE SÅ MYE MAN KAN GJØRE MED DET.»

Da de allierte vant andre verdenskrig, kom gjengjeldelsen raskt for Pétain og Vichy-regjeringen. Laval ble stilt for retten, dømt for landsforræderi og henrettet 15. oktober 1945. Pétain ble også stilt for retten, og under hele rettssaken bar han marskalkuniform. Han hevdet overfor tribunalet at han ikke var ansvarlig, og sa: «Den øverste domstolen, slik den er sammensatt, representerer ikke det franske folk, og det er bare til dem marskalken av Frankrike, statsoverhodet, vil henvende seg.»

Pétain hevdet at han hadde spilt et «dobbeltspill» ved å samarbeide med nazistene, samtidig som han forsøkte å beskytte sitt folk mot ytterligere overgrep under okkupasjonen. Under resten av rettssaken var han taus, mens omfanget av hans samarbeid med nazistene ble brettet ut. Sommeren 1945 ble han dømt til døden for landsforræderi. Men de Gaulle viste barmhjertighet mot mannen som ønsket ham død, og omgjorde dommen til livsvarig fengsel på grunn av Pétains alder. Pétain ble fratatt alle militære æresbevisninger og titler, med unntak av rangen som marskalk av Frankrike.

«Pétain har fortsatt lav status i fransk historie – han er det svarte får, om du vil, og det med god grunn», konkluderer Krause. «Han var fremtredende i en av de mørkeste periodene i Frankrikes historie, så Frankrike har vært nødt til å være nøye med hvordan det fremsto under andre verdenskrig, ikke bare etter nederlaget i 1940, men også med tanke på skammen i den omfattende kollaborasjonen med nazistene som fant sted i hele det franske samfunnet. Så sies det at omfanget og betydningen av den franske motstanden mot nazistene faktisk er overdrevet. Motstandsarbeidet plasserer Frankrike som nasjon på den riktige siden av historien, men det er en umulig posisjon.»

Pétain huskes riktignok som en som sto på feil side. Han ble forvist til den forblåste Ile d'Yeu sør for Bretagne-halvøya for å leve resten av sitt liv i vanære. Og det ble et langt liv. Føst 23. juli 1951 døde han på den øde øya, 95 år gammel. Der ble han også begravet. Passende nok ble hans siste ønske om å bli gravlagt blant soldatene som hadde falt under hans kommando i Verdun, avslått av den franske regjeringen. I hjemlandet er han en foraktet skikkelse den dag i dag.

Pétain bar militæruniform under hele rettssaken hvor han sto tiltalt for landsforræderi.

© Getty Images, Alamy

© Getty

TI TRAGISKE DAGER

La Decena Trágica (de ti tragiske dagene) kastet Mexico ut i et blodig oppgjør som førte til at general Victoriano Huerta tok makten fra presidenten og i sin tur ble landets største forræder.

TEKST | **EDOARDO ALBERT**

Det var et helt vanlig hus. Ikke noe bemerkelsesverdig ved det. Bare nok et hus i bydelen Roma i Mexico City. Men da general Victoriano Huerta banket på døren og ventet på at den ble åpnet, visste han at det å gå inn i huset var å tre over terskelen til et helt annet liv. For det var innenfor disse veggene han hadde tenkt å styrte Mexicos folkevalgte president og selv bli president. Huerta hadde sendt diskré beskjeder til mannen som ventet på å møte ham der inne, med antydninger om hva han hadde planer om, men hadde omhyggelig utelatt enhver antydning om at han forventet at toppjobben skulle tilfalle ham. General Félix Díaz, mannen han skulle møte, forventet at han selv skulle bli president. Huerta ristet på hodet; Díaz hadde verken hjernen eller hensynsløsheten som skulle til for å gripe muligheten som lå foran dem. Men det hadde han.

Muligheten hadde kommet bare to dager før, den 9. februar 1913. To år tidligere, i oktober 1911, hadde Mexico valgt Francisco Madero til president, med overveldende flertall. Madero tok makten etter flere tiår med et stadig mer autoritært styre under Porfirio Díaz. President Díaz var blitt fordrevet fra makten etter et folkeopprør, og president Maderos nye regjering ble møtt med store forhåpninger, og enda større forventninger, av folket som hadde valgt ham.

Dessverre hadde Madero ikke klart å innfri alle disse forhåpningene, og drømmen om forandring ble til bitter skuffelse. Radikale røster mente at reformene hans var for forsiktige, mens tilhengerne av det gamle regimet mislikte endringene Madero forsøkte å innføre. Mot slutten av 1912 sto Madero overfor opprør rundt om i hele landet, ledet av både radikale og konservative. Madero hadde ikke noe annet valg enn å imøtegå opprørene. Generalen som viste seg å være mest hensynsløst effektiv til å gjøre dette, var Victoriano Huerta, en soldat fra det gamle regimet, men som tilsynelatende hadde bevist sin lojalitet til Madero ved å knuse opprørerne.

Så, den 9. februar 1913, dukket opprørerne opp i Mexicos politiske og befolkningsmessige sentrum: Mexico City. Væpnede opprørere angrep to fengsler og befridde generalene Félix Díaz og Bernardo Reyes, som hadde sittet fengslet etter å ha forsøkt å styrte regjeringen. General Reyes ledet umiddelbart et angrep på byens presidentpalass, men ble skutt og drept.

President Madero var ikke i palasset da det ble angrepet. Da han fikk nyheten om kuppforsøket, red han tilbake til byen. Vel fremme stoppet Madero i nærheten av Nasjonalteateret for å innhente informasjon om situasjonen, og mens han ringte rundt og sendte ut budbringere, ankom ulike embetsmenn for å ta imot ordre fra presidenten sin.

Blant disse var Victoriano Huerta. Helseproblemer hadde tvunget Huerta til å trekke seg tilbake fra militære plikter, men nå tilbød han seg å ta kommandoen over presidentens styrker da de reagerte på kuppforsøket. Madero hadde forbigått Huerta da han utnevnte sin krigsminister, til generalens åpenbare forargelse. Men Madero visste at Huerta var en brutalt effektiv offiser, og nå stilte han seg til rådighet.

NEDERST GENERAL FÉLIX DÍAZ LEDET OPPRØRET MOT PRESIDENT MADERO, OG I AVTALEN MED GENERAL HUERTA REGNET HAN MED Å BLI PRESIDENT ETTER HUERTA. MEN HUERTA BRØT AVTALEN OG SENDTE DÍAZ TIL UTLANDET, DER HAN PRØVDE Å SKAPE SPLID, UTEN SÆRLIG HELL.

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

Madero ga Huerta ansvaret for hæren. Det skulle vise seg å være en fatal beslutning.

Selv om angrepet på presidentpalasset hadde mislyktes, ledet general Díaz de gjenværende opprørerne til byens våpenhus, Ciudadela. Dette var et formidabelt fort, og som hovedarsenal for byens garnison var det godt utstyrt med våpen og artilleri. Fra arsenalet begynte opprørerne å avfyre kanoner mot presidentpalasset. De neste to dagene utvekslet presidenten og opprørsstyrkene artilleriild fra sine respektive skanser i presidentpalasset og Ciudadela. Mange sivile ble fanget i kryssilden, men militært skjedde det lite.

Den 11. februar møtte general Huerta general Díaz i all hemmelighet. Senere samme dag beordret Huerta de beste regjeringssoldatene inn i en svært åpen stilling i det som skulle vise seg å bli et dødsdømt angrep på Ciudadela. Mange av de dyktigste soldatene som var lojale mot Maderos regjering, ble drept.

De neste fire dagene fortsatte bombardementene, og hundrevis av sivile ble drept. Den politiske støtten til Maderos regjering begynte å svikte, ettersom den ikke klarte å slå ned opprøret. Den amerikanske ambassadøren, Henry Lane Wilson, som foraktet Madero, begynte å samle støtte for å få ham avsatt, noe som førte til et økende press på presidenten for å få ham til å gå av. Om kvelden den 15. februar inngikk Wilson til slutt en våpenhvile som skulle vare til neste dag, en søndag, slik at de døde kunne hentes opp og begraves på en anstendig måte. Men mens trillebårer bar de døde bort fra gatene, hastet budbringere i skytteltrafikk mellom general Huerta, ambassadør Wilson og general Díaz. For første gang rakte Huerta hånden ut til folk utenfor den nærmeste opprørsgruppen, og til gjengjeld fikk han forsikringer om USAs støtte.

«MADERO GA HUERTA ANSVARET FOR HÆREN. DET SKULLE VISE SEG Å VÆRE EN FATAL BESLUTNING.»

VICTORIANO HUERTA, MEXICOS STØRSTE FORRÆDER, VAR SELV ALT DET MANNEN HAN FORRÅDTE, FORSØKTE Å VÆRE.

I løpet av neste dag, mandag 17. februar, la Huerta nøye frem planene sine og forsikret seg om at han hadde støtte fra de militære under sin kommando. Med støtte fra væpnede menn var han klar til å handle. Tirsdag 18. februar arresterte Huertas menn Maderos bror, Gustavo, og deretter presidenten selv. Klokken 21.00 ankom Victoriano Huerta den amerikanske ambassaden for å møte general Díaz, under ledelse av ambassadør Wilson. Hensikten var å avgjøre hvem som skulle overta styringen av Mexico. Selv om Díaz ville ha presidentposten og forsøkte å hevde at han hadde rett til den på grunn av et vellykket opprør, hadde Huerta den væpnede styrken og den nå arresterte presidenten. Det var en fastlåst situasjon.

General Huerta var imidlertid den langt mer formidable og hensynsløse personligheten på møtet. Etter tre timer på røykerommet kom mennene ut med en underskrevet pakt. Ifølge avtalen skulle Huerta bli midlertidig president, men avholde valg senere på året, der han skulle trekke seg til fordel for Díaz. Det var en avtale Huerta lovet like dyrt og hellig som han hadde «lovet» å beskytte president Madero tidligere. Etter at avtalen var undertegnet, ble presidentens bror utlevert til Díaz' tilhengere og myrdet.

Den 18. februar sendte Huerta et telegram til USAs president William Taft: «Jeg har den ære å informere Dem om at jeg har styrtet denne regjeringen. De væpnede styrkene støtter meg, og fra nå av vil fred og velstand herske.»

For å gi kuppet et skinn av legitimitet ble Madero og visepresidenten, Pino Suárez, som også var blitt arrestert, presset til å trekke seg fra sine embeter. Den forrige presidenten, Porfirio Díaz, hadde fått lov til å gå i eksil

EDERALES EN LA CALLE DE LA INDEPENDENCIA

KAMPENE I MEXICO CITY VAR BRUTALE, MEN TILFELDIGE – SÆRLIG FORDI HUERTA BEVISST HINDRET SINE MENN I Å SLÅ NED OPPRØRET.

etter at han hadde gått av, så de hadde all grunn til å forvente en lignende behandling. Huerta skulle imidlertid vise seg å være mer nådeløs enn de hadde forestilt seg.

Men samtidig som Huerta var nådeløs, var han også en tilhenger av konstitusjonelle protokoller. Etter at både presidenten og visepresidenten hadde trukket seg, var det bare utenriksministeren som hadde ansvaret. Torsdag 20. februar, da utenriksministeren så hvor det bar, tok han over styringen av Mexico i 45 minutter – lenge nok til at han rakk å utnevne general Huerta til innenriksminister før han selv trakk seg. Dermed ble Victoriano Huerta, den nye innenriksministeren og landets nest høyeste embetsmann, republikkens president i henhold til den meksikanske grunnloven. Alt sammen fint og lovlig.

Men spørsmålet om hva man skulle gjøre med Madero og Suárez sto fortsatt ubesvart. Det tok ikke lang tid før Mexico fant svaret.

Klokken 11.45 den 22. februar ble de to mennene kjørt fra presidentpalasset mot et nærliggende fengsel, men i stedet for å kjøre inn i fengselet svingte bilkortesjen rundt bygningen og stanset på den åpne plassen bak. En gruppe journalister som ventet ved fengselet, løp etter bilene, men hørte en skuddsalve. Da de kom frem til stedet, fant de Madero og Suárez liggende døde på bakken. Major Francisco Cárdenas, som hadde kommandoen over soldatene som hadde eskortert dem, hevdet at de to mennene hadde dødd i en kryssild da en annen gruppe menn forsøkte å redde dem. det var ingen spor etter de antatte gjerningsmennene. Madero, død 39 år gammel, ble begravet på hovedstadens franske kirkegård.

Huerta innrømmet aldri å ha beordret drapet på Madero og Suárez, men deres død gjorde dem begge – og særlig Madero – til martyrer. Som president hadde Francisco Madero slitt med forventningspress, men som martyr ble han symbolet på de kreftene som samlet seg mot Victoriano Huertas regime. Maderos styrke i døden var så stor at Huerta, til tross for hans hensynsløshet, bare ble sittende som president fra 22. februar 1913 til 15. juli 1914. I møte med opposisjonen som truet med å overmanne ham, gikk Huerta av – men i hans tilfelle overlevde han og rømte til Spania i eksil.

Huerta forsøkte å gjøre politisk comeback i 1915, da han ankom USA og reiste ned til grensen mot Mexico, men der ble han arrestert av amerikanske myndigheter og døde i varetekt, sannsynligvis av skrumplever som følge av et stort alkoholforbruk.

Den tragiske ironien i Victoriano Huertas liv er at han blir husket som den store forræderen i Mexicos historie, mannen som forrådte den reformvennlige presidenten Francisco Madero, som hadde kommet til makten med et løfte om å hjelpe Mexicos fattige og undertrykte. Men Madero var selv barn av en av Mexicos rikeste familier og av europeisk avstamning, mens Huerta var født i fattige kår – begge foreldrene hans skal ha vært medlemmer av huichol-folket. Huerta utga seg aldri for å være noe annet enn av urfolksopprinnelse. Han gikk faktisk inn i militæret for å unnslippe fattigdommen i oppveksten.

Så det fattige barnet av urfolksforeldre felte den rike, hvite Madero – mannen som hadde kommet til makten ved å love å hjelpe folk som Huerta. Det kunne nesten vært komisk hvis det ikke var så tragisk.

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

HØYRE VARUS, HER I SKIKKELSEN TIL DEN ITALIENSKE SKUESPILLEREN GAETANO ARONICA I NETFLIX-SERIEN *BARBARIANS*.

DA ROMA BLE FORRÅDT

Slik lokket en romersk borger tre av imperiets legioner i en dødelig felle.

TEKST | EDOARDO ALBERT

Det var over. Da Publius Quintilius Varus, sjef for XVII., XVIII. og XIX. legion, så på blodbadet rundt seg, visste han at alt håp var ute. I tre dager hadde de forsøkt å kjempe seg i sikkerhet i gjørme og regn, mens germanerne herjet og angrep legionene hans på retrett. Kavaleriets øverstkommanderende, Numonius Vala, hadde forlatt dem sammen med de overlevende rytterne, som forsøkte å ri i sikkerhet. Nå samlet de innfødte barbarene seg til det endelige angrepet på restene som fortsatt var under Varus' kommando. Han visste hva germanerne gjorde med menn de hadde tatt til fange i kamp. Men skammen var verre. Navnet hans var for alltid besudlet. Da skrikene og kampropene kom nærmere, festet generalen sverdspissen sin i den gjørmete jorden og falt ned på den.

Da slaget var over, fant germanerne Varus' lik, spiddet av sitt eget sverd. Arminius, mannen bak planen som hadde ført til nesten total ødeleggelse av tre romerske legioner, beordret at Varus' hode skulle hugges av og sendes som en gave til lederen for det eneste større germanske stammeforbundet som nektet å delta i slaget. Hodet var et budskap om hva Arminius hadde oppnådd, og et løfte om hva de kunne utrette som allierte. Stammeforbundets avslag markerte grensene for Arminius' ekstraordinære seier blant sine tyske rivaler. Men for romerne skulle det vise grensene for et imperium som etter deres oppfatning hadde ubegrensede ekspansjonsmuligheter.

Slik skulle det imidlertid ikke være. Under Augustus hadde den romerske staten hatt en periode en enestående indre fred etter et århundre med borgerkriger, samtidig som den hadde utvidet grensene i alle retninger. Mellom år 12 og 9 f.Kr. hadde Augustus' adoptivsønn, Drusus, rykket inn i Germania, erobret store landområder og lagt germanske stammer under romersk styre. Den romerske ekspansjonen fortsatte under Tiberius (broren til Drusus, som døde i år 9 f.Kr.), men før han kunne fullføre erobringen, ble Tiberius tvunget til å marsjere sørover for å håndtere et opprør på Balkan. Opprøret varte i fire år, og alle de åtte legionene Tiberius tok med seg krevdes for å slå det ned til slutt.

I hans fravær utnevnte Augustus Varus, en erfaren, for ikke å si brutal administrator, til guvernør over den nye keiserlige provinsen Germania. For å forstå hvordan de germanske stammene på den andre siden av Rhinen fungerte, henvendte Varus seg til en mann som kjente dem bedre enn noen annen: en ung romersk borger, ridder av rang, ved navn Arminius. Det skulle vise seg å være en fatal feil.

For Arminius var tysker, og under dekke av sin romerske fasade hadde han bestemt seg for å hindre romerne i å erobre Germania. Arminius var hans latinske navn. Hans opprinnelige navn er i tysk tradisjon kjent som Hermann der Cherusker. Den unge Arminius kom til Roma som gissel for å garantere for sine slektningers gode oppførsel. I Roma lærte Arminius seg latin og gjorde tjeneste i den romerske hæren, med tilstrekkelig utmerkelse til å få borgerrett og til og med ridderverdighet. Den romerske militærtjenesten ga Arminius en grundig forståelse av romersk taktikk og formasjoner, en kunnskap han skulle få stor nytte av da han vendte tilbake til sitt hjemland Germania.

Hans senere gjerninger tyder på at Arminius må ha vært en svært effektiv hærfører. Han fikk ansvaret for en enhet med hjelpestyrker, og da enheten hans ble forflyttet til Germania, ble han raskt en av Varus' mest betrodde rådgivere. Samtidig som Arminius innyndet seg hos Varus, tok han kontakt med de germanske stammene på den andre siden av Rhinen. Han var selv medlem av cheruskerfolket som bodde i området rundt dagens Hannover, og Varus brukte ham ofte som budbringer til de fiendtlige stammene. Dette ga Arminius en perfekt mulighet til å danne og sementere en allianse mellom de germanske stammene, samtidig som han samlet inn informasjon om romernes hensikter.

Da Tiberius fjernet åtte legioner fra den tyske grensen for å slå ned det store illyriske opprøret på Balkan, så Arminius at han hadde en perfekt mulighet til å slå til mot romerne. Som guvernør i Syria hadde Varus opparbeidet seg et rykte for å være brutal, og han hadde korsfestet 2000 jødiske opprørere. Varus var utvilsomt like nådeløs i Germania, noe som gjorde det lettere for Arminius å forene de vanligvis krigerske og mistenksomme stammene under sin hemmelige ledelse.

Med stammene samlet bak seg var det siste leddet i Arminius' plan å lokke romerne inn i et slag på et sted han selv hadde valgt. Etter å ha kjempet sammen med romerne mange ganger var Arminius fullt klar over at de disiplinerte legionene ville hugge ned bølgene av tyske krigere som et militært treskemaskineri på åpen mark. For å ha noen som helst sjanse til å seire måtte han sørge for at romerne ble tvunget til å kjempe i et terreng som gjorde det så godt som umulig for dem å ta i bruk slagmarkformasjonene sine.

Så da Arminius kom til Varus med rapporter om at en stamme kalt brukterne i det nordvestlige Germania hadde gjort opprør, visste han nøyaktig hvor han ville føre romerne til kamp. Varus hadde så stor tiltro til sin romaniserte hjelpekommandør at han ignorerte advarselen fra en annen

HØYRE ARMINIUS FIKK I GERMANSK HISTORIE NAVNET HERMAN, OG BLE EN NØKKELFIGUR I 1800-TALLETS TYSKE NASJONALISME.

© Getty Images, Alamy

germansk høvding, Segestes. Dermed ble Varus ført i en felle. Varus avfeide advarselen som sure miner fra Segestes' side, som ikke likte Arminius' forhold til datteren Thusnelda. Varus dro inn i Germania for å nedkjempe brukterne i den retningen Arminius hadde foreslått.

Varus var en erfaren guvernør, men hadde mindre erfaring med militær ledelse. For å sikre at oppdraget hans skulle lykkes, tok han med seg alle de tre legionene som lå under sin kommando: XVII, XVIII og XIX. Det var til sammen rundt 20 000 legionærer, hjelpesoldater og tilhørende leirfølge.

Det var tidlig i september, men været var forferdelig, med kraftig regn som gjorde den marsjerende hæren søkkvåt og forvandlet jorden til gjørme under føtene deres. Ved slutten av den første dagsmarsjen ba Arminius Varus om tillatelse til å kalle inn germanske allierte til ekspedisjonen. Arminius hadde omhyggelig innbilt Varus at mange av de germanske stammene var villige til å kjempe på romernes side. Varus, som hadde bunnsolid tillit til Arminius' lojalitet, ga ham tillatelse, og germaneren red av gårde med sine menn. Han visste det ikke ennå, men Varus beseglet der og da sin egen og soldatenes skjebne idet han ledet dem dypt inn i den tette germanske skogen.

Som vanlig slo de romerske styrkene leir for å tilbringe natten der. Uten at de visste det, var Arminius og hans menn opptatt med å forberede fellen de skulle gå i dagen etter.

Neste dag gikk romerne en smal vei gjennom tett skog, med en åshøyde på den ene flanken og en myr på den andre. Legionene hadde ikke noe annet valg enn å spre seg bakover langs stien, slik at kolonnen trasket i en smal rekke gjennom skogen. Romernes linje strakte seg minst 13–14 kilometer

«DA TIBERIUS FJERNET ÅTTE LEGIONER FRA DEN GERMANSKE GRENSEN FOR Å SLÅ NED DET STORE ILLYRISKE OPPRØRET PÅ BALKAN, SKJØNTE ARMINIUS AT HAN HADDE EN PERFEKT ANLEDNING TIL Å SLÅ TIL MOT ROMERNE.»

gjennom trærne. Uten at Varus visste det, hadde Arminius bygget befestninger langs åsen som romerne marsjerte langs. På hans signal gikk germanerne til angrep.

Legionene var spredt bakover, bakken var våt og gjørmete. Arminius prøvde seg frem på ulike steder langs kolonnen i løpet av dagen, mens Varus ikke klarte å samle styrkene sine i noen form for kampformasjon. Spredte kamper fortsatte gjennom hele dagen. Hver gang en gruppe legionærer forsøkte å sette i gang et motangrep, trakk germanerne seg tilbake bak befestningene sine.

Først da natten falt på, ble det slutt på blodbadet. De overlevende legionærene slo nattleir bak festningsverkene, mens tyskerne trakk seg tilbake og ventet på morgengry. Varus visste at deres eneste redning var å komme seg tilbake til romersk territorium, og han beordret derfor et utbrudd neste morgen. De overlevende legionærene klarte å slå seg gjennom den germanske blokaden, dog på bekostning av ytterligere tap. Mens germanerne fortsatte å herje med dem, marsjerte romerne videre, og de forsøkte til og med en nattmarsj i forsøket på å unnslippe fellen som Arminius hadde lagt ut. Men tapene økte, og på den siste dagen gikk de inn i den siste drapssonen som Arminius hadde forberedt for dem.

I skyggen av fjellryggen Kalkriese, med en ufremkommelig myr som hindret dem i å flykte til flanken, fant romerne en skyttergrav på tvers av marsjlinjen og en jordvoll som flankerte dem. Herfra fortsatte germanerne å skyte ut raketter og spyd. Romerne gjorde et desperat forsøk på å storme jordverkene, men ble presset tilbake. Numonius Vala, kavaleriets øverstkommanderende, forsøkte å flykte med sine overlevende kavalerister, men han ble forfulgt og drept.

UNDER EN REPRODUKSJON AV FORSVARSMUREN SOM ARMINIUS HADDE BYGGET FOR Å BESKYTTE MENNENE SINE, OG FOR Å HINDRE ROMERNE I Å STORME OPP. PÅ HØYDEN

Da innså Varus at alt håp var ute. I stedet for å risikere å bli tatt til fange begikk han selvmord. Mange andre offiserer gjorde det samme. De overlevende legionærene ble forlatt av sine sjefer og kjempet videre, men uten ledelse ble de omringet og tatt til fange. Av de 20 000 mennene som Varus tok med seg inn i skogen, var det bare en håndfull som unnslapp. Resten ble drept, enten under slaget eller ofret til stammenes guddom etterpå.

Da nyheten om katastrofen nådde Augustus i Roma, ble han så opprørt at han slo hodet mot en vegg og ropte: «Quintili Vare, legiones redde!» (Quintilius Varus, gi meg legionene mine tilbake!).

Det var en betydningsfull seier. Imperiet som skulle være grenseløst, hadde til slutt nådd en grense – en grense trukket av soldatenes blod: Rhinen skulle utgjøre grensen for resten av Romerrikets epoke. Mannen bak denne fantastiske seieren, Arminius, skulle senere gifte seg med Thusnelda, mot hennes fars vilje. De fikk sønnen Thumelicus, som skulle vokse opp i romernes fangenskap etter at han og moren senere ble tatt til fange. Arminius var fortvilet over tapet av kone og barn, og giftet seg aldri igjen. I år 21 e.Kr. ble han myrdet av politiske rivaler.

Den nøyaktige plasseringen av slaget forble omstridt i århundrer, helt til 1987, da major Tony Clunn, som var stasjonert i Osnabrück med Royal Tank Regiment, bestemte seg for å lete med metalldetektoren sin. Clunn var amatørarkeolog, og gjennom sin militære utdannelse var han godt kjent med sannsynlige marsjlinjer. Dermed satte han seg fore å undersøke området under Kalkriese-fjellet. Snart begynte metalldetektoren hans å pipe. Cunn fant først en romersk denar med Augustus' portrett. Raskt fant han også flere mynter, alle fra Augustus' regjeringstid. Clunn markerte nøyaktig hvor han hadde gjort funnene. Det var bare én sannsynlig grunn til at så mange romerske mynter fra augusteisk tid lå spredt rundt i Kalkrieses skråninger. Snart fulgte profesjonelle arkeologer etter og foretok systematiske undersøkelser som avslørte stridsrester langs en 24 kilometer lang korridor fra øst til vest.

Blant de arkeologiske funnene var også spor etter muren som Arminius hadde bygget for å holde de romerske legionene i sjakk. Det ble funnet mye vrakgods foran muren, men nesten ingenting bak den. Romerne hadde forsøkt å bryte gjennom, men ble drevet tilbake, og sporene etter den dødsdømte ekspedisjonen hadde ligget i bakken i to årtusener, helt til Clunn fikk dem opp til overflaten og gjorde det mulig for historikerne å følge gangen i et av historiens viktigste slag gjennom landskapet der det faktisk utspilte seg.

UNDER NOEN AV DE ROMERSKE MYNTENE SOM GJORDE DET MULIG FOR ARKEOLOGENE Å KARTLEGGE FORLØPET AV SLAGET I OLDTIDEN.

NEDERST TIL HØYRE ET GANSKE FANTASIFULLT PORTRETT AV ARMINIUS: I VIRKELIGHETEN HAR HAN FORBLITT ET MYSTERIUM, TIL OG MED DET OPPRINNELIGE NAVNET HANS HAR GÅTT TAPT.

NEDERST TIL VENSTRE EN KONSERVATOR ARBEIDER PÅ EN ROMERSK RUSTNING SOM BLE FUNNET UNDER UTGRAVNINGENE RUNDT KALKRIESE.

© Getty Images, Alamy

MATA HARI SPION ELLER SYNDEBUKK?

DETTE ER HISTORIEN OM ET LIV FYLT AV KJÆRLIGHET, LØGNER OG EKSOTISK DANS. SLIK LEVDE MATA HARI FØR HUN BLE DØMT TIL DØDEN OG SKUTT.

Mata Hari våknet opp i fengselscellen i Paris. Hun tok på seg strømpene, de høyhælte skoene sine, en lang, svart kappe og ropte: «Jeg er klar.» Hun var et slående syn, en kvinne som var vant til å sole seg i glansen fra beundrende blikk. En utenforstående kunne trodd at hun var på vei til enda en opptreden. Hun ble flankert av en offiser, advokaten sin og to nonner. De eskorterte henne ut for å møte sin dødsdom, arkebusering – henrettelse ved skyting.

Klokka var nærmere seks om morgenen da bilen stanset og Mata Hari steg ut. Hun trakk kappen tett rundt seg som vern mot den kalde høstlufta. Hun betraktet de 13 soldatene med det som et øyenvitne har kalt forakt, og gikk rolig frem til en stor trestolpe foran en jordhaug som skulle stoppe eventuelle kuler som bommet. Da hun, som rutinen var, ble tilbudt bind for øynene, spurte hun: «Må jeg ha det på?» «Ikke hvis madame ikke vil, det spiller ingen rolle», svarte offiseren. Mata ville heller ikke bli bundet til stolpen. Med hodet høyt hevet så hun rett på sine bødler. Så ble morgenstillheten brutt av en mannsstemme. Soldatene løftet geværene sine og rettet dem mot kvinnens brystkasse noen meter unna. I sidesynet til soldatene sto offiseren med sverdet løftet.

41 år tidligere ble Margaretha «Gretha» Geertruida Zelle født i en velstående familie i Nederland, som eneste datter i en ungeflokk på fire. Hun vokste opp og ble en kvikk og selvsikker jente, noe hun lærte av sine brødre og fremgangsrike far. Men Grethas idyll gikk i knas tidlig i ungdommen, da faren spekulerte i oljeaksjer og ruinerte familien. Han forlot dermed familien, og rett etterpå døde kona hans.

Gretha ble sendt av gårde for å bo hos noen fjerne slektninger. De neste ti årene var preget av fortvilelse, og hun giftet seg med en mann som var dobbelt så gammel som henne. Kanskje søkte hun bare etter en farsfigur. Ektemannen var alkoholiker og behandlet henne dårlig. Han hadde tjeneste i den ostindiske hæren, og paret fikk snart to barn. Familien reiste til Nederlandsk India, der de bodde i militære garnisoner. Men det kan virke som at mannen hennes var såpass dårlig likt av lokalbefolkningen at en tjenestejente forgiftet barna. Gutten døde, og jenta ble hardt skadet.

Gretha skilte seg fra mannen sin i 1902, men han nektet å betale barnebidrag. Dermed klarte hun ikke å forsørge barnet sitt, så han ville sende henne til faren sin i Nederland. Hun var imidlertid ikke villig til å gi opp, så hun flyttet i stedet til Paris, der hun ville prøve å legge seg opp nok penger til å ta vare på datteren sin. Men det var lite arbeid å få for en ung kvinne i Frankrikes hovedstad. I en periode skrapte hun sammen litt penger ved å undervise i piano og tysk, men etter hvert ble hun tvunget til å ta mindre respektable jobber. Først var hun aktmodell for en kunstner, og deretter tok hun jobb som «eksotisk» danser. «Tro ikke at jeg har et ondt hjerte», skrev hun til en venn. «Jeg har bare gjort det én gang fordi jeg er fattig.» Det tok imidlertid ikke lang tid før hun innså at hun hadde et dansetalent. Hun hadde også utseendet, fysikken og stilen, og hun var oppfinnsom. Den olivenfargede huden og fortiden i Nederlandsk India kom til nytte da hun ga seg ut for å være en eksotisk danser med indiske røtter. For å gjøre forvandlingen komplett tok hun artistnavnet Mata Hari, som på indonesisk betyr «morgenens øye».

Snart danset hun i Paris, Berlin og Wien, og det var bilder av henne i alle verdens aviser. I et intervju med *New York Daily Tribune* i 1905 spant hun videre på løgnene. Hun fortalte reporteren at hun ble født i Nederlandsk India av en mor fra Java som hadde giftet seg med en skotsk baronett da hun var 15 år. Mata Hari var ærlig på at hun hadde et ulykkelig ekteskap, men la på en god del da hun fortalte om sine kunstneriske evner: «Jeg kan danse Indias hellige danser», sa hun, «som jeg lærte av moren min, som tilhørte den høyeste kasten i hindu-samfunnet.»

Avisartikkelen beskrev Mata Hari som «ytterst muskuløs» og bød leserne på en kort beskrivelse av dansenummeret hennes: «Dansen begynte i en sakte rytme som gradvis ble mer lidenskapelig. Antrekket er helt indisk, med mye naken hud og pyntet med juveler og vakre gullkjeder. Hun er barbent, og når hun improviserer [...], bygger hun seg opp mot opphissende og frenetiske bevegelser.»

Ti år etter denne åndeløse beskrivelsen var karrieren hennes over. Dansenummeret hennes var ikke lenger like originalt, siden hennes suksess hadde inspirert andre til å gjøre omtrent det samme. Selv om de ikke hadde Mata Haris karisma, var dansen deres forlokkende nok. Men likevel lyktes hun godt, hun opptrådte på private arrangementer i europeiske byer og møtte både rike og mektige menn. Da verdenskrigen brøt ut i 1914, hadde hun fylt 38 år og var gått fra å være danser til kurtisane.

Hun hadde flaks på den måten at hun var nederlandsk statsborger, siden hun da kunne nyte godt av landets nøytralitet i krigen og dermed reise fritt i hele Europa. På denne måten fikk hun truffet flere av sine elskere. I en slik rolle var hun interessant for både den tyske og den franske etterretningstjenesten. Sommeren 1916 tok kaptein Georges Ladoux ved Frankrikes Deuxième Bureau kontakt. Mata beskrev ham som «lang og tjukk». Han tilbød henne en million franc for informasjon om kronprins Vilhelm, sønn av den tyske keiseren, som hun hadde danset med før krigen.

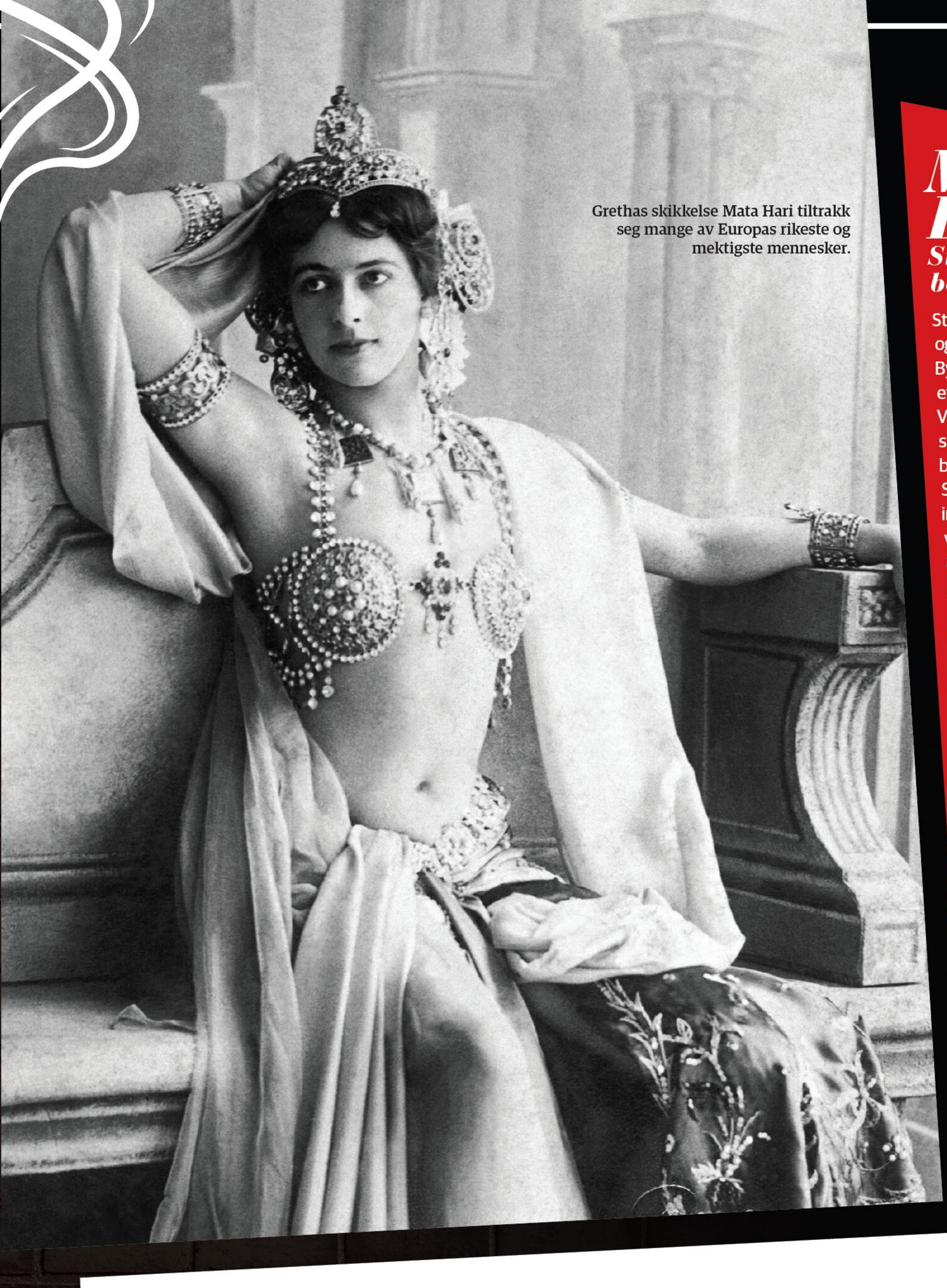
«EN TJENESTEJENTE FORGIFTET BARNA.»

Mata Haris vågale opptredener vakte like mye avsky som begeistring blant den dannede eliten i europeiske byer.

Margaretha, 21 år (fremste rad, lengst til venstre), på skipet som tok henne til Nederlandsk India i 1897. Bak henne står ektemannen.

Grethas skikkelse Mata Hari tiltrakk seg mange av Europas rikeste og mektigste mennesker.

MI5 BLIR TIL

Storbritannias sikkerhetstjeneste beseglet Mata Haris skjebne.

Storbritannias sikkerhetstjeneste ble grunnlagt i 1909, og etter utbruddet av første verdenskrig ble den delt i to: Byrået for militær etterretning, seksjon 5 (MI5) og militær etterretning, seksjon 6 (MI6). Sjefen for MI5 var kaptein Vernon Kell, og han og agentene hans forfulgte mange tyske spioner som opererte i Storbritannia. Til sammen arresterte byrået 65 av de 120 spionene som ble sendt fra Tyskland til Storbritannia, og de sendte ikke veldig mye betydningsfull informasjon til Berlin. MI5s kontraspionasje under andre verdenskrig var så omfattende at de økte staben til over 800 agenter, hvorav flere var kvinner. MI5s mistanker mot Mata Hari førte til at hun ble arrestert i Frankrike, og hun fikk svært lite sympati i Storbritannia. I 1915 hadde Tyskland skutt en britisk sykepleier, Edith Cavell, for forræderi, så at Mata Hari døde, var for britene nærmest en helt betimelig hevnreaksjon.

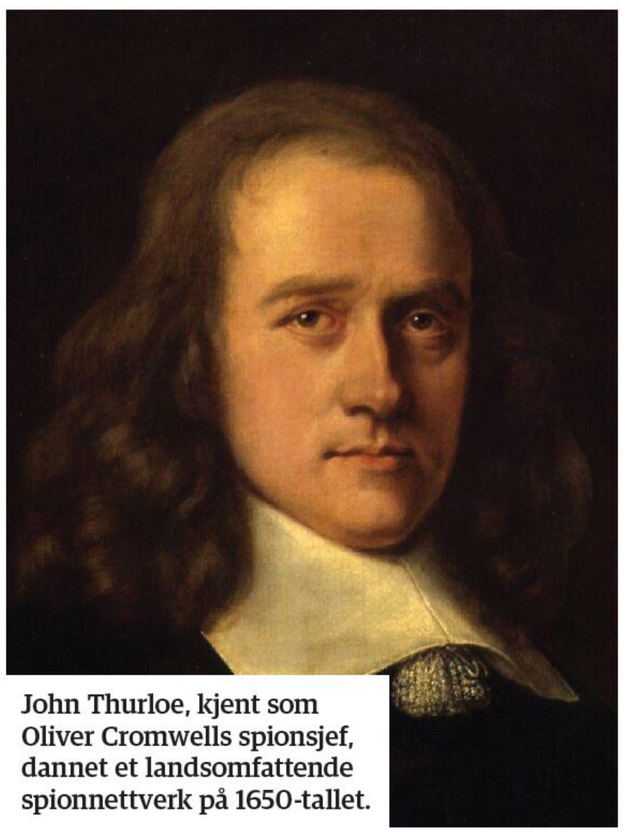
Den britiske sykepleieren Edith Cavell ble henrettet i oktober 1915 av tyskerne, til hele verdens forferdelse.

SPIONASJE GJENNOM TIDENE

Spionasje har blitt brukt som et militært våpen i minst tusen år. Det sies at kong Harald ansatte spioner i løpet av sin korte karriere som konge av England. Men det var egentlig ikke før seks hundre år senere at etterretningstjenesten ble dannet som en egen enhet i kongens hær. Den som sto bak dette var John Thurloe, Oliver Cromwells spionsjef, i årene etter at kong Karl 1. og styrkene hans ble beseiret i borgerkrigen. Thurloe hentet inn spioner fra de underligste samfunnslag, som f.eks. matematikkgeniet John Wallis, som ble verdens første kodeknekker. Han dechiffrerte meldinger som ble sendt mellom kongens motstandere.

Noen spioner hadde sitt lyse hode som fremste egenskap, mens andre hadde vågemot og skjønnhet som sine styrker. Unde den amerikanske borgerkrigen spionerte Rose O'Neal Greenhow for sørstatene ved hjelp av sitt vakre ansikt og sjarme. Slik fikk hun tak i informasjon fra generalene for nordstatene. Nordstatene på sin side brukte en waliser som kalte seg Pryce Lewis, som kledte seg som en britisk gentleman og reiste rundt i sørstatene i en luksusvogn. Hit lurte han sørstatsoffiserer på et glass portvin og fikk dem til å fortelle både det ene og det andre til den hyggelige briten. En annen spion for nordstatene var briten Daniel Webster. Han ble tatt til fange av sørstatene, og i 1862 ble han hengt. Mange spioner har møtt sin skjebne ved henrettelse når de blir oppdaget bak fiendens linjer, til tross for at Haag-konvensjonen fra 1907 slår fast at: «En spion som blir tatt på fersk gjerning, skal ikke straffes uten rettssak.»

Av de 31 tyske agentene som ble dømt i Storbritannia under første verdenskrig, ble tolv henrettet, hvorav alle unntatt én ble skutt i Tower of London. I takt med teknologiske nyvinninger utover 1900-tallet ble spionasjen stadig mer avansert, men straffen var den samme. Da den sovjetiske generalen Dmitri Poljakov ble tatt for å spionere for USA i 1988, ble han henrettet.

John Thurloe, kjent som Oliver Cromwells spionsjef, dannet et landsomfattende spionnettverk på 1650-tallet.

Det var imidlertid ikke bare pengene som lokket henne. Favorittelskeren hennes, en russisk stridspilot ved navn Vadim Maslov, hadde nettopp blitt skutt ned og lå på et fransk militærsykehus for rehabilitering. Hvis du spionerer for oss, foreslo kaptein Ladoux, så får du treffe Maslov. I løpet av noen uker var Mata i Paris, sammen med den tyske militærattacheen major Arnold Kalle. Hun forlangte en privat audiens hos kronprinsen. Det var på dette tidspunktet det ble reist tvil om hvor Matas lojalitet egentlig lå.

Storbritannias etterretningstjeneste, det nydannede MI5, ble først oppmerksom på henne i november 1915. Da la skipet hennes fra Nederland til kai i Tilbury. Hun ble ransaket og avhørt, og selv om de ikke kunne finne noe mistenkelig, ble det sendt et brev til MI5 der det sto: «Både politiet og militæret anser henne som ikke helt utenfor mistanke, og hennes videre bevegelser bør overvåkes.» Da Mata reiste tilbake til England året etter, avhørte MI5 henne i tre dager. Selv om hun forsikret om at hun ble lønnet av den franske etterretningstjenesten, førte hennes «motsetningsfylte påstander» til at britene satte henne på et skip til Spania, med beskjed om at «hvis hun viste seg i Storbritannia igjen, ville hun bli arrestert umiddelbart.»

Samtidig som britene fortalte sine franske motparter om at de mistenkte at danserinnen muligens ikke var den hun utga seg for å være, ankom hun Madrid og gikk rett til den tyske ambassaden. Selv tyskerne ble mistenksomme og satte opp en felle for henne – som hun gikk rett i. Den tyske kaptein Kalle ga henne nemlig falsk informasjon om noen ubåter, som hun gikk rett til kaptein Ladoux med. Da major Kalle fikk vite om Matas bedrageri, ga han en kodet beskjed til Berlin om at deres spion, med kodenavn H-21, var dobbeltagent. Kodemeldingen ble avlyttet av en fransk lyttepost i Eiffeltårnet, og ble dechiffrert av britiske kryptografer i Rom 40 hos admiralitetet. Ytterligere en melding avslørte navn og adresse på H-21s hushjelp – som også slumpet til å være Matas hushjelp.

Hun ble pågrepet på hotellet sitt på Champs Elysées i Paris, 13. februar 1917. I fem måneder satt hun arestert under svært tøffe forhold i Saint-Lazaire-fengselet, før hun ble stilt for retten for å ha drevet spionasje for Tyskland. Bevisførselen mot henne var svak. Hun innrømte å ha tatt imot penger fra tyskerne, men nektet å ha avslørt noen hemmelig informasjon og avviste blankt påstanden om at hun indirekte var ansvarlig for at 50 000 franske soldater døde. Når det gjaldt den lille flasken med usynlig blekk som kaptein Ladoux påsto befant seg på rommet hennes, sa Mata Hari at det ikke stemte, og at flasken var en del av kosmetikken hennes.

Både britisk og amerikansk presse bidro til sirkuset og hevdet at kvinnen som sto tiltalt var en av krigens farligste spioner. Ifølge *New York World* tilbrakte hun «noe tid i en engelsk by hvor de første stridsvognene ble produsert», og skulle ha videresendt vesentlig informasjon om dette til tyskerne, «som førte til at fienden fremskyndet arbeidet sitt med en spesiell gass for å bekjempe deres operasjoner». Alt sammen var rent sludder.

I virkeligheten spredte kanskje Mata en del sladder om livet Frankrike til tyskerne, men det var også alt. I sin rapport beskrev MI5 henne som «halvsosialist» og en skjøge. I et telegram til major Anson i MI5 skrev en som deltok i oppdraget i Paris at: «Kaptein Ladoux, som holder i saken, fortalte meg at de ikke fant noe mistenkelig blant tingene hennes, og de hadde ingen beviser for at hun på noen som helst måte kunne knyttes til spionasje i England. Hun avslørte ingenting under

Saint-Lazare-fengselet i Paris, der Mata satt fengslet etter pågripelsen og frem til rettssaken.

Nivelle-offensiven som i 1917 skulle bryte gjennom de tyske stillingene på vestfronten, endte med et knusende, fransk nederlag.

«BRITENE LUFTET SINE MISTANKER OM AT DANSEREN OVERHODET IKKE VAR DEN HUN UTGA SEG FOR Å VÆRE.»

avhørene.» Etter rettssaken som pågikk i bare to dager, ble danseren funnet skyldig og dømt til døden. «Det er umulig!» skal hun ha skreket da dommen ble forkynt.

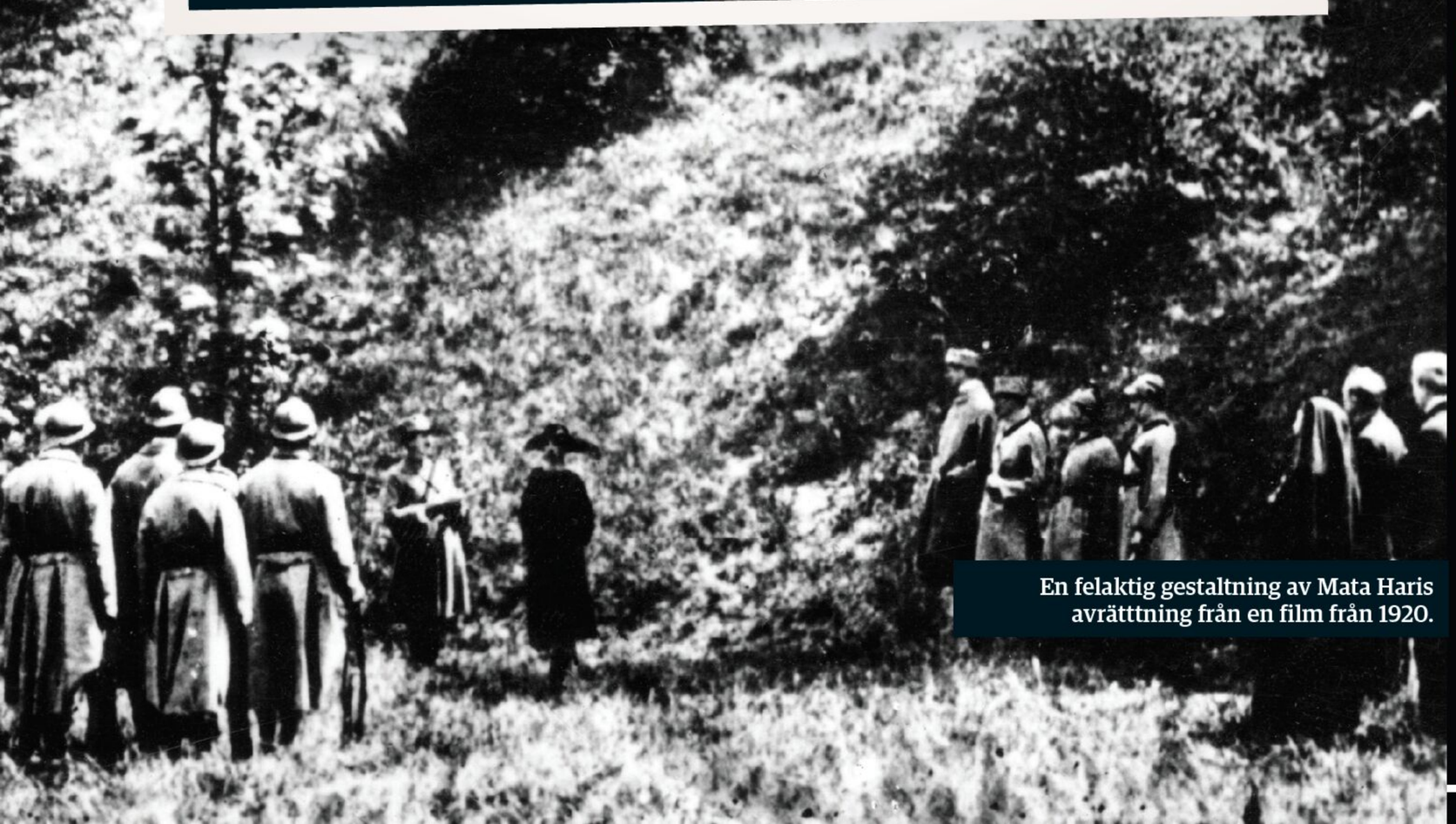
Mata visste ikke at Frankrike sårt trengte en syndebukk. Krigen gikk dårlig, og i april samme år hadde franskmennene lidd nederlag i et stort angrep ved Aisne, noe som førte til et omfattende opprør blant soldatene. Det ville bety et hardt slag mot nasjonens moral hvis den kjente spionen Mata Hari gikk fri nå. Hun måtte dø, om ikke annet, så i hvert fall for den franske propagandaens skyld, og for å gjenopprette fransk stolthet.

Den britiske reporteren Henry Wales var en av få journalister som var til stede ved Mata Haris henrettelse 15. oktober 1917. Han klarte ikke å la være å bli imponert over hvor samlet hun var da hun sto ved stolpen og ventet på å dø. «Hun døde ikke slik som skuespillerne får oss til å tro at mennesker dør når de blir skutt», skrev han. «Hun strakk ikke hendene opp i lufta eller kastet seg frem og tilbake. I stedet lot hun til å kollapse. Hun sank sakte ned på knærne. Hun holdt hodet høyt hevet hele tiden, uten å fortrekke en mine.».

Margaretha Geertruida Zelles liv var over. Forlatt av faren, mishandlet av ektemannen og utnyttet av tre etterretningstjenester – og likevel møtte hun døden med verdighet og mot. Kvinnen som hadde spilt så mange roller, gikk av scenen for siste gang etter en siste, uforglemmelig opptreden.

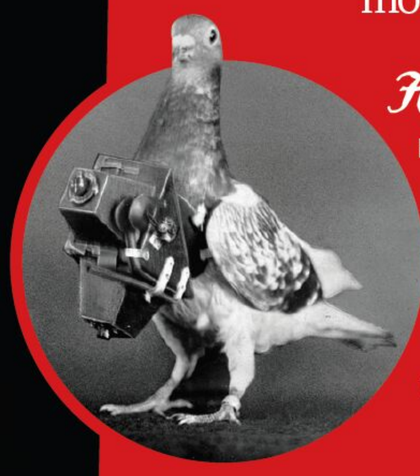
Det siste bildet av Mata Hari før hun ble skutt ved arkebusering i 1917.

En felaktig gestaltning av Mata Haris avrätttning från en film från 1920.

BRANSJE-KNEP

Første verdenskrig var den første konflikten der det ble tatt i bruk teknologi for å spionere på fienden, og begge sider fant opp noen geniale knep for å overliste sin motstander.

Fugleperspektiv

En tysk lege oppfant «duekameraet» i 1908. Han laget en sele og en brystplate som gjorde det mulig å feste kameraet på duen. Under første verdenskrig fløy duene forbi britiske linjer, og ved hjelp av et innebygd trykkluftsystem i utløseren tok kameraet bilder.

Treknep

Spionasjetrær ble brukt av både Tyskland og Storbritannia på vestfronten for å spionere på hverandre. Trærne var bygd av jern og lerret. I det hule treet var det plass til én mann, hvis oppgave var å spionere på fienden om dagen og rapportere tilbake om natten.

Det hemmelige 40

Gruppen av britiske kodeknekkere ble kalt Rom 40 og hadde base i admiralitetets gamle bygning. Takket være en stjålet tysk kodebok lyktes de å dechiffrere ca. 15 000 av fiendens hemmelige dokumenter under første verdenskrig.

Telefonavlytting

Under første verdenskrig hadde Tyskland en militær enhet på vestfronten som kun befattet seg med telefoni. De tyvlyttet på britenes telefonsamtaler ved å lese av de elektriske signalene når de gikk gjennom jorda og forsterket dem senere ved hjelp av et kraftig avlyttingsapparat.

Usynlig

Under første verdenskrig brukte hemmelige agenter på begge sider usynlig blekk når de skrev beskjeder. Tyske spioner laget sitt eget blekk ved å blande aspirin med rent vann. Et annet lurt triks var sitronsaft og kalium, der skriften ble synlig når papiret ble varmet opp.

© Alamy, Getty Images, TopFoto

JAPANS NIKKEDUKKE

Fra kinesernes egen opprørshelt til underdanig tjener for den japanske okkupasjonsmakten – Wang Jingweis forsøk på å spille på to hester gjorde ham til kinesernes store hatobjekt.

TEKST | EDOARDO ALBERT

Den 7. juli 1937 invaderte Japan Kina. Den andre kinesisk-japanske krigen var den lengste fasen av andre verdenskrig, som varte frem til Japans kapitulasjon 2. september 1945. Det var en usedvanlig brutal konflikt, selv i forhold til andre verdenskrig under ett. Et sted mellom 15 og 22 millioner mennesker døde under blodsutgytelsene. Men selv midt i all denne brutaliteten var det én hendelse som skilte seg ut: Nanjing-massakren. Etter at den keiserlige japanske hæren hadde inntatt byen, utførte japanske soldater drap og voldtekter som førte til at hundretusener av personer døde og titusener ble brutalt mishandlet.

Det kom derfor som et forferdelig sjokk på kineserne, som fortsatte å kjempe mot den japanske invasjonen, da en av Kinas store helter tre år senere kunngjorde at han skulle bli leder for en ny regjering som skulle ha oppsyn med de japanskkontrollerte delene av Kina, inkludert Nanjing. Han var leder for den kinesiske nasjonalistbevegelsen som hadde styrtet det gamle Qing-dynastiet.

Denne helten var Wang Jingwei (4. mai 1883–10. november 1944). Han hadde vært en nær kamerat av nasjonalisthelten Sun Yat-sen, som ledet revolusjonen som styrtet Qing-dynastiet i 1911. Det satte en stopper for 3000 års keiserstyre i Kinas historie og førte landet inn i den moderne verden. Etter Sun Yat-sens død ble Wang Jingwei en av de to hovedlederne i Kuomintang, nasjonalistpartiet som Sun Yat-sen hadde grunnlagt sammen med sin tidligere store rival, Chiang Kai-shek. Fiendskapet dem imellom tok tilsynelatende slutt i 1932, da Wang ble president i Kuomintang, mens Chiang beholdt kontrollen over hæren.

Wang var tilhenger av et panasiatisk ideal, troen på at de asiatiske landene måtte stå sammen for å stå imot vestlig imperialisme. Denne troen ble imidlertid satt på en hard prøve da han i løpet av 1930-årene begynte å innse at den største umiddelbare trusselen mot Kina kom fra Japan. Mens Chiang var fast bestemt på å gjøre motstand mot japanerne, mente Wang at det var bedre å inngå en avtale med japanerne, siden han ikke trodde kineserne hadde militær styrke til å stå imot den japanske aggresjonen. Chang var imidlertid fast bestemt på å gjøre motstand.

Som tidligere nevnt led kineserne store tap under den japanske invasjonen, men Chiang trakk seg bare midlertidig tilbake med hæren sin, fast bestemt på å fortsette kampen. Wang var ikke villig til å støtte sin Kuomintang-kollega i denne strategien, og 18. desember 1938 forlot Wang og hans nærmeste medarbeidere det som var igjen av Kina. De fløy til Hanoi i Vietnam for å finne en annen vei til fred. Det viste seg at veien til fred gikk gjennom å forråde sitt eget folk.

Fra Hanoi oppfordret Wang til å forhandle om fred med Japan, og i mai 1939 fløy han i all hemmelighet til Japan for å innlede samtaler med keiserens regjering. Fra Japan dro han videre til Shanghai, som var okkupert av japanerne, og der undertegnet han en hemmelig pakt med okkupasjonsmakten.

Den 30. mars 1940 ble Wang leder for den reorganiserte nasjonale regjeringen i Kina. Denne «nasjonale» regjeringen kontrollerte tilfeldigvis de delene av Kina som var under japansk okkupasjon – Mandsjukuo – så det er ikke vanskelig å forstå hvorfor Wangs regime raskt ble stemplet som kollaboratørregime, på samme måte som Vichy-regjeringen i Frankrike. De eneste regjeringene som anerkjente regimet hans, var de som hadde undertegnet Antikominternpakten: Tyskland, Japan, Italia, Ungarn, Mandsjukuo og Spania.

For å støtte sin regjering grunnla Wang også en ny utgave av Kuomintang, men planene hans ble svekket da en av hans viktigste Kuomintang-støttespillere hoppet av til Chiangs versjon av Kuomintang, og tok med seg teksten til traktaten Wang hadde undertegnet med japanerne.

Kuomintang-pressen stemplet umiddelbart Wang som forræder og begynte å skjelle ham ut. Wang forsøkte på sin side å oppnå større autonomi fra japanerne, men han lyktes først da krigen i Stillehavet vendte seg mot dem i 1943, og den japanske regjeringen måtte frigjøre menn for å stanse amerikanernes fremrykning. Dette økte handlingsrommet kom imidlertid for sent til at Wangs regjering kunne gjøre noe

UNDER WANG JINGWEI VAR EN KJENT TALER OG EN DYKTIG POET; DA HAN BLE INNBLANDET I ET ATTENTAT MOT TRONARVINGEN I QING-DYNASTIET, BLE DØDSDOMMEN OMGJORT TIL LIVSVARIG FENGSEL – ETTER AT HAN VISTE STORT MOT I RETTSSALEN.

særlig for å etablere seg, fordi japanernes grep om Kina ble sakte, men sikkert svekket.

I løpet av de fire årene han hadde ansvaret for deler av Kina, holdt Wang fast ved tre prinsipper: Visjonen om et Panasia (hans regjering fremstilte krigen som en kamp mellom Kina og Japan mot angloamerikansk imperialisme), antikommunisme og en voldsom fiendtlighet mot Chiang Kai-sheks regime. Men japanerne hadde lite til overs for hans panasiatiske vyer, de kinesiske kommunistene ventet i kulissene, og Chiang Kai-shek kunne se at krigslykken var i ferd med å snu mot japanerne. Alt han trengte å gjøre var å vente.

Han trengte ikke å vente lenge. I 1939, mens han var i Hanoi, hadde Kuomintangs snikmordere forsøkt å drepe Wang. Selv om han hadde overlevd angrepet, førte komplikasjoner til at han ble syk tidlig i 1944. I mars fløy han til Japan for å få behandling, men døde 10. november 1944. Kroppen hans ble fraktet tilbake til Kina og begravet i nærheten av mausoleet til Sun Yat-sen. Men han skulle ikke få hvile i fred. Etter Japans nederlag i krigen tok Chiang Kai-sheks styrker kontroll over Shanghai igjen. De fjernet Wangs lik fra graven og brente det før de ødela selve graven. Senere ble det reist en paviljong på stedet, der Wang står oppført som en forræder.

Den dag i dag husker de fleste kinesere Wang Jingwei som en forræder, selv om noen av dem som opplevde den japanske okkupasjonens redsler hevdet at regimet hans reduserte lidelsene deres. Men slike små innspill har ikke endret mye på ettermælet hans.

ØVERSTWANG JINGWEI UTBRINGER EN SKÅL MED HEINRICH STAHMER, NAZI-TYSKLANDS AMBASSADØR I KINA, 1942.

VENSTRE I EN KRIG SOM VAR SPESIELT BRUTAL, ER DEN JAPANSKE HÆRENS HANDLINGER ETTER EROBRINGEN AV NANJING SÆRDELES NEDRIGE.

© Getty Images, Wikimedia Commons

Hva hvis-posten

Cambridge | Intervju av Callum McKelvie | 1950

CAMBRIDGE SPIONRING PÅGREPET

En sovjetisk spionring rekruttert ved Cambridge University har blitt avslørt etter at et av medlemmene la igjen hemmelige dokumenter i en pub.

EKSKLUSIVT
Intervju med

Bildekilde: Nina Hollington

ANDREW LOWNIE

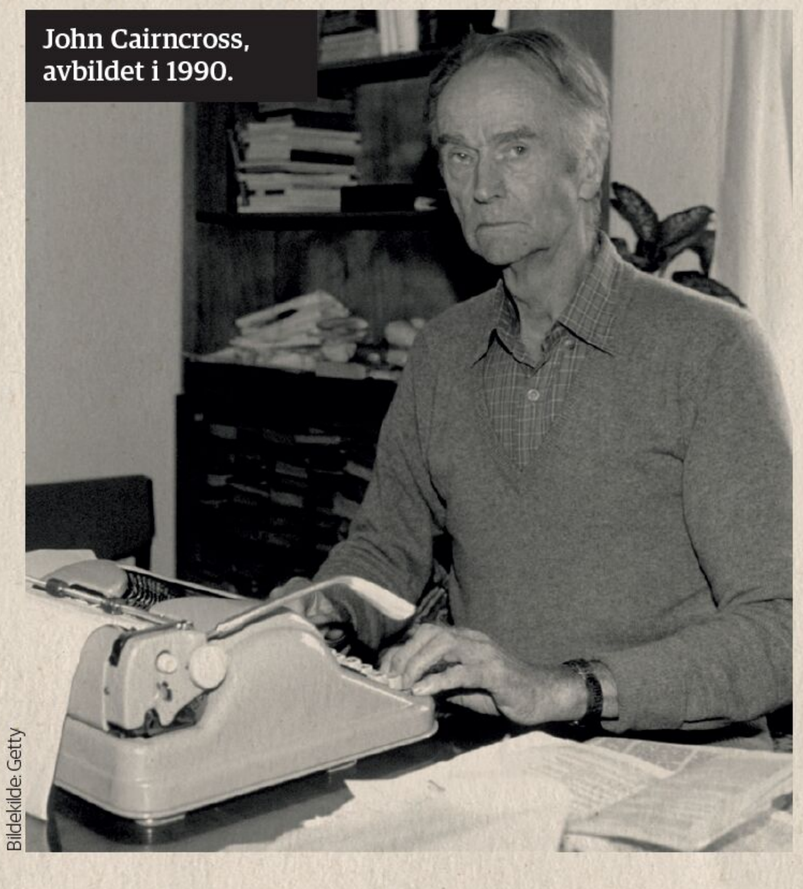
Lownie, som selv er utdannet ved Cambridge, grunnla sitt eget litterære agentur i 1988 og har skrevet en rekke bøker, blant annet *Stalin's Englishman: The Lives og Guy Burgess*, *The Mountbattens: Their Lives and Loves* og *The Traitor King,* en biografi om Edvard 8.

Hvem var Cambridge Five?

Cambridge Five var fem studenter som ble rekruttert av russerne på universitetet i Cambridge på 1930-tallet. De regnes vanligvis som Kim Philby, Donald Maclean, Guy Burgess, Anthony Blunt og John Cairncross, men det er ikke helt riktig, for det var mange andre studenter som ble rekruttert av russerne ved Cambridge og andre universiteter på 1930-tallet. Russerne kalte gruppen Magnificent Five fordi de alle kjente hverandre og hadde tette bånd. Guy Burgess hadde for eksempel et forhold med både Donald Maclean og Anthony Blunt på Cambridge, litt som Bloomsburygruppen, og jeg tror det er derfor alle er så interessert i dem. Det var en slags romantisk eller seksuell forbindelse i tillegg til en mer formell.

Hvilken informasjon ga de videre?

De delte enorme mengder informasjon, for de hadde alle veldig viktige roller. Burgess

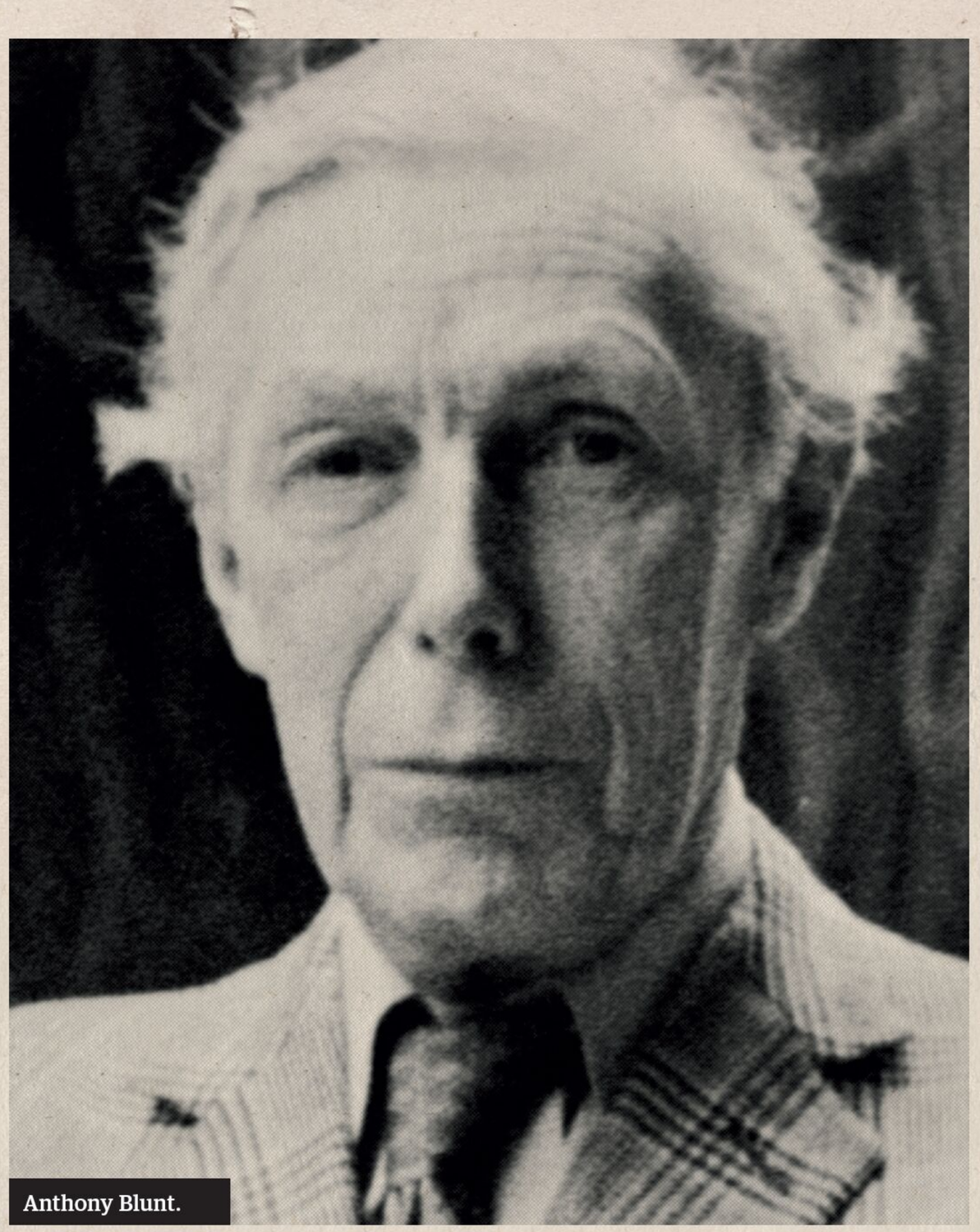
John Cairncross, avbildet i 1990.

Bildekilde: Getty

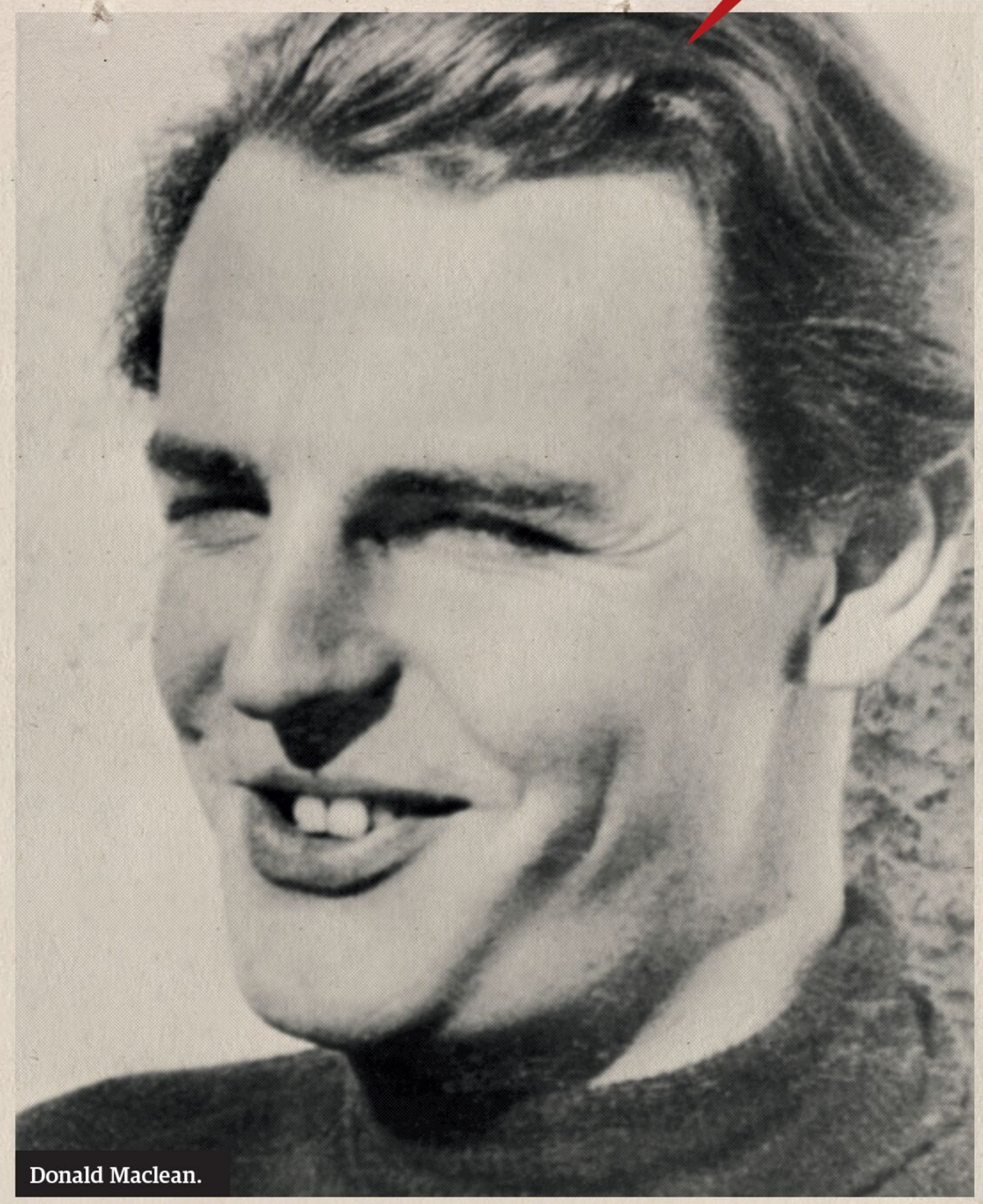
SKANDALE: BLUNT INNGÅR SOVJETISK FILMAVTALE

Sovjetiske filmprodusenter har signert en kontrakt på 25 filmer med kunsthistorikeren og spionen Anthony Blunt. Serien skal følge Anthonys eventyr i kampen mot en rekke superskurker som er ute etter verdensherredømme. Serien vil også inneholde heftige biljaktscener i rimelige, statssponsede biler, glamorøs mangel på forbruksvarer og spennende enetaler av Anthony om antikvarisk kunst.

Anthony Blunt.

Donald Maclean.

Guy Burgess.

Kim Philby.

5x © GettyImages

Hva hvis-posten

arbeidet for BBC og formidlet foredragsholdere som var sympatisk innstilt til Sovjetunionen, som Anthony Blunt. Senere, i Departementet for Det fjerne Østen, var han med på å forme den britiske politikken for å anerkjenne det kommunistiske Kina. Deretter jobbet han som privatsekretær for viseutenriksministeren, hvor han i utgangspunktet så alt, ikke minst sensitive etterretningsdokumenter. Han tok med seg ting til russerne, som fotokopierte det før Burgess leverte det tilbake neste morgen. Vi vet at Burgess fra 1941 til 1945 overleverte 4604 dokumenter til russerne. Resultatet var at både under firemaktskonferansen før krigen og under gjenoppbyggingen av Europa etter krigen kjente russerne ofte den britiske posisjonen før de britiske forhandlerne kjente den selv. Dette var avgjørende for ting som luftbroen til Berlin.

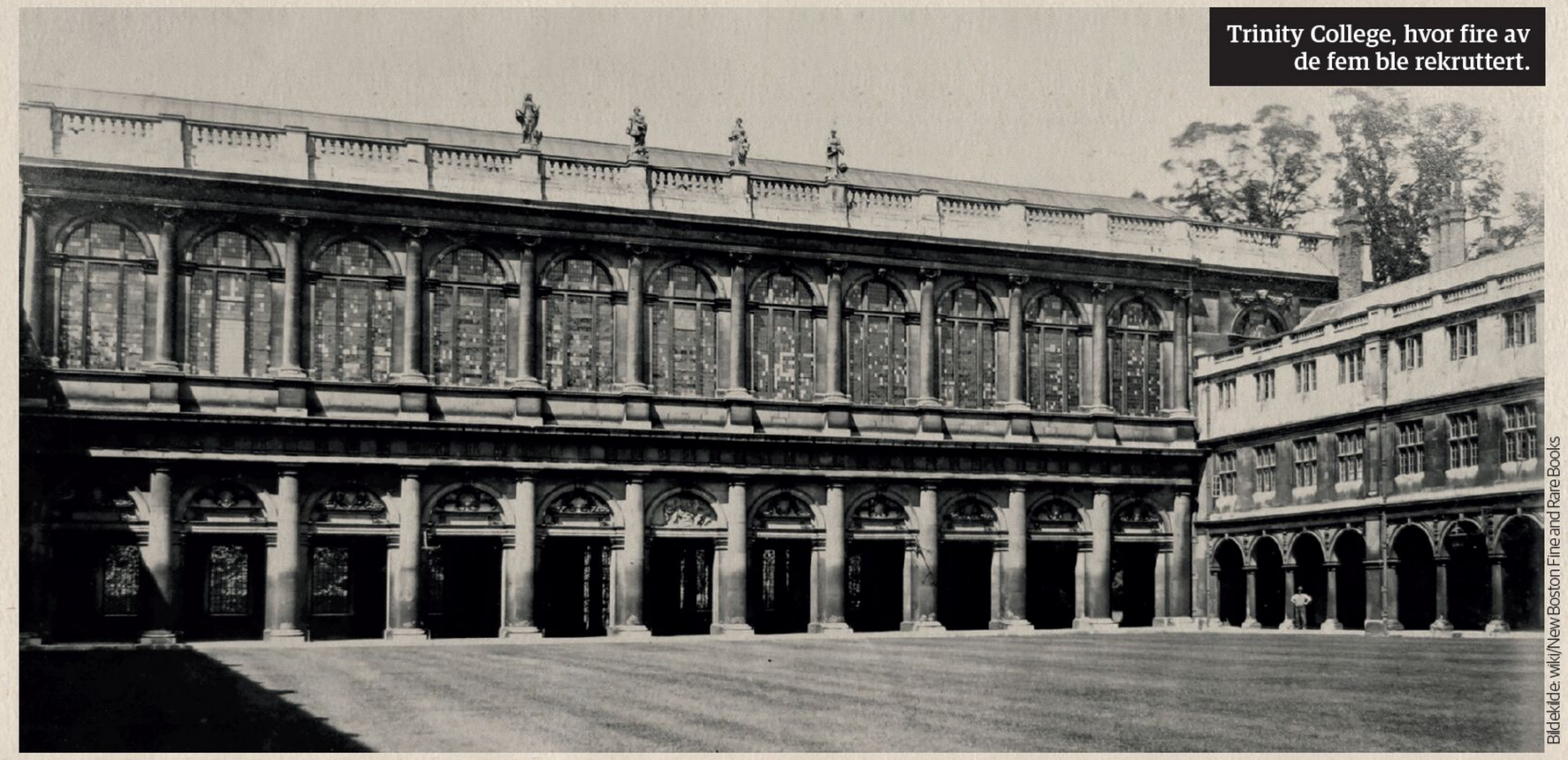
Det var ikke bare dokumenter heller. Burgess lånte ut leiligheten sin til oppdrag, særlig til kolleger som tilsynelatende var gift og hadde barn, men som egentlig var homofile. Denne informasjonen ga han til russerne, som kunne bruke den til å utpresse dem.

Så var det Maclean, som var involvert i planlegging av atomenergi. I en skaderapport for den amerikanske generalstaben i oktober 1955 het det at planleggingen av atomenergi og USAs og Storbritannias etterkrigspolitikk i Europa var fullstendig kompromittert. Man mente at alt som passerte spionenes skrivebord fra de ble aktive i 1935 til de ble tatt i 1951, var kompromittert.

Dette materialet var så viktig at folk som Stalin, særlig under krigen, trodde at Cambridge Five var trippelagenter. Cairncross var i Bletchley, så han visste alt om Enigma, og han kunne fortelle russerne om det. Blunt var en svært høytstående tjenestemann i MI5, og Philby var en karriereoffiser i MI6. Det ironiske er at da amerikanerne oppdaget Maclean, var Philby den første de snakket med om det, så han var i stand til å tipse Maclean.

Hvorfor tok det så lang tid før det fjerde og femte medlemmet ble avslørt?

Vel, de ble faktisk alle mistenkt i 1951. Hvis du ser på etterforskningen (papirene finnes nå i det britiske Riksarkivet), ble Philby, Blunt og Cairncross alle avhørt. MI6 var innstilt på å la tvilen komme Philby til gode, og han fikk lov til å jobbe som en slags frilanser frem til han flyktet i 1963. Så han hadde sannsynligvis tilgang til hemmelig informasjon frem til da. Blunt var også

Trinity College, hvor fire av de fem ble rekruttert.

Bildekilde: wiki/New Boston Fine and Rare Books

mistenkt, men det fantes ikke nok bevis før en annen spion sto frem i 1964. Han fikk immunitet frem til 1979, da Thatcher ble tvunget til å navngi ham offentlig. Når det gjelder Cairncross, ble også her stort sett alle bevisene funnet i 1951, men han fikk lov til å fortsette en akademisk karriere, først i USA og deretter i Italia, og det var først spionasjeforfattere på 1980-tallet som avslørte hans forræderi.

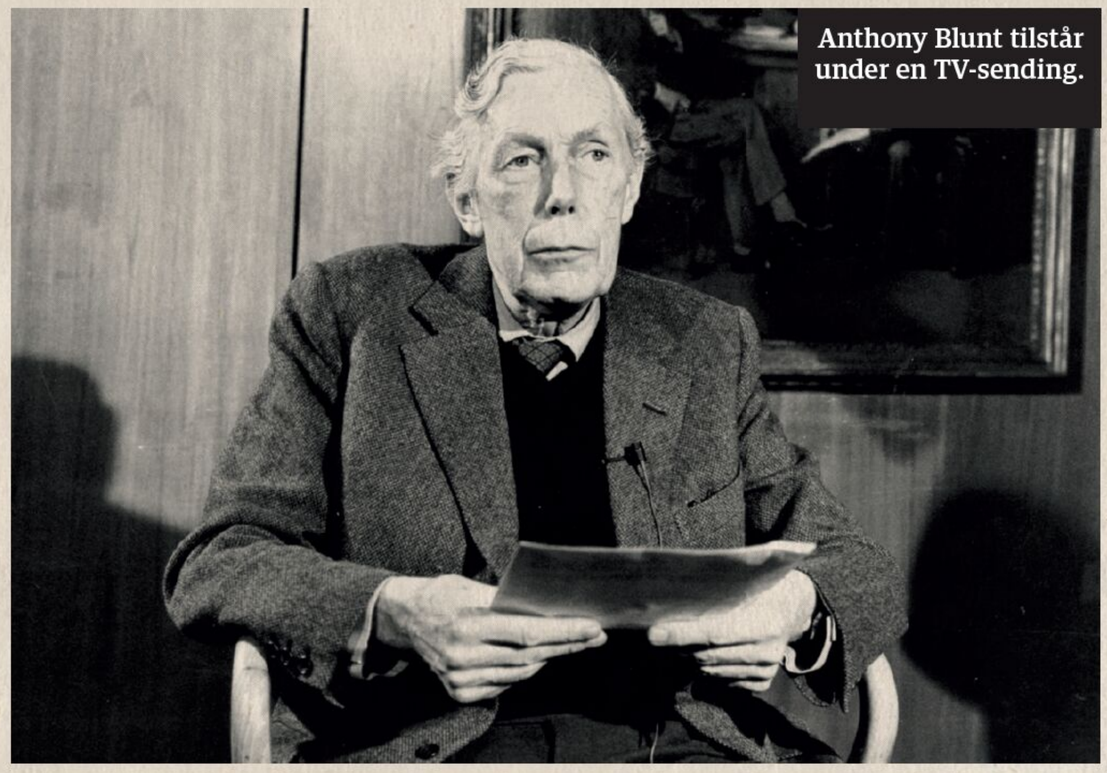
Som statsminister Harold Macmillan sa: «Når jeg skyter en rev, tar jeg den ikke med inn i salongen, men begraver den i hagen.» Og det var det de gjorde.

Hvor mye bevis finnes for at det fantes andre medlemmer?

Vi har flere bevis. Vi vet at etter at Philby ble rekruttert i Wien, dro han tilbake til Cambridge med en liste på syv personer han skulle rekruttere. Nummer én på listen var Donald Maclean, og nummer sju var Guy Burgess. Det vi ikke vet, er hvem nummer to til seks er, om de ble kontaktet og takket nei, eller om de ble rekruttert. Vi vet også at når russerne rekrutterte spioner, nummererte de dem, og vi vet fra dokumentene at det er et stort hull i nummereringen mellom Maclean og Burgess, selv om de ble rekruttert med bare noen ukers mellomrom.

Et annet bevis er de knekte Venona-kodene, som avslørte spioner kalt Professor, Poet og Chauffeur – vi vet bare ikke hvem de er. Til slutt var det mange som ble etterforsket, men som enten delvis tilsto, eller som det ikke fantes bevis mot, og som i bunn og grunn ble latt være i fred.

Hvor nær var hvert enkelt medlem å bli tatt til fange? Var det noen spesifikke tilfeller?

Anthony Blunt tilstår under en TV-sending.

Kim Philby under en pressekonferanse der han innrømmet sin skyld.

2x © GettyImages

Ja, det var det. Burgess likte å møte sin russiske kontrollør på puben, og ved ett tilfelle falt kofferten hans slik at den åpnet seg. Den var selvsagt full av hemmelige dokumenter. En snill politimann, som ikke skjønte hvor sensitive de var, hjalp ham med å legge dem tilbake. En annen gang hadde Burgess og Blunt dokumenter i en koffert og ble stoppet av politiet. Politiet trodde de var innbruddstyver, men da de ikke fant noe verktøy for å bryte seg inn i hus, slapp de unna.

«Vi vet at Burgess fra 1941 til 1945 overleverte 4604 hemmelige dokumenter til russerne.»

Hvordan kunne gruppen ha blitt straffeforfulgt?

Det interessante er at George Blake ble tiltalt bare noen år senere og sendt i fengsel, så det virket som om det fantes to regler: én for folk som gikk på privatskole, og en annen for folk som ikke gjorde det. Den angivelige grunnen var at de ikke hadde bevis nok til å reise sak under Official Secrets Act, og at de da ville avsløre at de hadde brutt sovjetiske koder. Men jeg tror ikke viljen var der. På et tidspunkt var det en diskusjon om at Burgess kunne bli tiltalt hvis han kom tilbake til Storbritannia, men det var bare en bløff, for de ville ikke ha vært i stand til å gjøre det. Det passet regjeringen å ha Burgess, Maclean og Philby i Moskva, og at Blunt og Cairncross fikk immunitet og holdt tett.

Hvilken effekt hadde Cambridge Five på britisk etterretning?

Det var ganske ødeleggende. De visste ikke hva som var kompromittert, om agenter de hadde rekruttert var blitt forrådt, og om informasjonen var sann. Det førte til en heksejakt på etterretningsoffiserer. En mann ved navn Guy Liddell ville sannsynligvis ha blitt sjef for MI5, men på grunn av sitt vennskap med Burgess fikk han sparken. Også den offentlige respekten for de statlige institusjonene ble påvirket. Uttrykket «The Establishment» ble lansert i en leder i avisa *Spectator.* Der fikk myndighetenes rapport om avhopperne Burgess og Maclean gjennomgå grundig. Vi føler at vi har mistillit til regjeringen nå, men denne skandalen var en av de første tilfellene hvor folks tillit til statlige institusjoner ble rokket ved.

Hva ville ha vært annerledes hvis de hadde blitt tatt tidligere?

Hvis de hadde blitt tatt tidligere, ville mye av det som ble lekket ikke ha blitt lekket, inkludert agenter og operasjoner. Det ville ikke ha vært den samme demoraliseringen, det ville ikke ha vært den mangelen på samarbeid som det var, og etterretningen ville ha fungert langt mer effektivt når det gjaldt å ivareta britiske interesser. Det er umulig å si hvordan ting ville ha vært annerledes. Sovjetunionen hadde et overtak, ikke bare i diplomatiske forhandlinger, men også i vurderingen av våre etterretnings- og militære evner.

Hvordan ville forholdet mellom britisk og amerikansk etterretning ha endret seg?

Det ville ha vært et større samarbeid, særlig om kjernefysisk etterretning. Det forholdet ble gjenopprettet, og jeg tror det fortsatte i beskjeden grad siden vi var knyttet til amerikanerne og deres behov, for eksempel for våre baser i utlandet. Men det var mye mistenksomhet, særlig fra FBI, og det var mye intern kiving mellom ulike offentlige etater i USA, så vel som mellom USA og Storbritannia. Det var pinlig og skadelig, men fordi mye av dette fortsatt er hemmelig, vet vi ikke hva som ble delt og ikke delt, og det er vanskelig å få oversikt fordi det er så mange faktorer vi ikke kjenner til.

Hvis de hadde blitt pågrepet, ville det hatt noen videre konsekvenser for den kalde krigen?

Ja, det ville ha hindret dem i å røpe hemmeligheter, ikke minst Burgess i Departementet for Det fjerne Østen, som var sterkt involvert i Koreakrigen. Amerikanske liv kunne ha blitt reddet, og utfallet kunne ha blitt et annet. Hvis de ikke hadde blitt tatt da de ble tatt, kunne Philby og Maclean ha gått til topps og gjort mye mer skade. Philby var utpekt som en fremtidig sjef for MI6, og han ville ikke ha gått av med pensjon før i 1975 – mange år etter at forræderiet hans ble oppdaget.

CAMBRIDGE 50?

Mye tyder på at Cambridge Five-spionringen bare var toppen av isfjellet, og at den sovjetiske infiltrasjonen av britisk etterretning var langt dypere. Nyere forskning tyder på at det fantes en annen ring ved Oxford University, i tillegg til forsøk på å rekruttere folk ved London School of Economics, Imperial College London og Birmingham University. Dette var en del av et sovjetisk komplott for å utvikle muldvarper innenfor en rekke offentlige institusjoner, som senere kunne aktiveres og brukes til langsiktig informasjonsinnhenting. Det var også en rekke personer som ble etterforsket og enten delvis tilsto, eller så var det ikke nok bevis. Blant disse var Michael Straight (en del av den amerikanske ringen), Alister Watson (en person som jobbet i Admiralitetet) og en høytstående embetsmann ved navn Dennis Proctor. «Bare fordi vi vet om dem som er blitt oppdaget, betyr ikke det at det ikke fantes flere», sier Lownie.

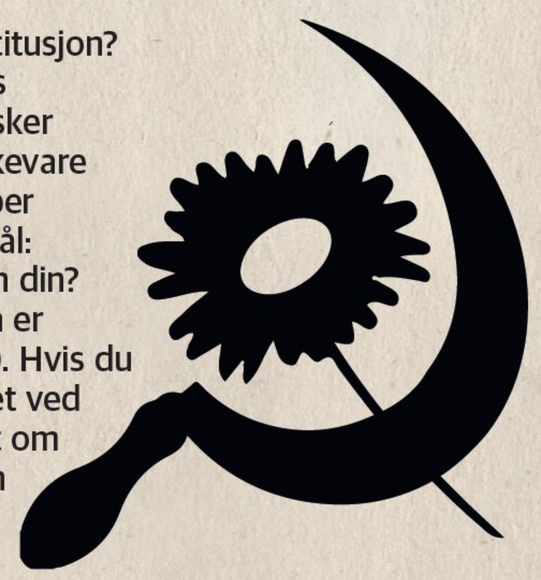

Sovjet rekrutterte spioner i hjertet av parlamentet.

© GettyImages

SØKES: PATRIOTISK HJELP TIL HAGEUNDERSØKELSE

Jobber du i en viktig statlig institusjon? Liker du å plante blomster? Hos Hammer & Sigd Hageutstyr ønsker vi å utvikle vår patriotiske merkevare Perfekte Kapitalistiske Redskaper ved å stille deg noen få spørsmål: Hvor jobber du? Hvem er sjefen din? Hva er krypteringskodene? Hva er favorittrosen din? (Rød er best). Hvis du er interessert, møt opp i smuget ved Fleet Street og når du blir spurt om en fyrstikk svarer du: «Nei, men jeg har en lighter.»

EFIALTES FRA TRAKHIS

Sviket bak legenden om de 300 spartanerne.

TEKST | CHRISTOPHER EVANS

Efialtes fra Trakhis regnes som den mest beryktede forræderen i gresk historie. Navnet hans er til og med synonymt med «mareritt» på gresk i dag. Men det er vanskelig å forstå omfanget av Efialtes' forræderi og hans rolle i slaget ved Thermopylæ uten å kjenne til hendelsene som ledet opp til det.

Under perserkrigene mellom 492 og 449 f.Kr. var Perserriket det mektigste i verden og et av de største i historien, og det strakte seg helt fra Egypt til India.

På denne tiden besto Hellas av en rekke bystater, hvorav noen lå i Lilleasia, en halvøy som forbinder Europa med Asia. Blant disse bystatene var Athen, Korint og Sparta.

De joniske grekerne, som var under persisk kontroll, gjorde opprør i 499 f.Kr. på grunn av misnøye med skatter og innblanding fra ulike tyranner som fryktet konsekvenser fra Det persiske imperiet. Selv om opprøret raskt ble slått ned, var persernes leder, kong Dareios, rasende på de andre greske bystatene som hadde støttet jonernes sak. Dareios var fast bestemt på å straffe dem, og satte i gang den første persiske invasjonen av Hellas.

Det som skulle ha blitt en enkel seier for perserne, som var i stort mindretall i forhold til den athenske hæren, ble et ydmykende nederlag ved Maratonbukta. Perserne mistet over 6000 soldater mot grekernes 192. De trakk seg raskt tilbake og satte kursen mot Athen, i håp om at overraskelsesmomentet skulle hjelpe dem å vinne terreng i felttoget. Legenden forteller at en enslig budbringer ble sendt til Athen for å advare dem om den overhengende faren. Budbringeren løp hele veien, og dette er opphavet til dagens maratonløp.

Kong Dareios var død, men hans arving, Xerxes, overtok tronen og fortsatte farens felttog mot grekerne. Xerxes var sugen på hevn. Han samlet en enorm hær og flåte og begynte det som skulle bli den andre invasjonen av Hellas. Det gikk langsomt; perserne mistet mange krigsskip i en storm, og våren ble til sensommer før de hadde kommet noen vei.

De mektigste bystatene i Hellas var Athen og Sparta. De var vanligvis rivaler, men nå la de nok en gang uenighetene til side i møte med den forestående persiske invasjonen. Den greske hæren anslås å ha bestått av 7000 mann. Den var anført av kong Leonidas av Sparta, og han bestemte seg for å møte fienden ved Thermopylæ. Dette var et trangt pass i fjellene der det knapt var plass til en vogn med hjul, så Xerxes' menn ville bli tvunget inn i en flaskehals som ville gi grekerne overtaket. I to dager fungerte dette, og den greske styrken klarte å forsvare posisjonen sin og presse perserne tilbake, til tross for at de var 100 ganger færre enn perserne (eller, ifølge noen beretninger, 300 ganger færre enn dem). Dessverre for grekerne skulle imidlertid en av deres egne ta en beslutning som ble deres undergang.

Mye av Efialtes' liv har gått tapt for historien (hans opprinnelse kan spores tilbake til Trakhis, en by der den greske stammen malierne holdt til), men historien om forræderiet hans er gjenfortalt av den greske historikeren Herodot i hans verk *Historia*. Her beskriver han perserkrigene.

Ifølge disse beretningene så Efialtes muligheten for en belønning fra perserne, og med løfte om store rikdommer fortalte han Xerxes om en lite kjent vei som skar gjennom fjellene. Denne informasjonen gjorde det mulig for den persiske hæren, med Efialtes i spissen, å omgå grekerne ved Thermopylæ og overfalle dem fra den andre siden.

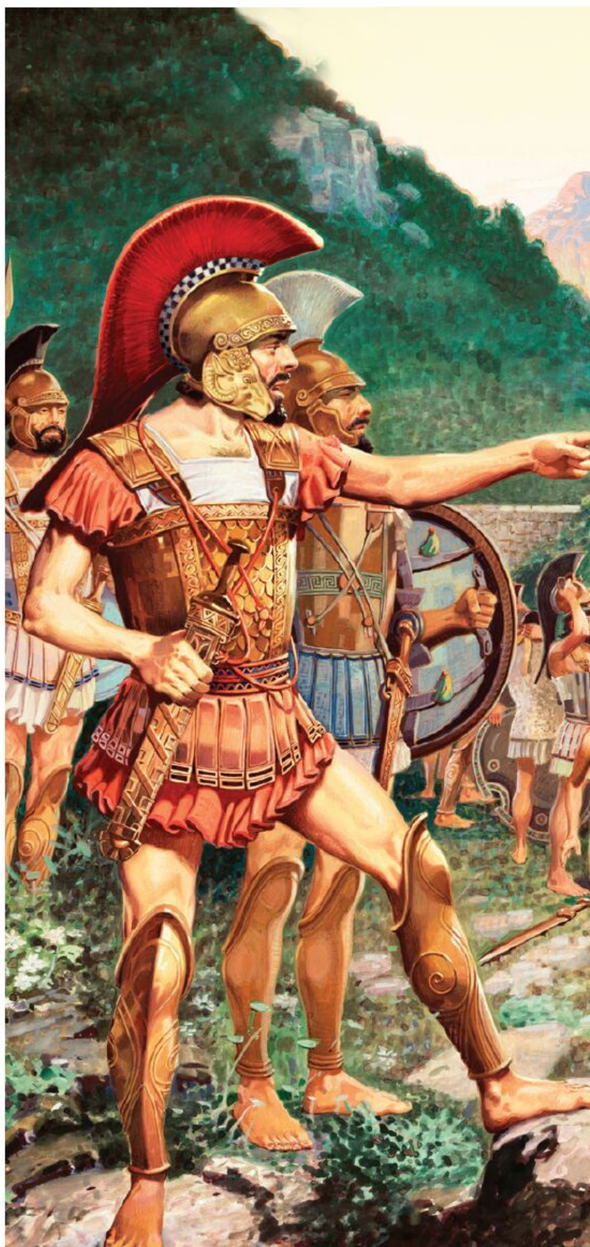
Leonidas, som var i mindretall, beordret størstedelen av den greske hæren til å trekke seg tilbake, og beholdt bare 300 spartanere, som de hadde med seg for å møte perserne. Ifølge alle beretninger ble spartanerne meid ned på kort tid. Leonidas' hode ble kappet av hans døde kropp som en siste fornærmelse.

Etter forræderiet flyktet Efialtes til Thessalia i frykt for spartanernes etterspill – med skuddpremie på hodet sitt og uten belønning fra perserne. Ti år senere ble han myrdet i en urelatert hendelse, men spartanerne betalte likevel dusør til morderen, som en anerkjennelse av det han hadde gjort.

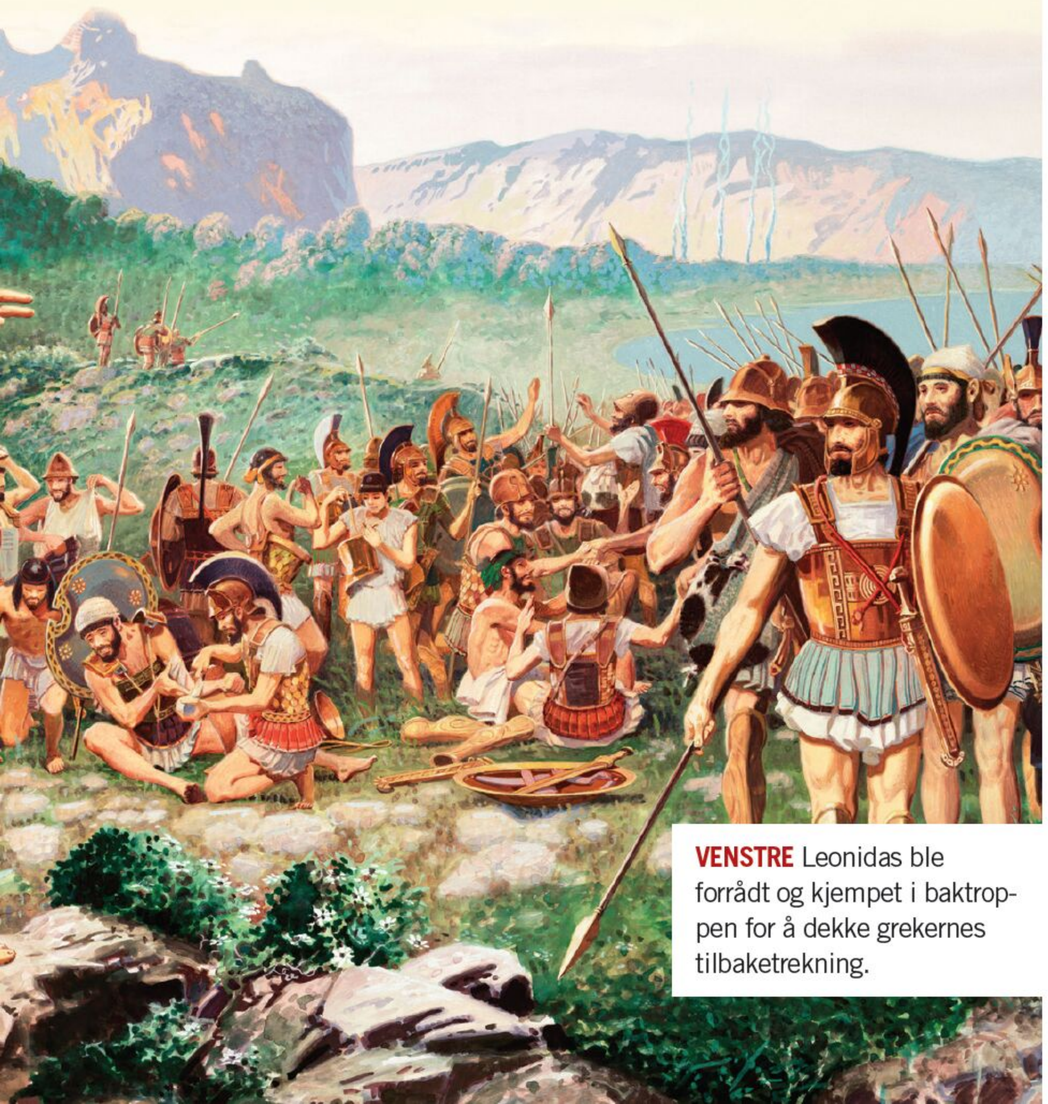
Hans egentlige motiv forblir ukjent, men i filmen *300* fra 2006 fremstilles Efialtes som en vanskapt mann som ble oppdratt i eksil, for å unngå å bli drept på grunn av sitt misdannede utseende. Han henvender seg til Leonidas med ønske om å få slutte seg til den greske falanksen, men kongen har ikke noe annet valg enn å nekte ham; Efialtes er fysisk ute av stand til å holde skjoldet høyt nok, noe som ville vært fatalt for styrken i formasjonen. Efialtes er opprørt over at han ikke får sjansen til å hjelpe, og forråder landsmennene sine.

RETT Perserne hadde en enorm styrke, men grekerne hadde holdt dem tilbake.

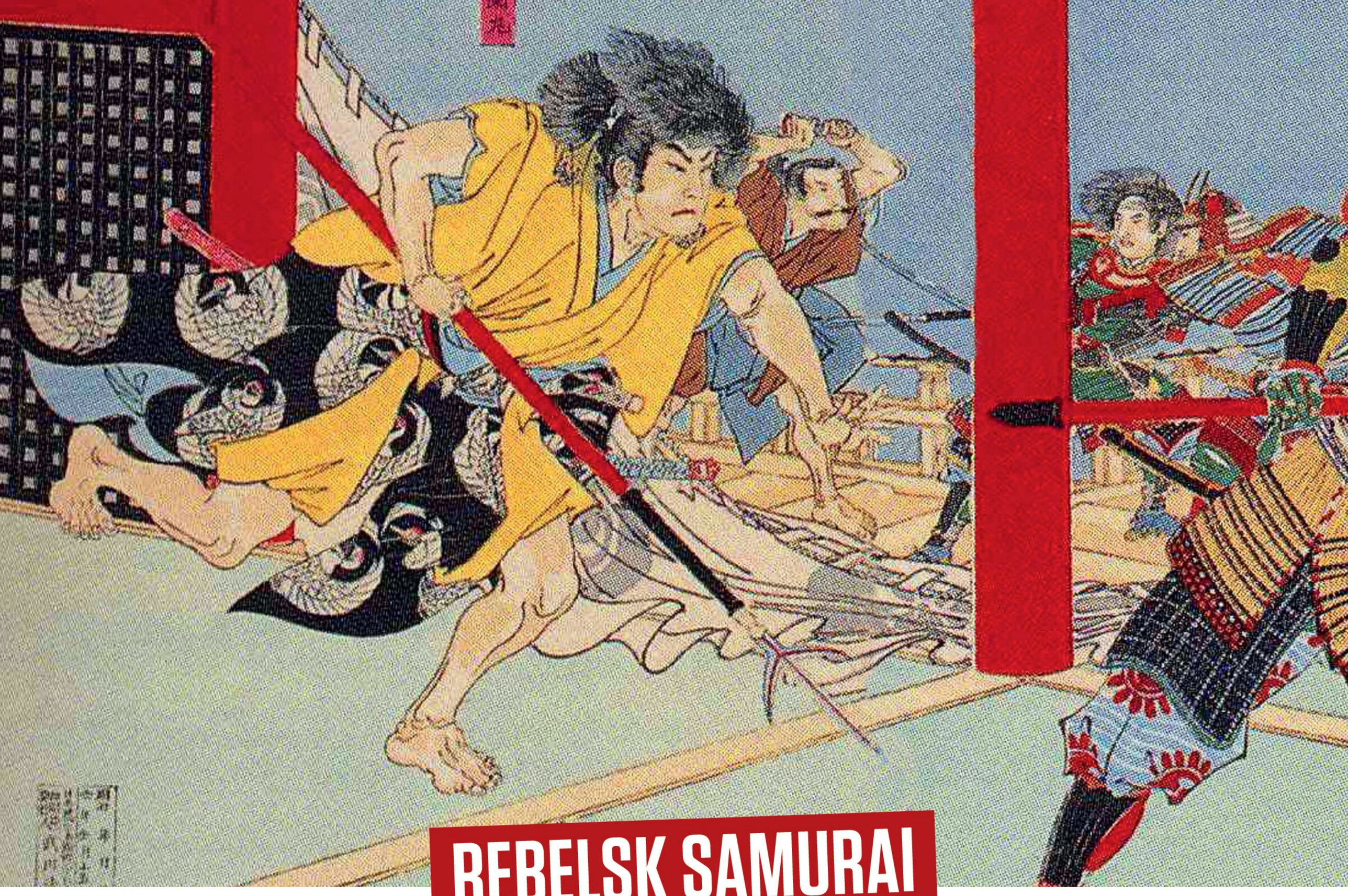

© Alamy

VENSTRE Leonidas ble forrådt og kjempet i baktroppen for å dekke grekernes tilbaketrekning.

HØYRE Utsikt over slagmarken fra oldtiden ved Thermopylæ slik det ser ut i dag.

REBELSK SAMURAI

AKECHI MITSUHIDE

I 1500-tallets Japan sjokkerte en berømt samurai keiserens hoff med sitt uventede opprør.

TEKST | GREG KING

Akechi Mitsuhide ble født i 1528 og skal ha vært medlem av den mektige og innflytelsesrike Toki-klanen. Japan befant seg da i Sengoku-perioden, en tid med stridende fraksjoner hvor brutale samuraier stadig kjempet om innflytelse og makt.

Helt fra barndommen ble han trent i krigføring av den mektige Saito Dosan, kjent som «Slangen fra Mino». Mitsuhide mistet nesten livet i 1556 da Dosans sønn styrtet faren og forsøkte å eliminere hans allierte. Dosans menn ødela Akechi-slottet, Mitsuhides forfedres hjem, og tvang Mitsuhide til å flykte for livet. Etter en periode i eksil gikk han i tjeneste hos Oda Nobunaga i Kyoto. Nobunaga var den mektigste og mest hensynsløse krigsherren, eller daimyo, i Japan, og han førte en krig for å forsøke å skape politisk enhet i Japan. På den tiden var Japan fanget i en rekke nærmest endeløse klankriger. Nobunaga hadde knust den mektige Takeda-klanen, og han begynte nå et vedvarende angrep på de to gjenværende rivaliserende klanene, Mori og Uesugi. Etter å ha vist sin styrke gjennom en rekke viktige seire, stolte Nobunaga fullt og helt på Mitsuhide. I 1570 la Mitsuhide Omi ut på felttog øst for Kyoto. Etter seieren der ble han belønnet med landområder i Sakamoto, der han senere bygde et slott.

I juni 1582 beordret Nobunaga Mitsuhide til å ta med seg hæren sin og slutte seg til Toyotomi Hideyoshi i en beleiring mot Mori-klanen i Chugoku-regionen. Mitsuhide hadde en hær på rundt 13 000 soldater. Nobunaga planla å slutte seg til Mitsuhide, men før han gjorde det, stoppet han ved Honno-ji-tempelet i Kyoto. Etter å ha sendt de fleste av soldatene sine ut i kamp, satt Nobunaga igjen med bare 150 vakter, sammen

AKECHI MITSUHIDE

TIL VENSTRE Beleiringen av Honno-ji-tempelet i Kyoto.

OVER Akechi Mitsuhide.

med hoffmenn og tjenere. Likevel hadde han kontroll over Kyoto, og han hadde ingen grunn til å frykte for sitt eget liv. Honno-ji hadde befestede murer og var omgitt av en vollgrav, noe som ga et feilaktig inntrykk av at den var beskyttet mot en eventuell beleiring.

Men Mitsuhide, som var klar over at Nobunaga i stor grad var ubeskyttet, bestemte seg for at dette var øyeblikket for å gjøre et statskupp mot sin herre. Hvorfor han valgte dette, har gått tapt for historien. Det var et dramatisk brudd med samuraienes æreskodeks. Det har vært spekulert i om Mitsuhide hadde sett seg lei på sin underordnede stilling under Nobunaga, som konsekvent behandlet ham dårlig og ydmyket ham foran andre. Kanskje ville han rett og slett ha makt. Men det er også sannsynlig at hevn spilte en rolle. I 1579 beleiret Mitsuhide Yamaki-slottet og lovte slottets herre, Hatano Hideharu, at han ville være trygg hvis han overga seg. Som en garanti ga Mitsuhide til og med Hideharu sin egen mor som midlertidig fange. Men Nobunaga ignorerte denne avtalen. Da Hideharu overga seg, fikk Nobunaga ham drept. Som hevn for dette forræderiet henrettet Hideharus tilhengere Mitsuhides mor.

Mitsuhides soldater var lojale mot Nobunaga, og han avslørte derfor ikke planene sine for andre enn sine mest betrodde offiserer. Mennene ankom Kyoto en regnfull morgen. På ordre fra sine overordnede beleiret de Honno-ji-tempelet, uvitende om at Nobunaga befant seg der inne. En overrasket Nobunaga trodde først at bråket kom fra et gateslagsmål, men da han fikk vite at Mitsuhide var i ferd med å angripe, virket det som om han ante hvilken skjebne som møtte ham.

Han grep en bue og et pilkogger, løp mot tempelmuren og begynte å skyte mot angriperne. Da han gikk tom for piler, grep han spydet sitt. Med armen såret flyktet han inn i et rom inni borgen mens flammene begynte å oppsluke bygningen. Nøyaktig hvordan Nobunaga døde er ikke kjent, men det antas at han begikk seppuku (rituell bukspretting) for å unngå å bli tatt til fange.

Mitsuhide skrøt av at han var ansvarlig for Nobunagas død og oppfordret Oda-klanens vasaller til å anerkjenne ham som shogun. Det keiserlige hoffet, som var sjokkert over Mitsuhides opprør, nektet å støtte ham, og han ble tvunget til å flykte fra Kyoto. En av Nobunagas lojale generaler, Toyotomi Hideyoshi, samlet rundt 20 000 soldater og satte etter Mitsuhide, som hadde flyktet til de nærliggende fjellene ved Settsu. Hans egne menn begynte å svikte ham, og da Hideyoshi innhentet ham sør for Shoryuji-slottet, var det bare en brøkdel av mennene hans som var igjen.

Mitsuhide og troppene hans møtte Hideyoshi i slaget ved Yamazaki, men ble raskt overmannet. Mitsuhide flyktet i håp om å nå Sakamoto-slottets beskyttelse, men han ble drept av en bonde som var på jakt etter falne samuraier.

© Getty

ELSK DIN BROR

Var George Plantagenet en fordrukken, grisk intrigemaker, eller ble han offer for en søskenrivalisering som gikk for langt?

TEKST | BEE GINGER

Når det gjelder historiske biografier, kan George Plantagenets biografi lett sammenlignes med et plott fra *Game of Thrones*. Historien hans er fylt av svik, forræderi og familiefeider som har satt blodige spor i britisk historie.

George Plantagenet kom til verden 21. oktober 1449 i Dublin i Irland. Faren, Rikard av York, den 3. hertugen av York, og moren, Cecily Neville, var henrykte over å kunne ønske enda en gutt velkommen i den voksende familien. George var deres niende barn født på ti år, og det ble raskt tydelig for dem som møtte ham, at han hadde farens maktbegjær i årene.

Da George ble født, var faren visekonge av Irland for kong Henrik 6. Denne høye posisjonen var imidlertid ikke nok til å tilfredsstille hans ønske om høyere status, og det skulle bli Rikards forsøk på å erobre tronen som bidro til å utløse rosekrigene, en brutal kamp mellom husene York og Lancaster som strakte seg over 30 år og etterlot seg tusenvis av døde.

Siden sitt første sammenbrudd i 1453 hadde Henrik 6. hatt alvorlige psykiske lidelser som gjorde ham uskikket til å regjere. I hans sted ble England styrt av en gruppe mektige baroner, deriblant Rikard av York, som mente at han hadde rett på tronen ettersom han var etterkommer av kong Edvard 3. Henriks kone, Margaret av Anjou, var imidlertid ingen passiv tilskuer. Hun utnyttet rivaliseringen mellom baronene i et forsøk på å beholde kontrollen. Til slutt kokte spenningene over da Rikard ble ekskludert fra det kongelige hoffet. Rikard var fast bestemt på å hevne denne alvorlige fornærmelsen, og 22. mai 1455 grep han til våpen i slaget ved St Albans – og dette utløste rosekrigene.

Hele Plantagenet-familien ble involvert i konflikten, som gikk i Rikard og opprørernes disfavør i 1459 etter slaget ved Ludford Bridge. Nederlaget tvang Rikard til å flykte til Irland og sønnen Edvard til å flykte til Calais i Frankrike. I mellomtiden ble Rikards kone, Cecily, tatt til fange på Ludlow Castle sammen med sønnene George og Rikard. De ble senere løslatt, og etter først å ha blitt flyttet til Fotheringhay Castle sammen med moren og søsknene sine, ble George satt i forvaring hos sin tante, Anne, hertuginne av Buckingham.

Mens krigen raste, brukte Rikard sine forbindelser til kong Henrik for å vinne hans tillit. Heldigvis for Rikard gikk det raskt nedover med kongens helse, og han var ofte i en forvirret eller katatonisk tilstand. Det gjorde gjorde det desto lettere å «gi kongen råd». Rikards forsøk på å tilrane seg tronen med makt mislyktes, men i oktober 1460 ble det inngått et kompromiss i form av Act of Accord. Dette gjorde Rikard til tronarving, og kort tid etter fikk han ytterligere status og innflytelse ved å bli utnevnt til Lord Protector, riksforstander, for den syke kongen. Jubelen ble imidlertid kortvarig.

Huset Lancaster nektet å gi seg og marsjerte mot Sandal Castle, Rikards høyborg, i desember samme år. Av grunner som fortsatt er et mysterium, rykket Rikard og hans menn ut fra sitt trygge tilfluktssted og ble meid ned i slaget ved Wakefield 30. desember 1460. Både Rikard og sønnen Edmund omkom i kampene, og hodene deres ble senere utstilt til alles beskuelse på toppen av Micklegate Bar i York, med en papirkrone plassert på Rikards hode for å gjøre narr av ambisjonene hans.

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

Som følge av farens død ble George ført i eksil i Burgund sammen med sin yngre bror Richard. Her bodde de hos hertugen av Burgund, som holdt guttene på en armlengdes avstand. I en alder av bare 11 år hadde George på nært hold sett hvor uforutsigbart livet kunne være. Heldigvis for George skulle lykken snu da storebroren hans, Edvard, knuste huset Lancaster i slaget ved Mortimer's Cross 2. februar 1461, før han gjentok bragden i slaget ved Towton 26. mars, som den dag i dag er det blodigste som er utkjempet på engelsk jord. Tronen var tilbake hos huset York.

Pendelen fortsatte å svinge i Georges favør, og vel tilbake i England fikk han tittelen hertug av Clarence og ble utnevnt til visekonge av Irland etter brorens kroning i juni 1461. Han ble også utpekt som tronarving, en posisjon han skulle inneha i ni år. Men til tross for storebror Edvards sjenerøsitet utviklet George seg til å bli en bitter og gretten ung mann som var besatt av å beholde sin rett til makt. Det var denne følelsen av å ha rett til makten som førte til at han forrådte broren.

I 1464 giftet Edvard seg med Elizabeth Woodville, et ekteskap som George mislikte kolossalt, ettersom det risikerte at han rykket bakover i arverekken. Det var på dette tidspunktet han slo seg sammen med sin fetter på morssiden, Richard Neville. Han var jarl av Warwick, sønn av den avdøde jarlen av Salisbury, som hadde dødd ved siden av Rikard av York i slaget ved Wakefield. Jarl Warwick, som hadde hjulpet Edvard til kronen, var også forferdet over giftermålet, siden Elizabeth både var en Lancaster og ikke hadde noen kongelig rang. Ekteskapet drev en kile inn mellom George og kongen.

Forholdet ble ytterligere forverret i 1497 da Edvard fjernet jarl Warwicks bror, George, fra stillingen som finansminister, og situasjonen forverret seg igjen i 1469 da Edvard nektet jarl Warwicks datter Isabel å gifte seg med lillebror George, og dermed hindret George i å skaffe seg noen selvstendig formue gjennom ekteskap, noe som betydde at han måtte fortsette å stå i gjeld til Edvard. Dette knuste samtidig jarl Warwicks drøm om at Isabel en dag skulle føde et barn som kunne sitte på tronen. Dette var andre gang Edvard forbød George å gifte seg; tidligere hadde han ønsket å gifte seg med Maria av Burgund, et annet svært godt parti.

George var rasende, men ved hjelp av Rikard, som i all hemmelighet ordnet en pavelig dispensasjon med den begrunnelsen at de to var søskenbarn, ble Rikard og Isabel gift i Calais i juli 1469 uten Edvards viten. Samtidig begynte det å svirre pinlige rykter som antydet at kongens ekteskap var ugyldig, og at barna hans var uekte.

Warwick og George var nå i åpent opprør, og etter at en Warwick-lojal hær hadde beseiret en kongelig hær ved Edgecote, arresterte de to Edvard. De ble imidlertid snart tvunget til å løslate kongen da det ble klart at sympatien for deres sak hadde svunnet hen. Bemerkelsesverdig nok var dette ikke slutten på forræderiet deres.

Warwick klarte ikke å gjenvinne sin tidligere innflytelse over kongen, og bestemte seg for å innsette George som konge. I 1470 startet han et nytt opprør, denne gangen i Lincolnshire. En opprørshær på rundt 30 000 mann under ledelse av sir Robert Welles møtte kong Edvard og hans tropper i Rutland i East Midlands den 12. mars. Den kongelige hæren gikk seirende ut av slaget og nedkjempet opprørerne, som kastet fra seg kappene da de flyktet i et forsøk på å kvitte seg med Warwicks og Clarences faner. Stedet for slaget ble derfor kjent som Losecoat Field.

Blant restene på slagmarken ble det funnet noen papirer som avslørte Warwicks og Georges innblanding i opprøret. De to hadde ikke noe annet valg, og flyktet til Frankrike, hvor de allierte seg med Margaret av Anjou og la sin tyngde bak nok et forsøk på å gjeninnsette Henrik 6. på tronen. De lyktes med dette, tvang Edvard i eksil i Flandern og gjeninnsatte den fortsatt mentalt lidende Henrik i oktober. Men Georges lojalitet til huset Lancaster og Warwick skulle ikke vare.

Til gjengjeld for Georges nye troskapsløfte gjorde Henrik 6. George til den neste i tronfølgen etter sin og Margarets sønn, Edvard. Warwick sørget imidlertid for at hans egen datter Anne giftet seg med Edvard, noe som, forutsatt at det kom barn ut av ekteskapet, gjorde lovnaden Henrik hadde gitt George ugyldig. Da George innså at fetteren ikke lenger hadde planer om å hjelpe ham med å ta kronen, tok han kontakt med broren. Forbløffende nok gikk Edvard med på en forsoning på betingelse av at George ikke skulle ha noe mer med Warwick eller huset Lancaster å gjøre.

UNDER Richard Neville, jarl av Warwick, var kjent som kongemakeren.

NEDERST George, hertugen av Clarence, sitter i Tower of London og venter på sin skjebne.

Tilbake i folden forsøkte George å få broren gjeninnsatt, og 2. påskedag 1471 gikk han i felten sammen med sine brødre i slaget ved Barnet. Warwick møtte dem i spissen for en styrke på 15 000 mann, omtrent 3000 flere soldater enn Edvard hadde kommandoen over. Han var i flertall, men naturen ville det annerledes. Warwicks hær ble forvirret av tykk tåke og gikk til angrep på seg selv, slik at Edvards menn kunne omringe og knuse dem. Warwick ble drept i kampene.

Før Edvard vendte tilbake til England, hadde Warwick forsøkt å få datteren Anne (Georges svigerinne og enke etter prins Edvards død i slaget ved Tewkesbury i 1471) til å gifte seg med Richard av Gloucester, Georges yngre bror. Ikke overraskende forsøkte George, som ønsket å gjøre krav på Nevilles eiendommer ved å behandle Anne som sin myndling, å forpurre den planlagte unionen. Han sendte til og med Anne vekk forkledd som tjenestepike. Men ekteskapet ble gjennomført med Edvards velsignelse, noe som gjorde det mulig for Rikard å gjøre krav på halvparten av Annes arvede eiendommer.

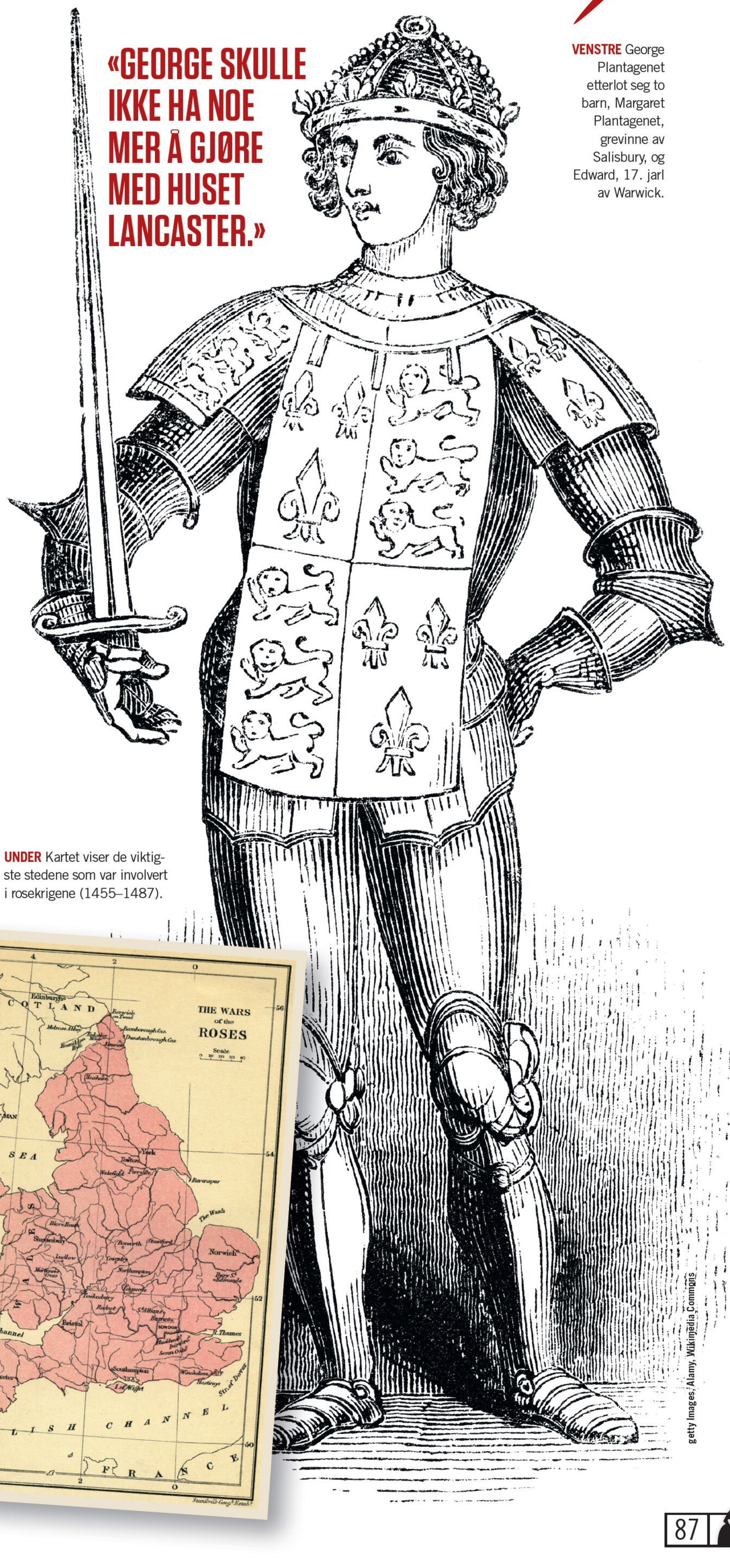
I desember 1476 ble George rammet av ytterligere ulykke da kona Isabel døde noen måneder etter fødselen. Til tross for at den nøyaktige dødsårsaken var ukjent, beskyldte George, i en tilstand av dyp paranoia, sin kones hoffdame, Ankarette Twynyho, for å ha forgiftet henne. Til tross for at det ikke fantes noen bevis, ble hun stilt for en jury. George hadde tvunget juryen til å dømme henne skyldig, og hun ble deretter hengt. Dette var aristokratisk maktmisbruk på sitt verste, ettersom George ikke hadde myndighet til å dele ut en slik straff.

Da Edvard for sent fikk vite hva som hadde skjedd, begynte han å bli svært bekymret for brorens sinnstilstand. Enten som en advarsel eller som hevn for Twynyho fikk Edvard John Stacey, et medlem av Georges husholdning, henrettet for forbrytelsen å ha forestilt seg kongens død ved hjelp av trolldom. George ble rasende og begikk den alvorlige feilen å be en venn av Lancaster-familien om å marsjere inn i parlamentet og erklære Stacey uskyldig i forbrytelsen. En slik frekkhet, kombinert med hans tidligere forbrytelser, gjorde at kongen ikke hadde noe annet valg enn å få George arrestert for høyforræderi og fengslet i Tower of London.

Georges rettssak fant sted i januar 1478 og ble overvåket av Edvard. Juryen fikk høre hvordan George hadde konspirert mot broren og til og med beskyldt ham for å ha brukt heksekunst for å forgifte noen av sine undersåtter. Edvard fordømte Georgs «unaturlige, avskyelige forræderi», og beordret parlamentet til å vedta at George mistet all ære, liv og gods.

Den 18. februar 1478, 28 år gammel, ble George henrettet i Bowyer Tower. Det er fortsatt usikkert om han ble halshugget, en tradisjonell henrettelsesform for adelige. Etter hans død har det versert rykter om at han ble druknet i et kar med søt malvasiervin, muligens på hertugens oppfordring – et siste stikk til brorens alkoholvaner. Han ble begravet i Tewkesbury Abbey, men levningene hans ble senere gravd opp og viste ingen tegn på halshugging. Dermed er spørsmålet om han faktisk fikk en mer spesiell avslutning på livet?

«GEORGE SKULLE IKKE HA NOE MER Å GJØRE MED HUSET LANCASTER.»

VENSTRE George Plantagenet etterlot seg to barn, Margaret Plantagenet, grevinne av Salisbury, og Edward, 17. jarl av Warwick.

UNDER Kartet viser de viktigste stedene som var involvert i rosekrigene (1455–1487).

getty Images; Alamy; Wikimedia Commons

TALLEYRAND

Navnet hans ble nærmest et begrep for forræderi – men var Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord den store forræderen, eller ble han selv forrådt?

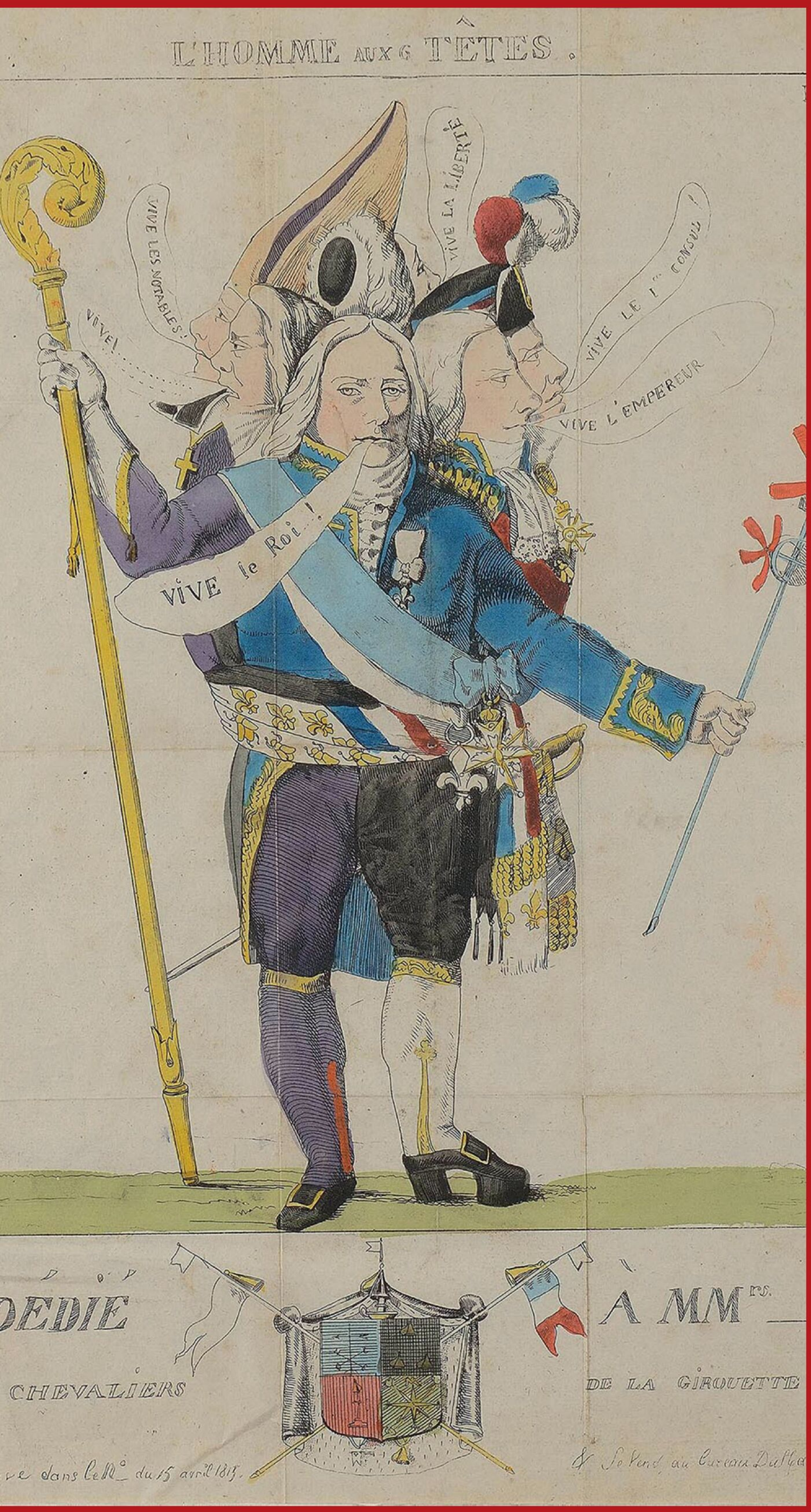
TEKST | APRIL MADDEN

Den eldre herren hadde en evne til å forene selv de verste fiender. Ikke ved hjelp av fornuft, diplomati eller ved å appellere til deres bedre jeg – selv om han hadde vært en mester i alt dette i sin tid. Ikke gjennom overbevisende ord, selv om dette forble hans største gave. Nei, når den gamle frodige humpet gjennom Saint-Florentins vakre, snirklete gater, ifølge sladderen på vei til et stevnemøte, et bordell eller en annen manns kone, forente han dem han passerte i hat. Katolikker med protestanter, republikanere med monarkister, bonapartister med bourbonske restaurasjonister, til og med engelskmenn med amerikanere. De samlet seg i hat og trass når han snublet forbi, de spyttet etter ham og hveste: «Le diable boiteux!» ('Den halte djevelen') bak ryggen hans. Han hadde hørt verre ting – Napoleon hadde kalt ham «dritt i en silkestrømpe». I sitt fargerike liv hadde han vært mange ting, gått mange veier og hatt mange ansikter. For en eller annen fraksjon var hvert av disse ansiktene en forræders. Men var dette sant for mannen bak maskene?

Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord ble født 2. februar 1754 i en aristokratisk familie. Det var imidlertid ikke en velstående familie. Foreldrene hans, Charles-Daniel, comte de Talleyrand-Périgord, og Alexandrine de Damas d'Antigny, var begge av adelsslekt, men som yngste barn i sine respektive familier hadde de ikke mye mer enn navnene sine å vise til som bevis på sitt fornemme opphav. Alexandrine var hoffdame, og Charles-Daniel var generalløytnant i den franske kongelige hæren, så den unge Talleyrand ble sendt bort for å bli passet av en barnepike. Det var henne han ga skylden for en skade som gjorde ham halt resten av livet – han hevdet at barnepiken ignorerte at han falt ned fra en kommode og brakk ankelen – selv om senere historikere mener det er mye mer sannsynlig at Talleyrand i stedet hadde en medfødt funksjonshemning. Uansett la barnepiken ikke merke til at den unge Talleyrand haltet stadig mer, og det var først da hans oldemor, prinsesse de Chalais, sendte bud etter gutten, at tilstanden hans ble oppdaget. Talleyrand skrev senere at madame de Chalais var «det første medlemmet av min familie som viste noen form for hengivenhet for meg, og også den første som lærte meg barnekjærlighetens sødme». Hvis han trodde at det ville komme en strøm av foreldrekjærlighet på grunn av hans halte ben, tok han feil – de rettighetene og forventningene han hadde som sin fars eldste levende sønn og arving, ble raskt overført til hans yngre bror da Talleyrands funksjonshemning ble oppdaget. Han var da bare fire år gammel.

Oldemoren elsket imidlertid gutten og arbeidet for å innprente den aristokratiske franske ideen om noblesse oblige i ham – at med adel og rikdom følger ansvaret for å ta vare på andre. Hun var berømt for hvordan hun behandlet bøndene på godset sitt: Hver søndag etter messen inviterte prinsessen folket inn i det hun kalte «apoteket» på slottet, der hun undersøkte og behandlet sykdommer og skader med medisiner laget etter egne oppskrifter. Gjennom hele sitt lange liv vendte Talleyrand tilbake til tiden han tilbrakte i Chalais, og satte oldemorens behandling av ham i kontrast til foreldrenes. Han grublet også stadig over det han trodde, eller i hvert fall hevdet, var ulykken som hadde forårsaket at han ble halt, og hvordan det hadde påvirket livet hans. Senere skulle han innse at det faktisk hadde reddet ham fra en voldsom død under den franske revolusjonen: Han ble aldri en del av det notorisk sløve og utsvevende hofflivet i Versailles. Faren hadde faktisk trukket tilbake guttens rettigheter som sin eldste gjenlevende sønn. Han var forferdet over tanken på at tenåringsønnen Talleyrand, som ble presentert for kongen for å be om en stilling i hæren, noe han hadde rett til som adelsmann, skulle bli sett haltende gjennom de fornemme korridorene i det kongelige palasset. I stedet ble Talleyrand penset inn mot den eneste karrieren faren mente var åpen for ham: kirken. Bare åtte år gammel var den gylne idyllen fra barndommen i Chalais over. Nok et svik ble lagt til regnskapet.

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

Faren tok seg ikke bryet med å følge den unge Talleyrand til Collège d'Harcourt, som nå skulle bli hans hjem; den oppgaven ble overlatt til en aldrende tjener. Selv her ble Talleyrand avvist som en utstøtt; handikappet hans gjorde at han ikke kunne delta i de andre guttenes lek og krumspring, og han ble for alltid holdt på avstand. Her forsøkte han å overbevise seg selv om at moren og faren hadde lite tid til ham – han ble eskortert til en halvhjertet og stort sett taus søndagsmiddag med dem én gang i uken – for å skåne dem for sorgen over å miste et elsket barn til den hellige orden. Foreldrene håpet faktisk at han skulle etterfølge sin prestisjetunge onkel Alexandre Angélique på setet i erkebispedømmet Reims, noe som ville øke familiens formue og gi familienavnet mer prestisje.

Talleyrand ble vigslet i 1779, og mindre enn ti år senere ble han innviet til biskop av Autun. Men Talleyrand hadde en hemmelighet: Siden tiden på presteseminaret hadde han lest tekster som kritiserte både kirke og stat, tekster som skulle bli nøkkelen til den revolusjonen som var i ferd med å ryste Frankrike. Bare tre år etter at han hadde fått bispeembetet, sa han det opp og forlot katolisismen på så radikalt vis at pave Pius 7. til slutt fratok ham den hellige orden.

Det var her Talleyrands rykte som forræder slo rot, ved at han brøt med religionen. I det førrevolusjonære katolske Frankrike var dette kjetteri av verste sort. Men Talleyrand gikk lenger enn som så: Han sluttet seg til dem som agiterte for at den franske kirkens rikdommer skulle omfordeles til

nasjonen og folket. Han fremmet til og med et lovforslag som skulle beslaglegge kirkens gods og eiendommer, samt de personlige eiendelene til velstående geistlige, som hans onkel. Inntektene skulle i stedet brukes til å gi de fattige understøttelse – en tidlig velferdsytelse i form av mat, klær eller penger, til vanlige franskmenn som trengte det. Andre lover han var involvert i førte til at den franske kirken ble splittet fullstendig, med en undergrunnsfraksjon som var lojal mot paven i Roma, mens hovedkirken var under statens kontroll. Klosterløfter, ordener og klostre ble forbudt. Talleyrand avviste ikke bare katolisismen på egne vegne, han forsøkte å demontere den fullstendig.

Talleyrand var nå høyt plassert i den revolusjonære politikken – så høyt at han fikk et viktig, men uoffisielt diplomatisk oppdrag. I 1792 besøkte han London, og målet hans var å overtale de stadig mer engstelige britene til ikke å erklære krig mot Frankrike. Til å begynne med lyktes han, og fikk den britiske statsministeren William Pitt d.y. til å erklære seg nøytral. Talleyrand var en prater, ikke en kriger, men til tross for at han hadde tjent saken, falt dette ikke i god jord hos den stadig mer desperate revolusjonære ledelsen. I september 1792, da en styrke av rojalistiske franske utvandrere og deres prøyssiske allierte nærmet seg Paris i kjølvannet av det franske monarkiets fall måneden før, tok den nye republikanske franske staten den skjebnesvangre beslutningen om å henrette alle som nektet å kjempe for den første franske republikken.

Talleyrand fikk overtalt justisminister Georges Danton til å utstede et pass til ham, og flyktet deretter til Storbritannia. I desember samme år utstedte den revolusjonære regjeringen han en gang hadde tjent, en arrestordre på Talleyrand.

I et par år var Talleyrand trygg i Storbritannia, men spenningen med den stadig mer ustabile naboen på den andre siden av Den engelske kanal økte. Det britiske monarkiet fryktet at den franske revolusjonsfeberen skulle spre seg til deres egne undersåtter, og da en krig mellom de to landene var uunngåelig, ble Talleyrand utvist fra Storbritannia. Så han reiste til USA. Til å begynne med arbeidet han som bankagent, men Talleyrands medfødte evne til å tiltrekkes av de store makthaverne gjorde at han snart ble venn med folk som Benedict Arnold, Aaron Burr og Alexander Hamilton. I mai 1794 sverget han sin troskapsed til USA foran borgermesteren i Philadelphia, men to år senere var han tilbake i Frankrike, der han utnyttet de mer moderate holdningene som fulgte i kjølvannet av arrestasjonen og henrettelsen av den beryktede Maximilien Robespierre.

Talleyrand var nå Frankrikes utenriksminister, og han beskjeftiget seg med internasjonal handel. Krigen mellom Storbritannia og Frankrike hadde en nedkjølende effekt på amerikansk handel, og den amerikanske regjeringen, som var klar over at Talleyrand var en tidligere alliert og amerikansk statsborger, og de trodde at han kanskje ville være en bedre

MOTSATT En karikatur fra 1815 av Talleyrand som «mannen med seks hoder».

OVER, TIL VENSTRE En karikatur tegnet av den berømte britiske tegneren James Gillray viser Talleyrand og Napoleon som pepperkakebakere, som baker nye franske konger.

OVER En blå plakett i Mayfair i London viser hvor Talleyrand bodde da han var på flukt fra sine tidligere allierte.

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

forhandlingspartner enn Storbritannia, som de hadde løsrevet seg fra. De tok feil. Talleyrand krevde en heftig bestikkelse fra sine tidligere venner før han i det hele tatt ville vurdere å innlede forhandlinger. Holdningen hans skulle resultere i en uoffisiell maritim konflikt kalt kvasikrigen, der franske og amerikanske handelsskip angrep hverandre på sjøveiene mellom Europa og Den nye verden.

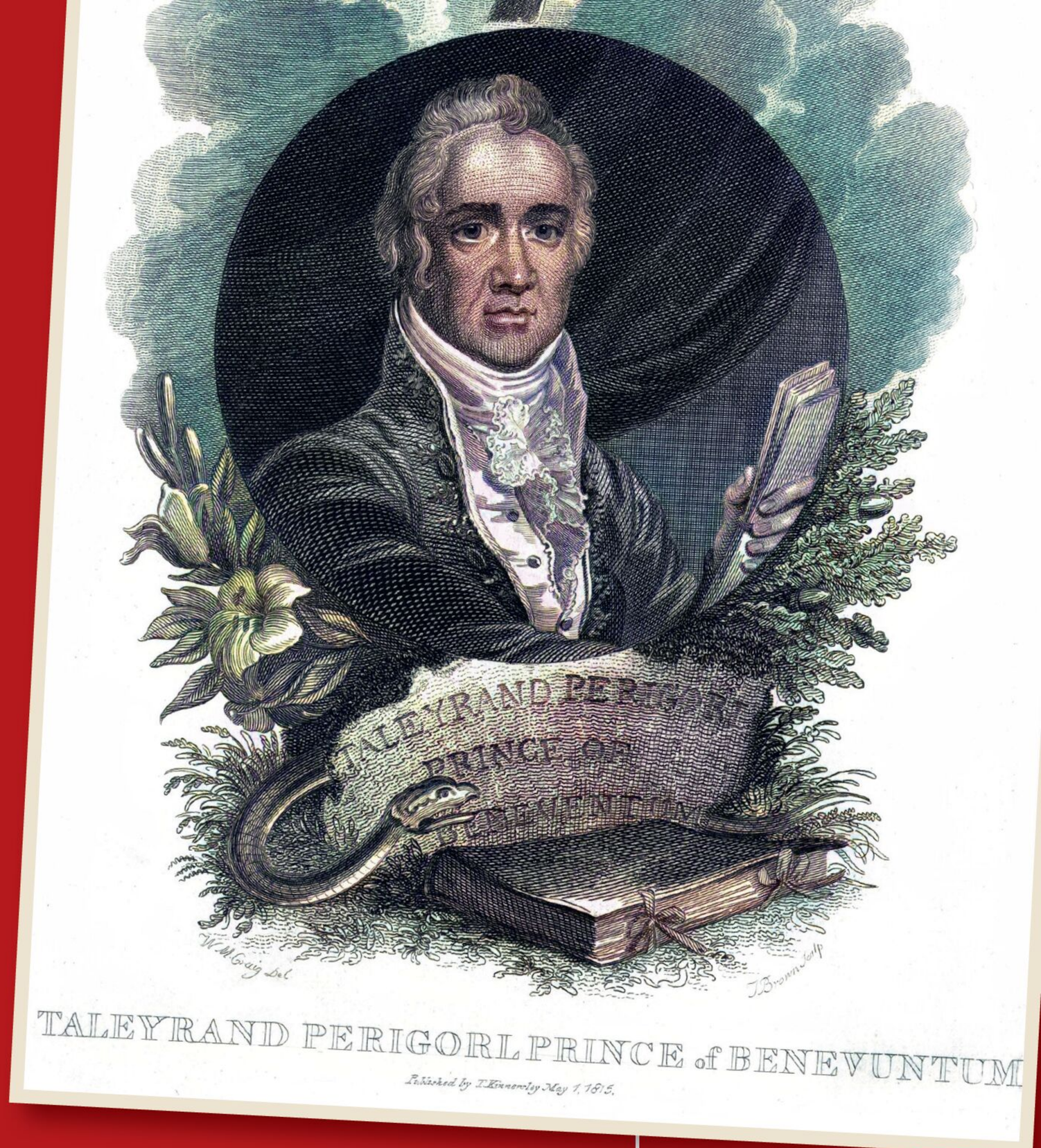
Talleyrand hadde imidlertid større problemer enn den amerikanske handelsflåten. En koalisjonsallianse bestående av Russland, Østerrike og en rekke mindre italienske stater var gått til angrep. Det var fremprovosert av revolusjonen og Frankrikes annektering av Savoie og Nice, som opprinnelig hadde vært en del av Piemonte-Sardinia. Talleyrand begynte å korrespondere med en ung, briljant korsikansk feltherre, og han mente at han ville være en bedre makthaver enn den sittende regjeringen. I 1799 var Talleyrand en av Napoleon Bonapartes mest innflytelsesrike talsmenn, og han støttet kuppet som førte ham til makten som førstekonsul i 1799.

I 1804 kronet Napoleon seg selv til keiser, men da var Talleyrand blitt lei av sin protesjé. Han var uenig i beslutningen om å selge det som i dag er delstaten Louisiana til det nyetablerte USA, og på et mer personlig plan var han fornærmet over Napoleons despotiske krav om at Talleyrand måtte gifte seg med sin mangeårige elskerinne, Catherine Grand. I 1807 viste han sin sympati for de europeiske herskerne hvis nasjoner Napoleon hadde angrepet, og det tok ikke lang tid før han lekket Napoleons hemmeligheter til dem. I 1815 var Napoleon blitt fjernet fra tronen av nok en koalisjon av europeiske nasjoner, og Bourbon-monarkiet hadde fått tilbake makten. Talleyrand hadde overbevist sine nye allierte om at Frankrike ville vende tilbake til sine før-napoleonske grenser mot at de lovte å ikke annektere nye territorier. Som en anerkjennelse av dette utnevnte den nye kongen, Ludvig 18., Talleyrand til en seremoniell stilling, en rolle som var godt betalt, men som han mistrivdes med. Napoleon kom tilbake til makten for en kort stund det året, før han led sitt endelige nederlag. Etter det hadde Frankrike en fredelig periode frem til Ludvig 18.s død og hans yngre bror, Karl 10. inntok tronen.

Karl var en ultraroyalist. Han ønsket å føre Frankrike tilbake til den gudfryktige, føydale straffestaten det hadde vært før revolusjonen, og satte gang med å fjerne den første franske republikkens borgerlige friheter. Talleyrand mente at han måtte bort, og han var en av drivkreftene bak julirevolusjonen som styrtet Karl 10.s styre. Han brukte en avis som talerør – *Le National* – som han hadde vært med på å starte. Karl 10. abdiserte til fordel for sitt ni år gamle barnebarn, men kronen endte til slutt på hodet til Karl 10.s fetter, Ludvig Filip 1., den såkalte borgerkongen. Han skulle bli den siste herren Talleyrand kom til å tjene, og han tjente ham godt: I 1834, nå som ambassadør i Storbritannia, meglet Talleyrand frem en allianse mellom Frankrike, Storbritannia, Spania og Portugal. Samme år tok han avskjed og trakk seg tilbake, og tilbrakte tiden sin delvis i slottet i Valençay og den lille byen Saint-Florentin.

Han skrev sine memoarer, der han fortalte om følelsen av å ha blitt sveket av sine egne foreldre og om det franske aristokratiske systemet som hadde forkastet ham, om kirken som hadde holdt ham innesperret, om de revolusjonære som hadde vendt seg mot ham, om keiseren han hadde oppdratt, som hadde avvist hans kunnskap og erfaring, og om det gjenoppståtte Bourbon-monarkiet som hadde skuffet ham. Han ergret seg over omdømmet sitt i kjølvannet av Napoleon-kulten og krigene som hjemsøkte Europa. Mest av alt var han bekymret for det landet han sa at han alltid bare hadde forsøkt å veilede, støtte og beskytte. Talleyrand var berømt for å skifte troskap mellom mange herrer, men ifølge ham selv hadde han alltid bare tjent én elskerinne – Frankrike selv.

OVER Talleyrand er avbildet som klok (boken), men forrædersk (slangen).

VENSTRE En 1800-talls-tegning av den eldre Talleyrand. I sine siste år mistet han evnen til å gå.

«TALLEYRAND ERGRET SEG OVER OMDØMMET SITT I KJØLVANNET AV NAPOLEON-KULTEN.»

TALLEYRAND

Talleyrand i biskopsmitra (til høyre) i den franske revolusjonens tidlige dager.

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

DEN BERYKTEDE LORD HAW-HAW

Hvordan ble en amerikanskfødt engelsk-irsk fascist den engelske stemmen i nazistenes propaganda under andre verdenskrig?

TEKST | **GREG KING**

Krig avler forrædere, og andre verdenskrig var absolutt ikke noe unntak fra denne regelen. Noen av de verste forbryterne var propagandister som ble hyret inn av Det tredje riket og deres allierte for å fremme fascismens fordervede synspunkter. Tokyo Rose og Axis Sally er to av de mest kjente. Få var likevel så beryktet som William Joyce. Han var den mest berømte av nazisympatisørene, og han sendte radio fra Tyskland under andre verdenskrig, under navnet Lord Haw-Haw.

Joyce ble født i Brooklyn i New York, av irske emigrantforeldre i 1906. Da han var tre år gammel, vendte foreldrene tilbake til Irland. Under Påskeopprøret i Irland og kampen for uavhengighet skal Joyce ha fungert som angiver for den britiske hæren. I 1922, etter Irlands uavhengighet, flyttet familien til England, der Joyce studerte historie og engelsk litteratur ved Birkbeck College.

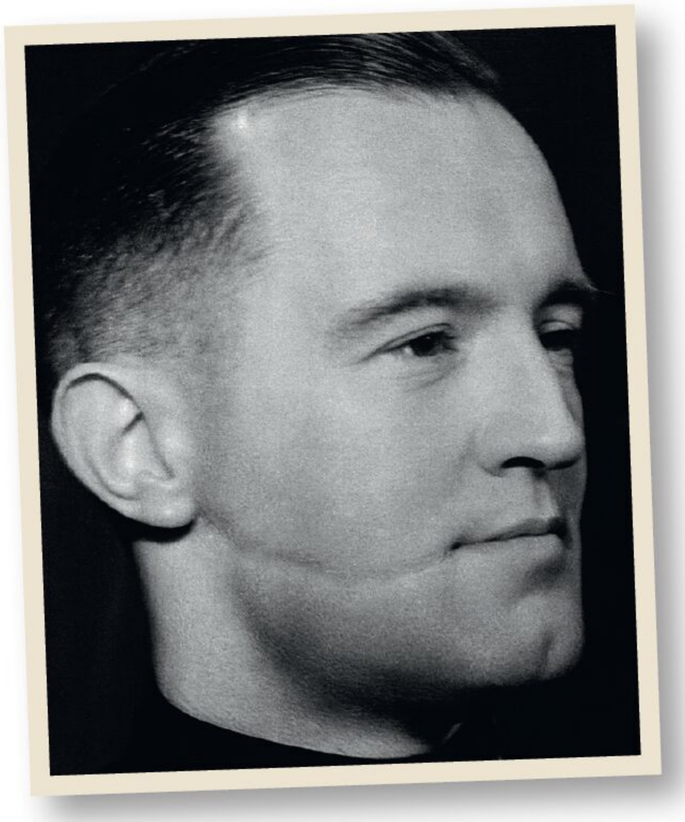
Den samme mannen som brukte tenårene på å være angiver for den britiske hæren, gjennomgikk en bemerkelsesverdig politisk forvandling i slutten av tjueårene. Han ble mer og mer overbevist om at Storbritannia var styrt av en internasjonal jødisk konspirasjon som hadde til hensikt å ødelegge landet. Han adopterte høyreorienterte synspunkter og meldte seg inn i sir Oswald Mosleys British Union of Fascists. De to mennene var stadig rykende uenige, og i 1937 utviste Mosley Joyce fra unionen. Den 24. august 1939, da krigen syntes uunngåelig, flyktet Joyce fra Storbritannia og bosatte seg i Berlin sammen med sin kone Margaret.

Nazistenes propagandaminister Joseph Goebbels hadde startet et radioprogram, *Germany Calling,* som hovedsakelig ble sendt til Storbritannia. Hensikten med programmet var å

© Getty Images, Alamy

HØYRE En folkemengde samler seg utenfor Wandsworth fengsel for å se et oppslag som kunngjør Joyces henrettelse, 3. januar 1946.

OVER Joyce ble merket for livet da en kommunist skar ham med en barberkniv under et møte i Det konservative partiet.

HØYRE Joyce ble tysk statsborger i 1940 og ble senere tildelt Krigskorset av Hitler – som han faktisk aldri møtte.

undergrave de alliertes moral under krigen. Etter at flere menn hadde stått ved mikrofonen i korte perioder, tok Joyce over, i rollen som Lord Haw-Haw. Navnet hadde han fått fra en journalist i *Daily Express*, som i september 1939 skrev at kringkasteren «snakker engelsk på denne måten: 'haw-haw, dammit-get-out-of-my-way' ... Jeg ser for meg at han har en liten hake, oppstoppernese, tynt, gult hår som er kjemmet bakover, monokkel, et tomt øye, en gardenia i knapphullet. Litt som PG Wodehouses Bertie Wooster.»

Sendingene tiltrakk seg umiddelbart et stort publikum. Haw-Haw var sardonisk, spydig og hånlig. Programmet hans bød jevnlig på rapporter om de allierte soldatenes skjebne, noe som ga sendingene et skinn av å gi objektiv førstehånds informasjon. Men det underliggende budskapet var todelt: Jødene var ansvarlige for krigen, og Storbritannia burde kapitulere og slutte fred med Tyskland. Allierte skip som ble senket, allierte fly som ble skutt ned, allierte tap på slagmarken – alt ble flittig rapportert i et forsøk på å motvirke krigen mot Tyskland. Målet var å få britene til å føle at krigen var en tapt kamp.

Joyce holdt sin siste sending 30. april 1945 – samme dag som Hitler senere begikk selvmord sammen med sin kone, Eva Braun, og da Den røde armé omringet Berlin. «Og nå spør jeg dere oppriktig», sa han: «Kan Storbritannia overleve? Jeg er dypt overbevist om at det ikke kan det uten tysk hjelp.» Uvitende om dramaet som utspilte seg inne i bunkeren i hjertet av Det tredje riket mens han fortsatte å formane lytterne sine på Tysklands vegne, avsluttet Joyce sendingen med: «Heil Hitler!»

Da krigen i Europa var over, flyktet Joyce og hans kone til en liten tysk landsby nær den danske grensen. Den 28. mai fikk to britiske offiserer øye på Joyce; den ene var Horst Pinschewer, en tysk-jødisk flyktning som gikk under navnet Geoffrey Perry. Han mistenkte at Joyce kunne være bevæpnet da han stakk hånden i lommen hans, og skjøt ham i beinet. Joyce ble arrestert og overlevert til det britiske militærpolitiet.

Joyce ble tiltalt for tre tilfeller av høyforræderi. Forsvaret hevdet at Joyce ikke kunne dømmes for noe som helst lovbrudd mot den britiske kronen, fordi han var amerikansk statsborger. Men Joyce hadde løyet om sin nasjonalitet for å få et britisk pass, og retten besluttet at anklagene mot ham var gyldige. Under rettssaken ble han frikjent for to av tiltalepunktene, men dømt for ett: «Som en person som skylder vår herre kongen troskap, og mens det tyske riket førte krig mot vår konge, støttet Joyce kongens fiender i Tyskland på forrædersk vis ved å kringkaste propaganda»

«I døden som i livet», sa Joyce etter dommen (som han anket), «trosser jeg jødene som forårsaket denne siste krigen, og jeg trosser mørkets makt som de representerer. Jeg advarer det britiske folk mot Sovjetunionens knusende imperialisme. Måtte Storbritannia bli stort igjen ... Jeg er stolt av å dø for mine idealer, og jeg er lei meg for Storbritannias sønner som har dødd uten å vite hvorfor»

Den 3. januar 1946 ble Joyce hengt i Wandsworth-fengselet, og liket hans ble begravet i en umerket grav. I 1976 fikk hans gjenlevende datter tillatelse til å grave ham opp, og levningene hans ble begravet i County Galway i Irland.

DEN STERKE MANNEN I BURKINA FASO

Blaise Compaoré var innblandet i et politisk motivert drap, og deltok i et statskupp som førte til en nær venns undergang.

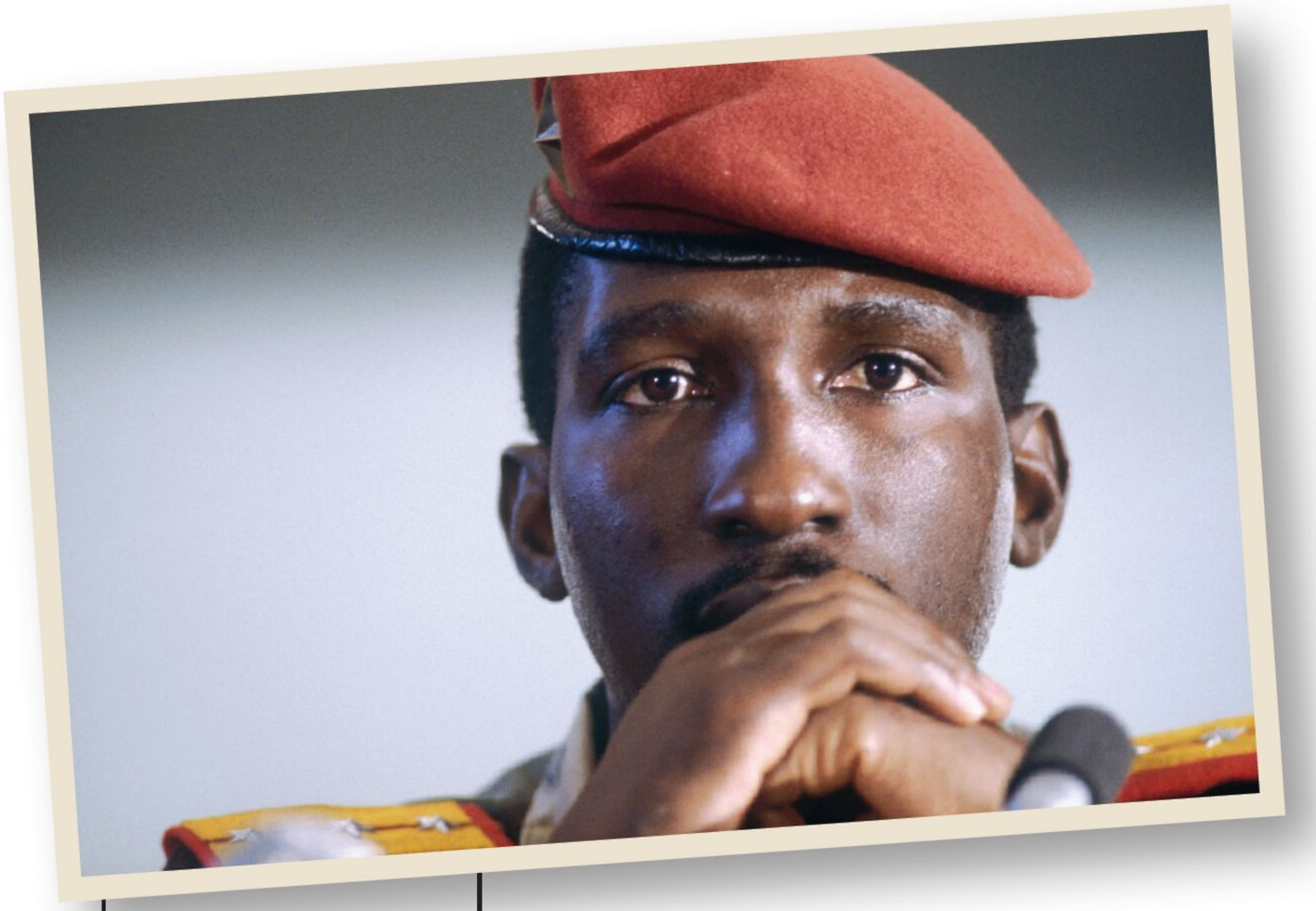
TEKST | MICHAEL E. HASKEW

Thomas Sankara, Burkina Fasos første president, var en erklært marxist og revolusjonær, kjent for burkinerne som deres egen versjon av den legendariske argentinske frihetskjemperen Che Guevara. Sankara hadde kommet til makten i den fattige vestafrikanske nasjonen – tidligere kjent som Øvre Volta - ved et statskupp i august 1983, og satte umiddelbart i gang med å forandre landet.

Regimekuppet ble støttet av regjeringene i nabolandene Ghana og Libya, og ble gjennomført ved hjelp av noen få nære medarbeidere. Blant de politiske aktivistene og embetsmennene som hjalp Sankara til makten, var hæroffiserene major Jean-Baptiste Lingani og kaptein Henri Zongo, men mest fremtredende var presidentens mangeårige kamerat Blaise Compaoré.

Compaoré ble født i Ziniaré i det sentrale Øvre Volta 3. februar 1951. Som barn gikk han på en katolsk skole, før han tilbrakte noe tid på et *lycée* (høyskole) i Ouagadougou (i dag hovedstaden i Burkina Faso). Tragisk nok døde moren hans da han bare var 15 år gammel (faren døde noen år senere), og han ble senere utvist fra skolen. Han satset på en militær karriere, og etter hvert ble han venn med Sankara, hvis far, Joseph, tok ham til seg som sin egen sønn.

Etter hvert som den militære karrieren skred frem, ledet Compaoré tropper i fallskjerm- og kommandotrening og kommanderte et regiment i hæren. Da Sankara trakk seg fra en regjeringspost i protest mot den rådende politikken og ble kastet i fengsel, var det Compaoré som utløste et opprør, sikret revolusjonslederens frihet og sørget for at kuppet lyktes. Compaoré ble deretter både presidentens førsteminister og justisminister, og var i praksis Burkina Fasos nest mektigste mann.

OVER Thomas Sankara var bare 37 år da han ble drept. Han ble advart om et mulig komplott mot ham, men nektet å tro at Compaoré ville forråde ham.

MOTSATT Compaoré ble innvilget statsborgerskap i Elfenbenskysten i 2016. Compaoré, som nå er 74 år, lever fortsatt i eksil.

UNDER Kosyam-palasset, det offisielle hjemmet til Burkina Fasos president, ligger i Ouagadougou. For tiden styres landet av Ibrahim Traoré, som tok makten i et kupp i 2022.

Men alt var ikke bra i maktens korridorer. I 1987 var Compaoré, Lingani og Zongo blitt misfornøyde med Sankaras lederskap. Til tross for presidentens popularitet blant massene gjennomførte det forræderske triumviratet sitt eget kupp den 15. oktober. På denne mørke dagen deltok Sankara i et møte med andre vestafrikanske regjeringskolleger i Ouagadougou da en gruppe leiemordere gikk til angrep og pepret Sankara og 12 andre med kuler. Lederens lik ble raskt begravd i en umerket grav, mens hans kone og barn ble tvunget til å flykte fra landet.

Compaoré var raskt ute med å benekte enhver innblanding i det grusomme angrepet, og hevdet at han sørget over sin nære venn, som han hadde vært på fest med bare fem dager før han ble skutt. Men den angivelige sorgen hindret ham ikke i å gripe makten. Han erklærte offentlig at Sankaras politikk hadde satt forholdet til nabolandene og til Frankrike, regionens tidligere koloniherre og mest innflytelsesrike europeiske allierte, i fare. Videre hevdet han at Sankara hadde planlagt å myrde politiske motstandere.

I 1989 ble Compaoré selv utsatt for et kupp ledet av ingen ringere enn Lingani og Zongo. Hans tidligere samarbeidspartnere hadde ventet til presidenten var ute av landet, og så klekket de ut sin plan for å styrte ham. Planen ble imidlertid avslørt, og de to, sammen med to andre medsammensvorne, ble raskt arrestert og henrettet. Compaoré utnyttet komplottet til å restrukturere regjeringen.

Compaoré regjerte i 27 år, og i løpet av sin regjeringstid gjennomførte han en rekke venstreorienterte programmer, ble venn med Libyas sterke mann Muammar Gaddafi, leverte våpen til geriljabevegelser i Vest-Afrika og forsøkte å fremme den økonomiske utviklingen i Burkina Faso gjennom å knytte tettere forbindelser med land rundt om i verden.

Compaoré var villig til å endre sitt perspektiv på verden og sin politikk for å oppnå gunst, og til tider ble han også sett på som venn av USAs regjering i den urolige regionen. Han gjennomførte en agenda med økonomisk liberalisering og begrensede demokratiske reformer, og i 1991 vedtok Burkina Faso en ny grunnlov. Hele tiden var han imidlertid innstilt på å beholde makten.

Samme år som den nye grunnloven ble vedtatt, ble Compaoré valgt til president for en periode på sju år. Han ble gjenvalgt i 1998, 2005 og 2010, delvis fordi opposisjonen var så splittet og de politiske partiene så mange at det ikke var mulig å danne en samlende koalisjon mot ham. Det ble selvsagt stilt spørsmål ved om valgresultatene var gyldige.

Etter hvert ble det burkinske folkets stadig mer misfornøyde med styret hans. Mange reagerte særlig sterkt på at journalisten Norbert Zongo – en fremtredende motstemme mot Compaorés regime – døde under mistenkelige omstendigheter i 1998.

Økonomiske vanskeligheter og økende mistillit til Compaoré-regimet utløste protester ved flere anledninger, og politiske motstandere satte spørsmålstegn ved lovligheten av en ny periode som president i 2005, og hevdet at det ikke var tillatt. Compaoré omgikk dette og andre forsøk på å begrense sin personlige makt, og i 2014 kunngjorde han at han planla å oppheve begrensningene for valgperioder gjennom en grunnlovsendring. Dette var dråpen som fikk begeret til å renne over.

I oktober brøt det ut vold og demonstrasjoner over hele Burkina Faso, da anslagsvis 1 million misfornøyde demonstranter tok til gatene og satte fyr på regjeringsbygninger. Urolighetene tvang presidenten til å trekke seg fra embetet den 31. oktober. Han flyktet fra landet og fant et fristed i Elfenbenskysten, og en overgangsregjering ble innsatt.

Avgangen var imidlertid ikke det siste verden kom til å høre fra den tidligere eksilpresidenten. I april 2021, hele 34 år etter drapet på Thomas Sankara, ble Compaoré og 14 andre tiltalt for medvirkning til drapet på Sankara av en burkinsk militærdomstol. Han ble stilt for retten in absentia og funnet skyldig, ikke bare i medvirkning til Sankaras død, men også i å ha satt statens sikkerhet i fare og for å ha skjult liket av Sankara. I april 2022 ble han dømt til livsvarig fengsel. Compaoré antas fortsatt å oppholde seg i Elfenbenskysten, utenfor lovens rekkevidde – men ikke folkets vrede.

getty Images, Alamy, Wikimedia Commons

SIR ROGER CASEMENT: BRITISK FORRÆDER, IRSK HELT

Hva fikk en engelsk-irsk diplomat, adlet av kong Georg 5., til å forråde Storbritannia?

TEKST | GREG KING

Den 6. juli 1911 ble den engelsk-irske diplomaten Roger Casement slått til ridder av kong Georg 5. Fem år senere ble han hengt som forræder. Det var et spektakulært fall, drevet frem av hans anti-imperialisme, hans forsøk på å sikre keiserriket Tysklands støtte til irsk uavhengighet og påstander om at han var homofil.

Det ironiske er at Casement store deler av livet var en del av det britiske diplomatiske etablissementet og jobbet for Utenriksdepartementet. Han var født utenfor Dublin i 1864 som sønn av en protestantisk regimentskaptein og en katolsk mor, og hadde blitt utnevnt til konsulær representant i Fransk Kongo. Han begynte å mislike kolonialismen, selv om han fortsatte sin diplomatiske tjeneste i Portugal og Brasil frem til han pensjonerte seg i 1913 og vendte tilbake til hjemlandet Irland.

På dette tidspunktet støttet Casement irsk uavhengighet. Han var allerede medlem av Gaelic League, som fremmet det irske språket. I 1913 var han med på å danne Irish National Volunteers. «Det er feil av en ire å blande seg med engelskmennene», skrev Casement. «Han er dømt til å gjøre ett av to – enten å bli skutt hvis han forblir irsk, eller å gjøre engelskmann av seg.»

I august 1914, da første verdenskrig brøt ut, dro Casement til New York for å møte grev Bernstorff, den tyske ambassadøren i Amerika. Casement foreslo at hvis Tyskland solgte våpen til irske separatister, ville de gjøre opprør mot det britiske styret og på den måten avlede tropper fra krigen mot Tyskland. Casement fulgte opp med en reise til Tyskland, der han fikk et løfte om at keiserens regjering ikke ville invadere Irland, og at de i tilfelle en tysk seier ville la landet bestemme sin egen skjebne.

Selv om Tyskland hadde gått med på å bevæpne irene, ble forsendelsene fanget opp av britene, som ble advart om at det kunne bli et opprør i Irland i påsken 1916. En tysk ubåt brakte Casement tilbake til Irland 21. april. Han visste at opprørerne ville mangle tilstrekkelig med våpen, og forsøkte å stoppe det som senere ble kalt Påskeopprøret. Han var imidlertid syk med malaria, og var ute av stand til å advare noen. Tre dager etter hjemkomsten ble han arrestert av Royal Irish Constabulary og sendt til London for å bli stilt for retten. Anklagen var høyforræderi og spionasje. Den britiske kronen sto overfor et problem: Forræderiloven av 1351 dekket bare aktiviteter på britisk jord, mens Casement hadde handlet i strid med loven utenlands. Retten endret til slutt sin tolkning av loven slik at Casement kunne stilles for retten.

Rettssaken i Old Bailey i London sommeren 1916 varte bare i fire dager. Juryen brukte en time å dømme Casement skyldig. Da Casement hørte dommen, talte han til retten og hevdet at han ikke kunne være skyldig i forræderi mot England fordi han var irsk. Han kritiserte kolonialismen: «Der menn må holde pusten og tigge om å få lov til å leve i sitt eget land, tenke sine egne tanker og synge sine egne sanger. Det er sannelig en modigere, sunnere og sannere ting å være opprører. Jeg gikk en vei som jeg visste måtte føre til tiltalebenken.» Hans handlinger, konkluderte han, var «basert på hensynsløs oppriktighet».

Dommen vakte stor oppmerksomhet, og kjente personligheter som George Bernard Shaw, W.B. Yeats og sir Arthur Conan Doyle ba om at dommen skulle omgjøres eller at livet hans ble skånet. For å bekjempe dette viste britisk etterretning Casements dagbøker til kong Georg 5., avisredaktører og innflytelsesrike embetsmenn. Dagbøkene blottstilte Casements homoseksualitet, og han ble fremstilt som en amoralsk avviker som ikke var verdig benådning.

3. august 1916 le Casement hengt i Pentonville fengsel. «Han forekom meg å være den modigste mannen det falt i mitt ulykkelige lodd å henrette», sa bøddelen senere. Casements kropp ble kledd av, og han ble kastet naken i en fengselsgrav ved siden av den beryktede Dr. Crippen.

Selv om den irske regjeringen i flere tiår ba sin britiske motpart om å få Casements levninger tilbake til landet for å få en ordentlig begravelse, ble dette nektet helt frem til 1965. Da kisten ankom Dublin, ble den liggende fem dager på paradeseng i garnisonskirken på Arbour Hill. Deretter ble det holdt en begravelse med alle militære æresbevisninger, før Casement ble stedt til hvile på Glasnevin kirkegård. Irlands president Éamon de Valera var blant de 30 000 sørgende. I sluddværet lovpriste han Casement: «Det krevde mot å gjøre det Casement gjorde, og hans navn vil bli hedret, ikke bare her, men av undertrykte folk overalt, selv om han ikke fikk gjort noe for friheten i vårt eget land.»

MOTSATT
Den dag i dag er noen forskere overbevist om at dagbøkene som ble brukt til å dømme Casement, var forfalsket.

© Getty Images, Alamy

ALKIBIADES

DEN TROLØSE TJENER

Alkibiades' liv er en fascinerende historie om svik, list, makt og grådighet.

TEKST | MARK DOLAN

Det finnes kanskje flere kjente navn blant de gamle grekerne enn i noen annen antikk kultur: Sokrates, Platon, Aristoteles, Perikles, Aspasia, Pytagoras, Hippokrates, Aleksander, Thukydid, Sapfo – listen er lang (med påfallende få kvinnenavn). En som kanskje ikke umiddelbart provoserer med sitt navn, men som utvilsomt skapte sterke meninger blant sine samtidige, er politikeren og militærlederen Alkibiades.

Alkibiades ble født rundt 450 f.Kr. i Athen, men fikk et spartansk navn. Faren hans, Kleinias, hadde kjempet tappert i slagene ved den greske øya Salamis (som ikke må forveksles med det moderne kypriotiske byriket) og Plataea 30 år tidligere. Slagene satte punktum for den andre fasen av perserkrigene. Dessverre gikk det mindre bra for Kleinias i den første peloponneskrigen, og han ble drept i slaget ved Koronea rundt 447 f.Kr. Etter farens død ble Alkibiades tatt hånd om av Perikles, som ikke bare var morens fetter, men også en av de mest fremtredende politikerne i Athens historie.

Det var Perikles som spilte en sentral rolle i å gjøre Athen til et maktsentrum i den greske verden. Han ledet byens gullalder og bidro til å utvikle både det athenske demokratiet og det athenske imperiet. Som om ikke det var nok, ledet han også byggingen av Akropolis, et av de største monumentene i antikkens verden. Perikles hadde tydeligvis hendene fulle, og la ikke på langt nær like mye krefter i foreldrerollen overfor den unge Alkibiades som han gjorde i å gjøre Athen til Middelhavets fremste makt. Perikles' partner på denne tiden var Aspasia, en jonisk kurtisane som også var kjent for å være en stor tenker. Platon forteller at Aspasia til og med hadde stor innflytelse på Sokrates' tenkning og retorikk, og det er sannsynlig at hun møtte den unge Sokrates da hun første gang kom til Athen rundt 450 f.Kr. Klearkhos fra Soli, en senere kypriotisk filosof, skrev at Aspasia hadde hatt et forhold med Sokrates før hun ble Perikles' elskerinne. Detaljene er uklare, men det er ingen tvil om at Sokrates kjente og respekterte Aspasia.

Det var sannsynligvis dette forholdet som førte til at

ALKIBIADES: DEN TROLØSE TJENER

Sokrates ble kjent med Alkibiades, som hadde vokst opp til å bli en iøynefallende kjekk ung mann. Sokrates ble tiltrukket av både sinn og kropp hos den unge mannen (Alkibiades' skjønnhet var legendarisk; han hadde mange elskere av begge kjønn og regnes fortsatt som en av datidens vakreste menn), men det var først da Sokrates reddet Alkibiades' liv i slaget ved Potidaea i 432 f.Kr. at forholdet mellom dem blomstret.

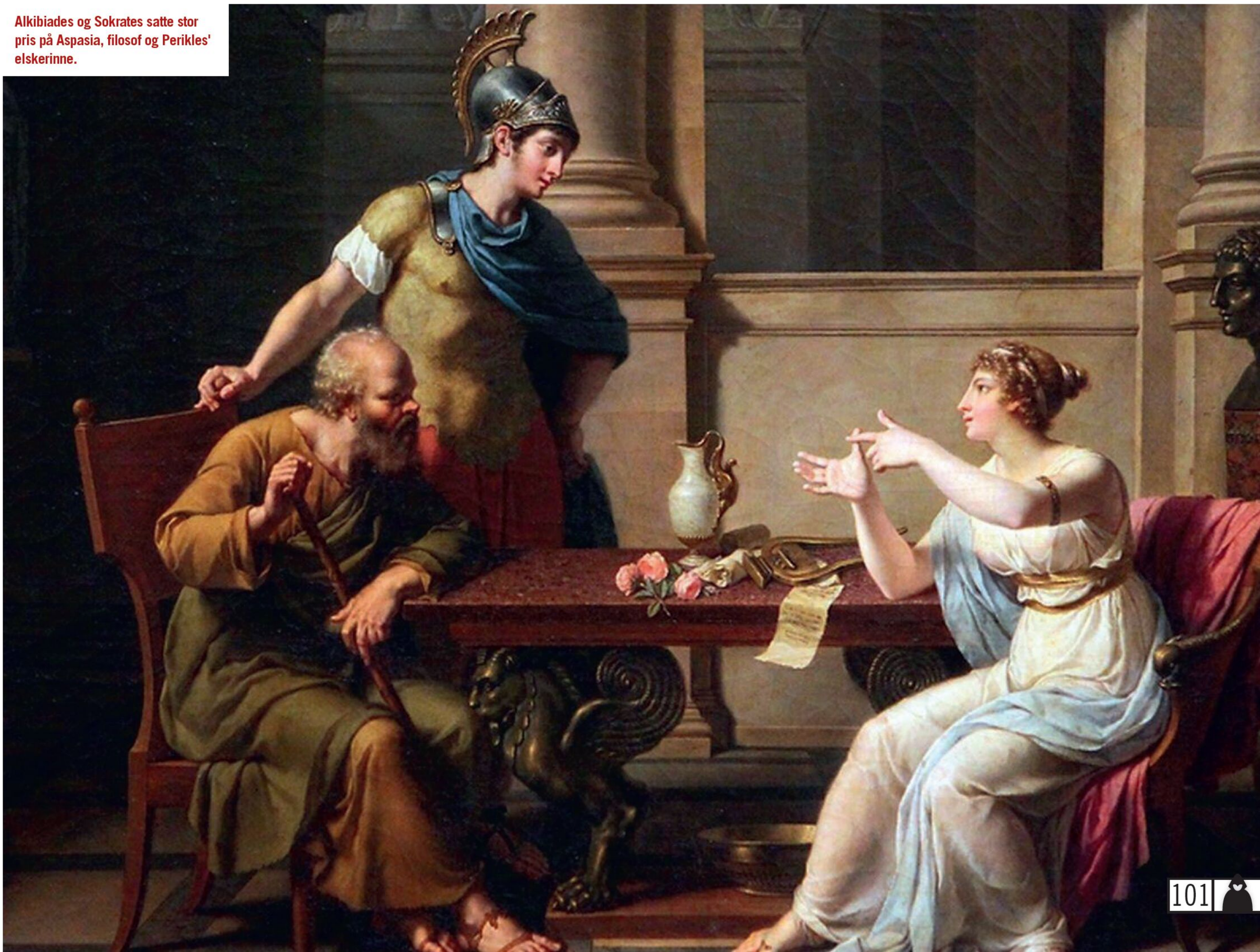
Sokrates' heltedåd i dette slaget skulle få varige følger. Etter at slaget var over, diskuterte de athenske generalene hvem de skulle tildele aristeia til. Dette var en utmerkelse hentet direkte fra Homers verker, som anerkjente den største krigeren, og selv om Sokrates fortjente utmerkelsen, nektet han å motta den, og den ble i stedet gitt til Alkibiades.

Etter dette ble Sokrates Alkibiades' mentor, og de to kom til å stå hverandre nær. Sokrates' lære hadde utvilsomt en innvirkning på Alkibiades, men etter hvert som tiden gikk og hans politiske ambisjoner vokste, beveget han seg bort fra de filosofiske dydene som hans mentor forfektet, og engasjerte seg i stedet i den typen politiske manøvrer som han latterliggjorde.

I Alkibiades' formative år blomstret Athen under hans adoptivfar Perikles' ledelse. I 431 f.Kr. var det imidlertid slutt på freden, da den andre peloponneskrigen brøt ut.

© Alamy

Alkibiades og Sokrates satte stor pris på Aspasia, filosof og Perikles' elskerinne.

Etter to år med økende spenninger mellom Athen og Sparta angrep Spartas allierte, Theben, Athens allierte Plataea, og kampene brøt ut. Krigen førte ikke bare vold med seg til Athen, men også en pest som ødela byen og tok livet av Perikles. Ledelsen av den athenske alliansen gikk over til Kleon, en aggressiv og til dels blodtørstig leder, i hvert fall ifølge historikeren Thukydid. Sparta, som led under Kleons aggressive strategi, begynte å søke fred, men Kleon lot seg ikke rokke. Slaget ved Amfipolis i 422 f.Kr. endret bildet fullstendig, da både Kleon og Brasidas, den like krigsvillige spartanske generalen, ble drept. Nikias, som nå ledet den athenske alliansen, forhandlet frem en fred, til lettelse for begge parter og deres uttømte ressurser.

Alkibiades ble imidlertid dypt fornærmet av avtalen. Han mente at spartanerne, med tanke på hans families historiske rolle i det athensk-spartanske diplomatiet, burde ha kommet til ham i stedet for til Nikias for å diskutere fredsavtalen. Alkibiades utnyttet sin berømmelse som taler, sitt forhold til Perikles og spenningen rundt den skjøre freden, og grep øyeblikket.

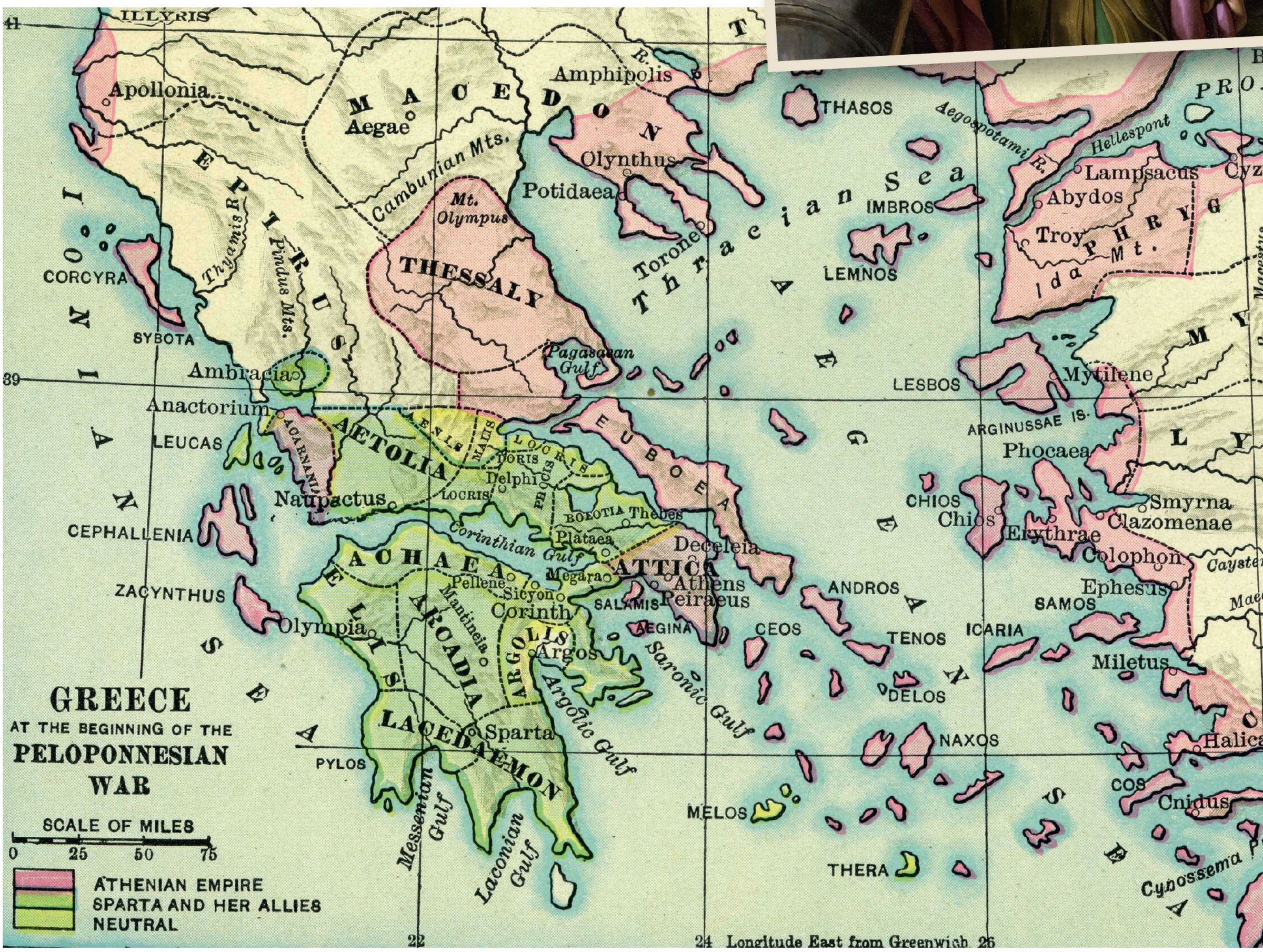
I 420 f.Kr. hadde Alkibiades steget i gradene som general og var en direkte motstander av Nikias. Han var misfornøyd med

MOTSATT Sokrates reddet livet til den unge politikeren Alkibiades i slaget ved Potidaea.

HØYRE Sokrates ble Alkibiades' nære venn, mentor og sannsynligvis elsker.

NEDENFOR Et kart over de athenske og spartanske alliansene i begynnelsen av den andre peloponnesiske krigen.

resultatet av den første delen av den andre peloponneskrigen (tiårskrigen), delvis av personlige grunner. Dermed, i 419 f.Kr. ledet han Athen inn i en allianse med Argos, Elis og Mantinea. Disse peloponnesiske statene var misfornøyde med det de oppfattet som Spartas kapitulasjon overfor den athenske alliansen. Sparta hadde ikke noe annet valg enn å kjempe mot Athen og denne nye minialliansen, og måtte bevise for resten av Peloponnes at de fortsatt var militært sterke. Sparta gikk seirende ut av kampen, og reddet dermed sitt rykte, men skadet Alkibiades'.

Dette tapet satte ham i fare for å bli utstøtt (ordet utstøtelse stammer fra *ostraka*, keramikkskårene som ble brukt som stemmeseddel) - her i betydningen landsforvisning via offentlig avstemning. Avstemningen ble iscenesatt av en annen av Alkibiades' politiske rivaler, Hyperbolus, som også foreslo Nikias som kandidat til utstøtelse. Planen hans slo feil; Nikias og Alkibiades bestemte seg for å legge uenighetene til side og fikk i stedet Hyperbolus utstøtt.

Alkibiades' neste trekk var kanskje hans mest betydningsfulle. Han var misfornøyd med den situasjonen Athen og dets allierte befant seg i, og med tanke på sin egen skjebne som en homerisk helt à la Akilles, overbeviste han Athens ledere om å ekspandere til Sicilia. I 416-15 f.Kr. hadde athenerne blitt bedt om å komme den sicilianske byen Segesta til unnsetning. Segesta var utsatt for aggressive tilnærmelser fra en annen siciliansk by, Selinus, som i sin tur ble støttet av Sicilias største by, Syrakus. Det ble hevdet at hvis Syrakus, gjennom et nettverk av allierte, var i stand til å innta Segesta, kunne den – som alliert med Sparta – i sin tur utgjøre en trussel mot det athenske imperiet. Dette ga Alkibiades en perfekt anledning til å bruke sine oratoriske evner nok en gang, og han holdt en medrivende tale til den athenske forsamlingen, som ble overbevist om at en ekspedisjon til Sicilia ikke bare ville være en mulighet til å hindre Sparta i å vinne terreng, men at det athenske imperiet ville vokse og vinne ytterligere rikdom og innflytelse.

Nikias var en høylytt motstander av planen, men han var ikke like overbevisende som Alkibiades. Derfor ble de to, sammen med Lamachus, en annen athensk general, utpekt til å lede ekspedisjonen. Nikias' forklaring om hvor uoverkommelig ekspedisjonen ville bli, fikk faktisk motsatt effekt av det han hadde tenkt: Athenerne valgte å stille med de enorme ressursene som Nikias hadde hevdet at den ville kreve. Det var ikke bare Nikias som var imot dette trekket; Sokrates skrev til Alkibiades og oppfordret ham til å tenke seg om, men den unge politikerens ønske om makt og ære trumfet lojaliteten til sin tidligere mentor.

I nattens mulm og mørke, før ekspedisjonen skulle seile ut fra Pireus, Athens havneby, skjedde det imidlertid noe som skulle forandre alt. Overalt i Athen kunne man vanligvis se hermer, som ofte ble brukt som grensemerker. Dette var hellige steinstatuer med hodet til guden Hermes og ofte en fallos i passende høyde. Men like før ekspedisjonen skulle dra til Sicilia, ble byens hermer ødelagt – en forbrytelse som ble tilskrevet fulle pøbler. Vandalismen ble betraktet som et dårlig varsel for felttoget mot Sicilia, ettersom Hermes var guden for de reisende og skulle sørge for at hæren kom seg trygt frem. Alkibiades' rivaler kastet ikke bort tiden med å legge skylden på ham, og beskyldningene deres gikk ut på at han forsøkte å styrte det athenske demokratiet.

Alkibiades krevde en rettssak, men ble nektet, da fiendene hans fryktet at han ville få støtte fra hæren. I stedet ble det bestemt at han skulle fortsette å lede hæren, og ekspedisjonen forlot Pireus. Kort tid etter avreisen ble Alkibiades dømt skyldig i hærverket, i tillegg til en annen forbrytelse som gikk ut på å håne de elevsinske mysterier, den helligste og mest ærverdige kulten i Hellas. Han ble beordret til å returnere til Athen og stå til rette for sine forbrytelser. Hvis han ble funnet skyldig, ville han bli dømt til døden. Alkibiades gikk med på å returnere med sitt eget skip, men trakk seg og flyktet. Dette ble oppfattet som en

© Getty Images, Alamy

innrømmelse av skyld, og han ble idømt en dødsstraff som ville bli fullbyrdet hvis han viste seg i Athen igjen.

I stedet for å vende tilbake og møte denne skjebnen satte Alkibiades kursen mot Athens store rival, Sparta. Vel fremme kunne Alkibiades igjen øve innflytelse gjennom sine talegaver og retoriske evner. Han hevdet at athenerne forsøkte å erobre Sicilia før de gikk videre for å erobre hele Hellas og store deler av resten av det vestlige middelhavsområdet. Han overbeviste spartanerne om å sende støtte til Syrakus, samtidig som han befestet byen Dekeleia noen kilometer utenfor Athen. Dette tvang athenerne til å kjempe på to fronter, med den sicilianske ekspedisjonen innblandet i en langvarig beleiring av Syrakus. Nikias overga seg snart og ble henrettet.

Alkibiades viste seg å være en verdifull ressurs for den spartanske alliansen da peloponneskrigen fortsatte. Han overbeviste snart de spartanske lederne om å la ham reise rundt til noen av Athens allierte stater i og rundt Ionia og skape harme mot Athen. Det gjorde han ved å påpeke athenernes fiaskoer i de siste krigstoktene og overbevise dem om at krigene på Sicilia og i Dekeleia hadde svekket Athen så mye at det ikke lenger var den militære styrken det en gang hadde vært. På denne måten klarte han å smi en allianse – om enn ganske skjør – mellom spartanerne og perserne.

Det tok imidlertid ikke lang tid før Agis, den spartanske kongen, begynte å mislike Alkibiades, sannsynligvis fordi sistnevnte hadde forført kongens kone og muligens gjort henne gravid. Uansett hva årsaken var, beordret Agis Alkibiades' død. Alkibiades hadde imidlertid en utvei: Han flyktet til perserne og ble venn med den persiske hærføreren Tissafernes, som han hadde møtt tidligere. Mens han tilsynelatende samarbeidet med perserne og hjalp dem med å svekke spartanerne (ved å la dem og athenerne slite hverandre ut), gikk han tilbake til athenerne med et tilbud: Hvis de styrtet demokratiet og erstattet det med et oligarki (fåmannsvelde), kunne han få perserne over på sin side. Dette var en avtale som appellerte til begge parter: Perserne syntes det var mye enklere å ha med konger eller oligarker å gjøre enn med et uhåndterlig demokrati, samtidig som Athen fikk støtte fra den persiske hæren.

Alkibiades' primære mål med denne manøveren var imidlertid mer personlig. Han trodde at han ved å få perserne over på Athens side kunne komme tilbake i den athenske folden på triumferende vis. Planen hans lyktes til slutt, og det athenske demokratiet ble omstyrtet og erstattet av det kortlivede De fire hundre. Dette lille oligarkiet ble etter kort tid erstattet av det mer demokratiske Fem tusen. Alkibiades ble kalt tilbake til den athenske flåten, som anerkjente hans innflytelse og deres behov for hjelp.

Da Alkibiades kom tilbake, klarte han å snu Athens skjebne. Han bidro til en rekke viktige seire i slagene ved Hellesponten, Bosporos og Marmarahavet. Prestasjonene hans var så gode at han ble hyllet som en helt da han kom tilbake til Athen. Alle anklager mot ham ble frafalt, og han ble utnevnt til *strategos autokrator* (øverstkommanderende) med nærmest total kontroll over militæret.

«VED Å FÅ PERSERNE OVER PÅ ATHENS SIDE TRODDE HAN AT DE VILLE KOMME TILBAKE I DEN ATHENSKE FOLDEN.»

NEDENFOR En herme, en av de hellige statuene av Hermes som Alkibiades ble anklaget for å ha skamfert.

ALKIBIADES: DEN TROLØSE TJENER

NEDENFOR En skildring av slaget ved Syrakus, en krig som Sparta vant med Alkibiades' hjelp.

OVER Alkibiades' død, athensk helt og skurk.

VENSTRE Alkibiades vendte tilbake til Athen som en helt flere år etter at han hadde hoppet av til fienden.

Lykken hans tok endelig slutt i slaget ved Notium rundt 408–6 f.Kr., da athenerne led et omfattende nederlag. Dette førte til at han ble fjernet fra makten. Etterfølgere hans var selvtilfredse, men advarslene om farene ved den dårlige planleggingen ble ignorert, noe som fikk katastrofale følger. I 405 f.Kr. tørnet grekerne og spartanerne sammen i slaget ved Aigospotamoi, et sjøslag i Hellesponten. Akkurat som Alkibiades hadde advart om, kostet manglende forberedelser Athen dyrt, og hele flåten ble utslettet av den spartanske hærføreren Lysander. Krigen var over.

Alkibiades flyktet tilbake til Persia i håp om å finne et tilfluktssted, men Lysander, som hadde tjent på at athenerne ikke tok hensyn til Alkibiades' advarsel, kan ha kontaktet perserne og sørget for å få ham drept. Uansett om Lysander sørget for hans endelikt eller ikke, skal Alkibiades, en mann med mange fiender, ha dødd i et pilregn.

© Alamy

HAN TYSTET PÅ BØDDELENS ATTENTATMENN

Da nazistene jaktet på mennene som våget å snikmyrde SS-mannen Reinhard Heydrich, fikk de uventet hjelp av en tsjekkisk motstandsmann.

TEKST | **MICHAEL E. HASKEW**

Karel Curda fikk et nervøst sammenbrudd. Den tsjekkiske telegrafisten hadde kastet seg ut i fallskjerm i hjemland et sitt for å kjempe mot okkupasjonsmakten i Nazi-Tyskland, men nå holdt han ikke ut lenger. Bare noen dager tidligere hadde SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich, fungerende riksprotektor i Böhmen-Mähren, dødd av sårene han hadde pådratt seg under gjennomføringen av operasjon Anthropoid. Operasjonen var dristig, men godkjent av den tsjekkiske eksilregjeringen; et anslag mot den tyske overkommandoen. Heydrich var selve legemliggjøringen av nazistenes brutalitet og en mann som hadde fått kallenavn som «bøddelen» og «slakteren fra Praha». 27. mai 1942

ble han angrepet mens han ble kjørt av sin privatsjåfør i en Mercedes cabriolet gjennom gatene i den tsjekkiske hovedstaden. Heydrich ble alvorlig såret av en panserverngranat gjemt i en dokumentmappe, og 4. juni. døde than av skadene. Attentatmennene, de tsjekkiske soldatene Josef Gabčik og Jan Kubiš, hadde blitt trent av det britiske Special Operations Executive (SOE). De hadde vært på flukt siden attentatet, og nazistene var fast bestemt på å finne dem.

I frustrasjon over at jakten på Kubiš var forgjeves, ble nazistenes gjengjeldelse grusom. 10. juni ble landsbyen Lidice utslettet fra kartet. Alle menn over 15 år ble stilt opp mot en vegg og skutt, mens kvinner og barn ble sendt til konsentrasjonsleir. Landsbyen ble brent ned. Ytterligere hundrevis av tsjekkiske sivile ble samlet sammen, mishandlet og henrettet som et ledd i jakten på Heydrichs mordere. Og det er her Karel Curda kommer inn. Han var født i oktober 1911 i byen Stara Hlina, som den gang var en del av Det østerriksk-ungarske keiserriket. Nå orket han ikke flere blodsutgytelser. Mens de gjennomsøkte 36 000 hjem i nærheten av Praha, etterlyste nazistene offentlig informasjon og utlovet en belønning på 10 millioner kroner til den som var villig til å avsløre gjerningsmennene.

I et anonymt brev skrev Curda til SS og Gestapos etterforskere: «Slutt å lete etter Heydrichs mordere; slutt å arrestere og henrette uskyldige mennesker. Jeg orker ikke mer.» Han avsluttet med å identifisere attentatmennene som «... en viss Gabčik fra Slovakia og Jan Kubiš fra Mähren».

Deretter, lammet av frykt for sitt eget liv og sannsynligvis motivert av belønningen, møtte Curda opp personlig i Gestapos hovedkvarter i Petschek-palasset i Praha. Overløperen var så nervøs at tyskerne knapt forsto at han prøvde å tyste på sine tidligere kamerater. Men da Curda plukket ut Gabčiks konfiskerte koffert fra en samling med flere andre kofferter, fikk han endelig nazistenes oppmerksomhet.

OVER Noen historikere mener at Curda bare anga Heydrichs snikmordere fordi han fryktet at landsbyen hans skulle bli et mål for tyskerne.

NEDERST Cyril og Methodius kirke i Praha bærer arrene etter en skuddveksling mellom tsjekkiske motstandsfolk og tyske soldater.

MOTSATT Restene av Heydrichs Mercedes.

Curda fortalte nazistene at han ønsket å stoppe drapene på uskyldige mennesker og redde sin egen familie – og seg selv – fra gjengjeldelse. Likevel ble han avhørt intenst, slått og truet gjentatte ganger med henrettelse. Selv om han ikke visste hvor Gabčik og Kubiš var, avslørte han beliggenheten til flere skjulesteder. Et av disse tilhørte Marie Moravec og hennes 17 år gamle sønn, Ata. Attentatmennene hadde søkt tilflukt der ved flere anledninger i månedene før mordet på Heydrich.

Nazistene nærmet seg raskt. Om morgenen den 17. juni begikk Marie selvmord ved å ta en giftpille på badet. Sønnen ble arrestert, han fikk mye alkohol og ble torturert. Til slutt brøt Ata sammen, da han fikk se morens avhogde hode flytende i et akvarium. Han avslørte at Gabčik og Kubiš muligens gjemte seg i St. Cyril og Methodius kirke i Praha sentrum. Sammen med andre tsjekkiske krigere hadde de søkt tilflukt i kirkens krypt.

Etter en langvarig skuddveksling og til og med et forsøk på å drive dem ut ved hjelp av tåregass, var alle agentene enten blitt drept eller hadde valgt selvmord framfor fangenskap og en pinefull død. Da likene av Gabčik og telegrafist Josef Valčik ble dratt ut på fortauet, kunne Curda med sikkerhet identifisere dem begge. Da nazistenes blodige hevnaksjon endelig stilnet av, viste det seg at 13 medlemmer av kirken var blitt henrettet sammen med mer enn 250 venner og slektninger av Gabčik og Kubiš, mens en annen landsby, Lezaky, var blitt herjet.

Resten av krigen samarbeidet Curda med nazistene, og han giftet seg også med en tysk kvinne. Ting tyder på at han også uttrykte beundring for Hitler under sin opplæring i spesialoperasjoner i Storbritannia, men befalet i militæret ga ham gode skussmål, og en av dem hevdet til og med at Curda var «dyktig og forståelsesfull, flittig og robust».

Selv om han var gåtefull, er det ingen tvil om resultatet av Curdas forræderi. Til tross for hans bekymring for tap av menneskeliv, døde hundrevis av tsjekkiske patrioter og uskyldige mennesker som følge av hans dobbeltspill.

Flere toppnazister som begikk ubeskrivelige krigsforbrytelser etter Heydrichs død, ble stilt for retten etter krigen. Heller ikke Curda unnslapp dom. Han ble boende i Praha under navnet Karl Jerhot, og en dag dukket han opp på den lokale politistasjonen i byen Manetin, øst for den tsjekkiske hovedstaden. Da han overga seg til myndighetene, skal han ha sagt: «La det som kommer, komme.»

Han ble dømt til døden for høyforræderi og skal ikke ha bedt om noen reduksjon i straffen. 27. april 1947 ble han hengt i Pankrac-fengselet i Praha. Under rettssaken spurte dommeren Curda hvorfor han hadde forrådt Josef Gabčik og Jan Kubiš. Den tiltaltes svar var urovekkende: «Jeg tror du ville ha gjort det samme for 1 million mark.»

© Wikipedia Commons

VIDKUN QUISLING

Navnet hans ble et synonym for landsforræderi, men den norske nazikollaboratøren fastholdt sin uskyld helt til det siste.

TEKST | TIM WILLIAMSON

Alle menn eller stater som marsjerer med Hitler, er våre fiender. Dette gjelder ikke bare organiserte stater, men alle representanter for den avskyelige rasen av quislinger som gjør seg til redskaper og agenter for naziregimet mot sine landsmenn ...» Winston Churchills tale i juni 1941 etter den tyske invasjonen av Sovjetunionen er et av de første eksemplene på et nytt ord: quisling. Navnet, som snart ble synonymt med landsforræderi, tilhørte i virkeligheten den norske fascistlederen og nazikollaboratøren Vidkun Quisling. Quisling ble født i 1887 og vokste opp i en periode med store omveltninger i Norge. I 1905 ble den nesten hundre år gamle unionen med Sverige oppløst etter en folkeavstemning. Samme år begynte Quisling på Den militære høyskole i Oslo, der han gikk ut som den beste i klassen. Etter å ha blitt utnevnt til generalstabssjef i den norske hæren, ble han senere sendt til Petrograd som landets militærattaché. Den russiske revolusjonen hadde brutt ut året før, og en del av Quislings oppgave var å rapportere tilbake til sine overordnede om utviklingen av situasjonen.

I 1922 ble Quisling med på en humanitær delegasjon fra Folkeforbundet til Russland og Ukraina, som var midt oppe i en hungersnød hvor anslagsvis fem millioner mennesker sultet ihjel. Grusomhetene Quisling opplevde skulle prege ham, og rapportene hans fra oppdraget beskriver den desperate og tragiske situasjonen.

Da han vendte tilbake til Oslo vinteren 1929, var Quisling allerede i gang med å formulere en strategi for å oppnå makt på Stortinget. I 1930 utga han boken *Russland og vi,* som hyllet rasemessig overlegenhet og gikk til kraftig angrep på den russiske bolsjevismen. Disse politiske synspunktene gikk rett hjem hos Fedrelandslaget (FL), en høyrenasjonalistisk bevegelse. Quisling ble til og med invitert inn i regjeringen som forsvarsminister – en kortvarig rolle der han satte inn militæret mot sosialistiske streiker og innlemmet høyreorienterte paramilitære grupper i de norske væpnede styrkene, i jakten på å utrydde opposisjonen.

Quisling ønsket å gå videre med sin rasistiske politikk og autoritære kontroll, og var med på å danne utbrytergruppen Nordisk Folkereisning i Norge, en fascistisk organisasjon og forløperen til hans nye politiske parti, Nasjonal Samling (NS), i 1933. NS var sterkt påvirket av fascismen i Tyskland og Italia, og dannet sitt eget uniformerte paramilitære korps, Hirden, som angivelig skulle beskytte Quisling på partimøter, men som også deltok i gateslagsmål med venstreorienterte grupper. Blant enkelte NS-medlemmer ble hilsenen «heil og sæl» tatt i bruk, noe som hadde store likhetstrekk med den nazistiske hilsenen, mens Quisling selv ble omtalt som *fører*.

NS tapte valget i 1933 til tross for betydelige økonomiske donasjoner fra den italienske fascistlederen Benito Mussolini. Quisling klarte likevel etter hvert å samle støtte fra de ulike høyreorganisasjonene i Norge, deriblant Norges Nasjonal-Socialistiske Arbeiderparti, en liten, men nidkjær etterligning av det tyske nazipartiet. Quislings retorikk ble stadig mer antisemittisk, og NS' publikasjoner forsvarte det tyske nazistpartiet mot kritikk. Ved stortingsvalget i 1937 fikk NS enda færre stemmer enn fire år tidligere. Medlemmene forlot NS i hopetall, og Quislings politiske ambisjoner ble lagt på hylla – eller slik kunne det se ut.

På slutten av 1930-tallet ble krigstrusselen i Europa heftig debattert i Stortinget, med krav om å befeste Norges nøytralitet. Quisling var i mellomtiden opptatt med å skaffe seg allianser, og sommeren 1939 reiste han til Berlin og møtte flere fremtredende nazistiske diplomater og embetsmenn. En av dem var Alfred Rosenberg, leder for nazistenes utenrikspolitikk og en av partiets mest ivrige ideologer. Under

Quisling holder en tale under en av sine reiser til Tyskland, ca. 1941.

© Getty Images, Alamy

OVER **Hitler og andre nazistiske tjenestemenn møter medlemmer av Nasjonal Samlings Ungdomsfylking, Quislings fascistiske ungdomsbevegelse.**

reisen sikret Quisling også finansiering til partiet sitt. Det kommer frem i talen han holdt på NS' årlige samling i august 1939: «Etter år med utrettelig kamp, med oppturer og nedturer, står vi nå (...) overfor muligheten for hendelser som kan bli avgjørende også for dette landet.»

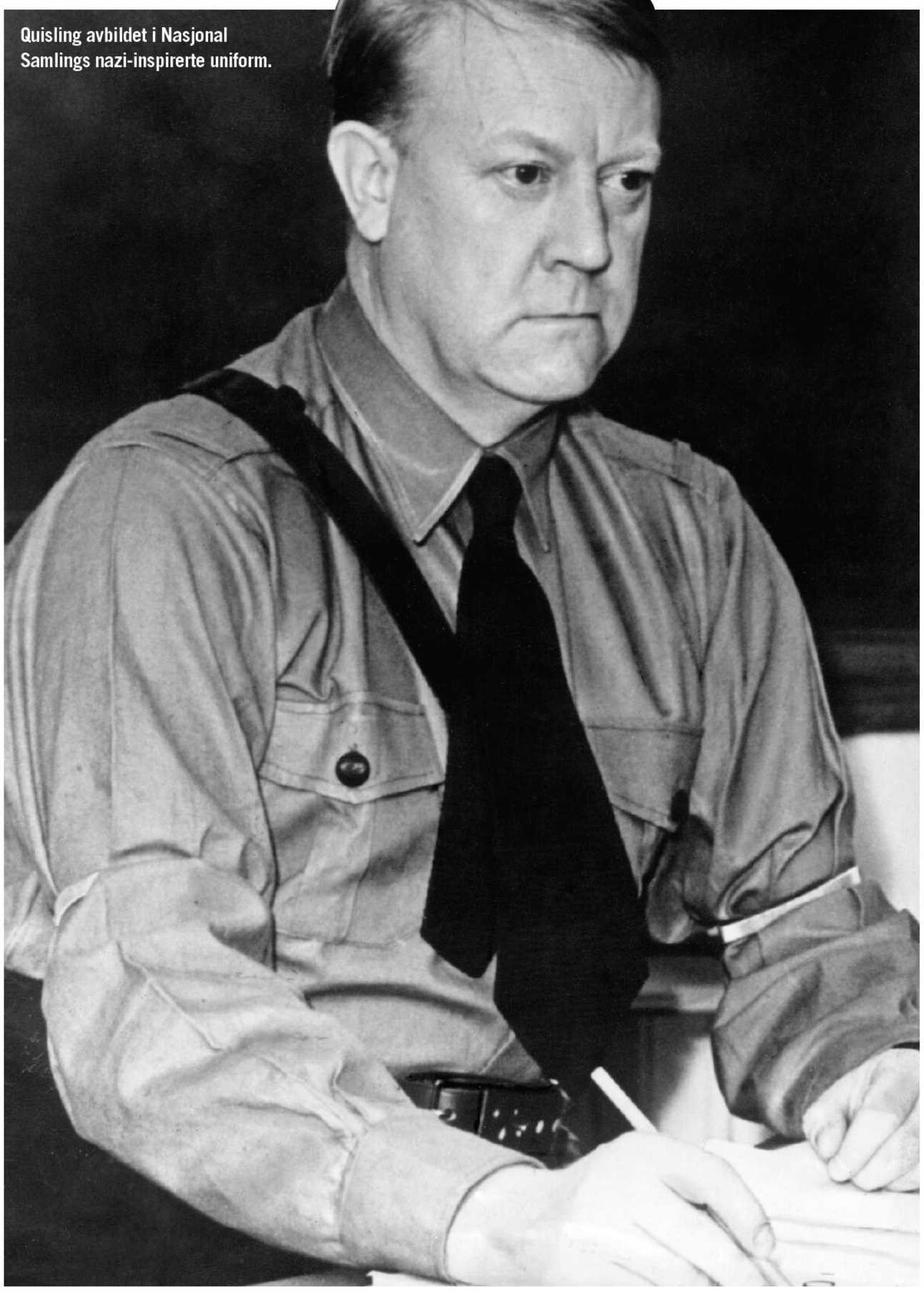
Krigsutbruddet 3. september skapte en krise i Norge, som bare forverret seg etter at Sovjetunionen invaderte Finland i november. Quisling var overbevist om at samarbeid med Tyskland var den eneste måten å bevare norsk selvstendighet på. I desember ble han invitert til Reichskanzleramt for audiens hos Hitler. Selv om han på ingen måte var like god i tysk som han var i russisk, fortalte Quisling oppriktig om sine planer om å iscenesette et kupp, ta kontroll over regjeringen og oppruste Norge for å beskytte nøytraliteten. Han advarte også mot en truende britisk intervensjon i Skandinavia og ba om tysk støtte. Selv om Hitler var skeptisk til Quislings evne til å gjennomføre et vellykket kupp, uttrykte han også bekymring for at de allierte skulle få kontroll over regionen, og lovte betydelige midler til NS.

I februar 1940 gjennomførte Storbritannias Royal Navy et raid mot et tysk forsyningsskip, Altmark, for å befri en rekke allierte krigsfanger. Ettersom Altmark ble bordet mens det seilte i norsk farvann, var raidet et brudd på norsk nøytralitet, og det utløste harme i Stortinget. To måneder senere begynte britene å legge ut miner i norske farvann i et forsøk på å blokkere tyskernes tilgang til Nordsjøen og stoppe jernimporten fra Sverige, som ble fraktet langs norskekysten. Dermed var det nærmest uunngåelig at Norge ville bli trukket inn i krigen.

«QUISLING VAR OVERBEVIST OM AT SAMARBEID MED TYSKLAND VAR DEN ENESTE MÅTEN Å BEVARE NORSK SELVSTENDIGHET PÅ.»

Den tyske invasjonen av Danmark og Norge, Operasjon Weserübung, begynte om morgenen den 9. april. 1940. Danmark falt i løpet av få timer, mens tyske angrep raskt etablerte kontroll over Norges viktigste havner. Den norske regjeringen og kongefamilien ble evakuert fra Oslo, som ble okkupert av tyske tropper. Med Hitlers godkjennelse gjorde Quisling sitt trekk for å gripe makten. Samme kveld holdt han en radiotale til nasjonen: «Kjære nordmenn, ved å legge miner i norsk territorialfarvann har England krenket Norges nøytralitet», erklærte han og beskyldte regjeringen for å ha sviktet hovedstaden og folket. «Under disse omstendigheter har Nasjonal Samling både rett og plikt til å påta seg maktens ansvar.» Quisling avsluttet sin tale med å navngi medlemmene av sitt kabinett, med seg selv i spissen. Han oppfordret til at motstanden mot den tyske invasjonen måtte opphøre, og truet med represalier for alle som nektet å underkaste seg det nye regimet. Kong Haakon 7. nektet imidlertid å utnevne Quisling som statsminister, og dermed mislyktes hans forsøk på å ta makten etter mindre enn en uke.

Kampen om Norge fortsatte utover sommeren, og franske og britiske styrker forsøkte desperat å holde fotfeste i Nord-Norge. I mellomtiden strammet tyskerne grepet om Norge og opprettet et okkupasjonsregime, eller Reichskommissariat,

Quisling avbildet i Nasjonal Samlings nazi-inspirerte uniform.

ledet av Josef Terboven. Alle andre politiske partier enn Nasjonal Samling ble forbudt, og Quisling ble utnevnt til å sitte i Terbovens regjering og bidra til å administrere okkupasjonen.

I februar 1942 ble Quisling på nytt utnevnt til «minister-president», med kontroll over innenrikssaker og med rapporteringsplikt til Terboven, Noe av det første han gjorde, var å gjeninnføre «jødeparagrafen» i Grunnloven, en lov som forbød jøder å innvandre til landet. Dette ble etterfulgt av massearrestasjoner og deportasjoner av jøder, hvorav mange hadde flyktet til Norge for å unnslippe Det tredje riket. 773 norske jøder ble samlet i Oslo og deportert til Tyskland, før de ble overført til Auschwitz. Kun 37 overlevde. Quisling opprettet også en norsk variant av Hitlerjugend, og gjorde den obligatorisk for alle barn mellom 10 og 18 år. Han forsøkte å omstrukturere utdanningssystemet ved tvinge alle lærere til å avlegge en lojalitetsed til Nasjonal Samling. Da lærerne nektet, fikk Quisling dem arrestert, og rundt 650 av dem ble sendt til tvangsarbeid i Kirkenes. En lærer døde og mange ble syke under de harde forholdene.

Lærerstriden var bare den første av mange opprørsaksjoner mot okkupasjonsmakten og Quislings regime. Mens den underjordiske norske motstandsbevegelsen, Milorg, drev sabotasje og etterretningsarbeid, ble den spente maktbalansen mellom det tyske Reichskommissariat og Quislings regjering mer anspent. I august 1943 ble politimesteren i Oslo, Gunnar Eilifsen, henrettet av tyskerne fordi han hadde nektet å følge ordre fra Terboven. Drapet ble godkjent av Quisling, og flere titalls sivile ble senere arrestert og henrettet på samme falske grunnlag. Likvidasjonene forferdet det norske samfunnet, og det viste tydelig at Nasjonal Samling var underkastet tyskerne.

I januar 1944 tilbød Quisling nordmenn å verve seg til den tyske hæren for å kjempe på østfronten, men nazistene avslo tilbudet om assistanse. Mot slutten av 1944 rykket imidlertid Den røde armé inn i Nord-Finnmark, og den fikk senere hjelp av norske eksilstyrker og motstandsfolk. De tyske styrkene som trakk seg tilbake, iverksatte den brente jords taktikk, og 70 000 sivile ble tvangsevakuert sørover med våpen rettet mot seg. I mellomtiden hadde de allierte i vest befridd Frankrike og rykket østover. Til tross for at Det tredje rikets fall så ut til å være uunngåelig, reiste Quisling til Berlin i januar 1945 for å forsikre Hitler om sin lojalitet, kanskje i håp om at dette på en eller annen måte kunne beskytte ham mot nederlaget som uvegerlig ventet.

I mai 1945 overga Quisling seg til Milorg-styrkene og ble fengslet på Akershus festning i Oslo. Under rettssaken i august samme år ble han anklaget for statskupp, drap, landsforræderi og underslag. Nasjonal Samling var i ettertid blitt erklært som en ulovlig organisasjon av den norske eksilregjeringen. Quisling hevdet at han bare hadde handlet av patriotisme og i Norges interesse. Helsen hans forverret seg raskt etter hvert som rettssaken skred frem og bevisene mot ham ble samlet. Han var knapt i stand til å stå oppreist da han holdt en av sine siste forklaringer for retten: «Hvis min gjerning virkelig har vært landsforrædersk, så vil jeg be til Gud for Norges skyld at mange av Norges sønner også må bli landsforrædere som meg.»

Quisling ble funnet skyldig på nesten alle punkter og dømt til døden. Klokken to om natten den 24. oktober ble han vekket i cellen og beordret til å kle på seg. Deretter ble han ført ut på festningsvollene, hvor han fikk bind for øynene og armene bakbundet før han ble skutt.

Nasjonal Samling paraderer i Bergen i 1942, med Quisling og partifunksjonærer som gjør honnør.

© Getty Images, Alamy

ET KONGELIG KJÆRESTEPAR PÅ TOKT

Isabella, dronning av England, og hennes elsker, Roger Mortimer, risikerte alt for å gjennomføre en av de dristigste invasjonene i engelsk historie.

TEKST | JUNE WOOLERTON

En stille septemberdag i 1326 seilte en flåte av båter inn i elva Orwell. Hundrevis av menn gikk i land med hester, proviant og våpen. I spissen for flåten sto ingen ringere enn dronningen av England, Isabella av Frankrike, og ved hennes side sto mannen som var kjent som hennes elsker, Roger Mortimer, som flere år tidligere hadde flyktet fra England for å redde livet sitt. Sammen kom de i sinne, fast bestemt på å styrte landets konge.

Det virket usannsynlig at de skulle lykkes. Invasjonshæren var liten, og man var ikke engang helt sikker på hvor den egentlig hadde landet. Englands konge hadde potensial til å samle en formidabel styrke til å stå imot, og han hadde en enorm statskasse til rådighet. Mortimer var ettersøkt av engelske myndigheter, etter å ha vært i eksil i tre år etter et tidligere opprør mot Edvard 2., mens Isabella hadde begått forræderi ved å innlede et forhold til ham. En ustabil invasjon ledet av en forrædersk dronning og en utilgivelig opprører hørtes ut som en oppskrift på katastrofe. Men bare uker senere hadde Isabella og Roger klart å erobre landet og var i ferd med å avsette Edvard 2. og selv ta makten med en stadig voksende bølge av folkelig støtte i ryggen. En av grunnene til at denne usannsynlige kongelige invasjonen lyktes, var valget av fiende.

Da dronning Isabella og Roger Mortimer invaderte England den 24. september 1326, hadde de siktet seg inn mot huset Despenser. Familien hadde vokst seg mektig i løpet av de siste åtte årene, hovedsakelig på grunn av Edvard 2.s hengivenhet til Hugh Despenser den yngre. Edvard hadde for vane å velge seg favoritter, og det gikk rykter om at noen av dem var hans elskere, men Hugh Despenser hadde mer makt enn noen før ham. Sammen med sin far, Hugh Despenser den eldre, samlet han raskt opp jord og penger, i tillegg til at han fikk innflytelse over kongens politikk og regjering. I 1321 var Despenser-familien blitt så upopulær at de ble landsforvist, og det brøt ut krig mellom kongen og baronene som var imot favorittene hans. Kong Edvard vant til slutt det avgjørende slaget ved Boroughbridge i 1322, og Despenserne ble deretter gjeninnsatt i hjertet av hoffet. Med deres velsignelse straffet kongen dem som hadde satt seg opp mot dem, og Edvard og hans favoritter fikk fritt spillerom. Da Isabella ankom med hæren sin, var Despenser-familien det mest forhatte folket i England. Mens invasjonsstyrken på bare 1500 mann losset av våpen og proviant, satt Isabella i en provisorisk leir og skrev brev til innbyggerne i London for å forklare at hun var kommet for å befri England fra Despenserne. Brevene inneholdt ingen trusler mot kongen, hennes mann, men bare løfter om å redde landet. Det var nok til å få folk over på hennes side.

Men selv om Isabella spilte rollen som den desperate dronningen som risikerte alt for å redde sitt folk fra tyranniet, hadde hun også svært personlige grunner til å ville se Despenserne beseiret. Selv om hun gikk inn i historien som «hunndjevelen fra Frankrike», var Isabella egentlig en usannsynlig rebell. I mesteparten av ekteskapet var hun en

MOTSATT BRISTOL OVERGIR SEG TIL ISABELLA UNDER HENNES INVASJON AV ENGLAND

OVER TIL VENSTRE
Ekteskapet mellom Isabella av Frankrike og Edvard 2. av England i 1308.

OVER TIL HØYRE **Edvard 2. kom til tronen som en populær konge, men folkets velvilje tok slutt etter edvards dårlige dømmekraft.**

lojal gemalinne for kongen sin, til tross for hans uberegnelige oppførsel. Hun ble født som prinsesse av Frankrike i 1295 og ble tidlig hyllet for sin skjønnhet. I 1308 giftet hun seg med Edvard 2., og måtte utstå flere år med ydmykelser. Særlig når ektemannen stadig begunstiget sin daværende favoritt, Piers Gaveston, og hun selv ble forbigått. Isabella så landområder og juveler som var ment for henne, bli gitt til Gaveston. Men hun inngikk et kompromiss og lærte seg å leve sammen med Edvard og hans yndling. Hun trøstet sin mann da Gaveston til slutt ble henrettet av ulykkelige baroner og sto ved sin manns side da Despenser-familien kom til makten. Da motstanden mot dem truet med å utvikle seg til krig, reddet hun ham ved å trygle på sine knær om å sende familien i eksil. Bare noen måneder senere hjalp hun Edvard med å skape en mulighet til å ta opp kampen mot fiendene sine. Men da hans side vant borgerkrigen mellom hans støttespillere, Despenser-slekten, og Lancaster-slekten i 1322, ble hun igjen satt på sidelinjen. Bare måneder etter Edvards seier i slaget ved Boroughbridge led han et ydmykende nederlag i striden om Skottland. Han måtte flyktet sørover sammen med Despenser. Isabella ble etterlatt i Tynemouth i Northumberland i nord, og det var bare med nød og neppe at hun slapp unna. To av hoffdamene hennes døde, og Isabellas lojalitet til Edvard vaklet. De neste månedene tilbrakte hun lite tid sammen med ham, og hun nektet å sverge lojalitet til Despenser-familien. Da Edvard i 1324 kom på kant med Isabellas bror, kong Karl 4. av Frankrike, gikk Despenserne til angrep på henne og tok landområdene og alle hennes jordiske eiendeler, samt de fire barna hennes.

Isabella sluttet seg til en voksende skare av høytstående personer som var blitt beseiret av Despenserne, og som fryktet for sin egen sikkerhet da kongens favoritter gjorde som de ville. Bakgrunnen for alliansen med Roger Mortimer er fortsatt uklar, men i likhet med Isabella hadde også han vært en lojal tjener av Edvard 2. Han ble imidlerid etter hvert også en fiende på grunn av Despenserne. Roger, baron Mortimer, var sønn og barnebarn av menn som hadde støttet Edvards far og bestefar i deres felttog i Wales. Han hadde hatt jord i Wales på grensen til England, og han hadde gjort et godt parti i ekteskapet med velstående Joan de Geneville. Mortimer ble utnevnt til visekonge av Irland i 1316, men etter hvert som Despenser-familien samlet landområder i Wales, ble han stadig mer irritert. I slaget ved Boroughbridge i 1322 var han på den tapende siden, Lancaster-slekten . Mortimer ble tatt til fange, og han ble dømt til døden. Dommen ble imidlertid omgjort til livsvarig fengsel. Han ble ført til Tower of London, og rømte derfra 1. august 1323. Det er mulig at han og Isabella allerede hadde kontakt – dronningen av England hadde besøkt Tower i februar 1323 mens Roger satt der i fangenskap, og kort tid etter skrev hun et brev til støtte for hans kone. Hvorvidt Isabella og Mortimer inngikk et politisk eller personlig partnerskap på dette tidspunktet, forblir et mysterium. Neste gang de møttes igjen, var i Frankrike, dit han flyktet etter sin berømte flukt fra Tower. Det var her de ble kjærester og planla invasjonen.

«SELV OM HUN BLE KJENT I HISTORIEN SOM 'HUNNDJEVELEN FRA FRANKRIKE', VAR ISABELLA FAKTISK EN USANNSYNLIG REBELL.»

Hensikten med Dronning Isabellas reise til Frankrike var tilsynelatende å hjelpe sin mann. Edvard var ikke bare konge av England, men også hertug av Aquitania, en provins i Sørvest-Frankrike. Det betydde at han måtte avlegge troskapsed til Isabellas bror, Karl 4. av Frankrike. Edvard ville ikke bøye seg for noen, men han var også redd for at fiendene hans ville gå til angrep mot Despenserne hvis han forlot England. De kongelige favorittene var ikke velkomne i Frankrike, så Edvard

ble værende i England. I 1325 konfiskerte Karl landområdene hans, og pave Johannes 22. foreslo at Isabella skulle reise til Frankrike for å forhandle med broren og prøve å løse situasjonen. Hun forlot England underdanig og mild, med et løfte om å finne en løsning på ektemannens problemer. Men så snart hun kom til Paris, forandret Isabella seg. Hun forhandlet frem et forlik der hennes eldste sønn, prins Edvard, skulle avlegge troskapsed for landområdene på farens vegne. Hun nektet å reise hjem og holdt fast på kravet frem til den 13 år gamle sønnen ble sendt til henne. Sønnen avla sin troskapsed til kong Karl 4. av Frankrike i Paris i september 1325. Dermed hadde Isabella ingen formell grunn til å bli lenger i Frankrike. Ektemannen sendte biskopen av Exeter, Walter de Stapledon, for å hente henne hjem, men hun nektet å møte ham. Da Stapledon forsøkte å tvinge henne til å vende tilbake ved å erklære foran Karl 4.s hoff at hun måtte dra tilbake til Edvard, var det lite som minnet om den ydmyke og trofaste Isabella. Foran en sjokkert forsamling fortalte hun biskopen at hun ikke ville dra, og la til at «noen har kommet mellom meg og min mann». Hennes bror og konge støttet henne og sa til biskopen at «dronningen kom av egen fri vilje og kan fritt vende tilbake hvis hun ønsker det. Men hvis hun foretrekker å bli, nekter jeg å utvise henne». Isabella begynte å kle seg som enke for å vise at hun anså ektemannen som død for henne – på grunn av Despenser.

De neste månedene lot Edvard alle få vite at han trodde ekteskapet hans var i fare på grunn av Mortimer, som hadde ankommet Paris mot slutten av 1325. Tiltrekningen mellom Isabella og Mortimer var åpenbar, og affæren deres ble beryktet. Det er få referanser til dette i datidens krøniker, men i juni 1326 skrev Edvard 2. til Karl 4. og beskrev Isabellas oppførsel som «upassende». Han la til at hun «omgås vår … dødsfiende Mortimer», og sendte for sikkerhets skyld samme brev til paven. Omtrent samtidig har vi kilder som beskriver en krangel mellom Mortimer og Isabella, der han truet med å drepe henne etter at hun antydet at hun ville gå tilbake til Edvard. At denne krangelen fant sted i nærvær av Isabellas sønn, viser hvor dype følelsene mellom dem var. Forholdet deres var ingen hemmelighet, og det var heller ikke planene deres om å invadere.

Edvard 2. var så sikker på trusselen at han i januar 1326 ga ordre om at det skulle settes ut vakter langs Englands sørkyst for å spore opp brev fra konspiratørene. I februar skrev Edvard til sheriffer rundt om i England og beordret dem til å være klare til å gripe til våpen mot Isabella, som han mente var påvirket av Mortimer. I mellomtiden korresponderte dronningen og baronen med motstanderne av Despenserne i England, samtidig som de forsøkte å bygge allianser på kontinentet. I et annet brev til sønnen ba Edvard 2. ham om ikke å gifte seg uten hans tillatelse, vel vitende om at den engelske tronarvingen var et nyttig forhandlingsredskap i Isabellas forsøk på å vinne støtte til sitt planlagte angrep. Edvard så ut til å få overtaket da paven i juli 1326 beordret Karl 4. til å stanse støtten til Isabella og hennes elsker, og krønikeskriveren Froissart forteller at den franske kongen kort tid etter tilkalte søsteren sin og ba henne om å droppe invasjonsplanene. Isabella ignorerte ham og reiste til sine egne landområder i Ponthieu for å skaffe støtte. Og da august nærmet seg, fulgte hun Mortimer til Hainaut, der hun inngikk flere avtaler med Vilhelm, greven av Hainaut, for å få støtte til invasjonsplanene sine. En del av planen var å gifte bort sønnen sin til en av døtrene hans, og avtalen ble undertegnet

Mortimers dristige flukt

SLIK UNNSLAPP ROGER MORTIMER DEN VISSE DØD MED EN DRISTIG FLUKT FRA TOWER

Roger Mortimer er kjent for sitt kjærlighetsforhold til Isabella og invasjonen av England, men han hadde allerede sikret seg en plass i den kongelige historien før disse hendelsene. Den 1. august 1323 ble han en av de få personene som klarte å rømme fra Tower of London.

Mortimer hadde havnet i Tower i 1322 etter å ha tapt i slaget ved Boroughbridge (som ble utkjempet i Yorkshire den 16. mars). Han ble funnet skyldig i forræderi og dømt til døden, men Edvard omgjorde dommen til livsvarig fengsel, noe han senere skulle komme til å angre på.

Mortimer hadde ikke tenkt å la fengselsoppholdet stoppe arbeidet sitt mot Despenserne, og han korresponderte med sine allierte i brev som ble smuglet ut av Tower. Edvard snappet dem opp, og da han innså faren, vurderte han å få ham drept.

Mortimer visste da at han måtte flykte, og 1. august 1323 brukte han et triks som hadde fungert for en annen berømt rømling, biskop Ranulf Flambard. Han brukte vin til å sette vaktene ut av spill. Mens Flambard skjenket vaktene sanseløst fulle, klarte Mortimer å få et slags beroligende middel i vinen som ble servert dem på feiringen av Peter Ad Vincula. Da alle var bevisstløse,

hjalp underløytnanten i tårnet – som av ukjente grunner hadde takket nei til vin hele kvelden – til med å lage et hull i Mortimers celle, og sammen med en annen fange rømte Mortimer til slutt gjennom kjøkkenet og klatret opp i en skorstein for å komme opp på taket. Ved hjelp av taustiger kom de seg over tårnets vegger og tak, og kort tid etter befant de seg i en båt som ble rodd til Greenwich.

Mortimer var nå landets mest ettersøkte mann, men mens bevæpnede vakter lette etter ham, dro han til Windsor Castle for å forsøke å befri andre som satt innesperret etter slaget ved Boroughbridge. Deretter satte Mortimer kursen mot sørkysten og Isle of Wight, og derfra kom han seg i relativ sikkerhet i Frankrike. Flukten hans ble legendarisk og bidro bare til at Edvard og Despenser-familien hatet ham enda mer.

OVERE Et kobberstikk av Isabella fra publikasjonen fra 1890, ***The Queens Of England Volume I,*** skrevet av Sydney Wilmot.

OVER Med morens hånd i sin vender en ung Edvard 3. tilbake til Engelsk jord.

1. november
Etter å ha sikret seg Bristol etablerer Isabella sin base i Hereford og sender styrkene sine for å fange mannen sin.

16. oktober
Siden ankomsten til Gloucester en uke tidligere har Edvard 2. holdt seg skjult. Da Isabella når byen, flykter han inn i Wales samme dag.

26. september
Etter å ha marsjert innover i landet i to dager inntar invasjonsstyrken Cambridge, og støtten til Isabellas sak vokser.

16. november
Den rømte kongen og Hugh Despenser d.y. blir fanget av Henrik av Lancaster i nærheten av Llantrisant.

24. september
Isabella, Roger og flåten deres på ti fiskebåter når engelsk kyst, men inntrengerne er ikke sikre på hvor de befinner seg.

25. oktober
Edvard 2. og Hugh Despenser d.y. forsøker å seile bort, men været presser dem tilbake til Wales.

2. oktober
Isabella og hæren hennes når Oxford, der hun blir tatt imot som en redningskvinne. Herfra marsjerer hun mot London.

18.-26. oktober
Bristol, som holdes av Hugh Despenser d.e., beleires i flere dager av invasjonsstyrkene. Da Bristol faller til Isabella, blir Hugh henrettet offentlig.

2. oktober
Til tross for at Edvard 2. har beordret lokale sheriffer til å organisere motstand mot invasjonsstyrkene, flykter han fra London for å dra til Wales.

7. oktober
Isabella får høre om Edvards flukt vestover da hun når Dunstable, og hun følger straks etter.

«EDVARD 2. BEORDRET BYEN TIL Å STENGE PORTENE FOR ISABELLA OG MORTIMER – I STEDET BLE DE ØNSKET HJERTELIG VELKOMMEN.»

Isabellas første sidesprang

DRONNINGEN AV ENGLAND KJENTE GODT TIL STRAFFEN FOR UTRO DRONNINGER

Isabella av Frankrike var fullt klar over hvilke farer kongelige kvinner som ble anklaget for utroskap, kunne utsettes for. Som ung dronning hadde hun sett sine svigerinner bli kastet i fengsel på grunn av påstander om at de hadde vært hennes brødre utro. Konsekvensene var intet mindre enn katastrofale.

I 1313 hadde Isabella og Edvard besøkt hennes far, Filip 4., i Paris. Under besøket ga Isabella vesker til sine brødre, Karl, Ludvig og Filip, og deres koner. Senere samme år så hun de samme veskene bli båret av to normanniske riddere i London. Året etter, da Isabella besøkte sin far alene, fortalte hun ham at hun trodde svigerinnene hennes kunne ha affærer med ridderne. Filip fikk dem alle overvåket og anklaget mennene, Gautier og Philippe d'Aunay, for utroskap med sine svigerdøtre. De to mennene ble funnet skyldige, og det samme ble Karls kone, Margaret, og Filips ektefelle, Blanche. Ludvigs kone, Jeanne, ble erklært uskyldig. Ridderne ble henrettet, og Margaret og Blanche ble fengslet.

Noen måneder senere var Filip 4. død. Ludvig ble konge og førte huset Capet videre, men han hadde ingen gemalinne, før Margaret beleilig nok døde i 1315, og da kunne Ludvig gifte seg på nytt. Han døde i juni 1316, og sønnen hans, Johan, som ble født i november samme år, levde bare i fem dager. Ludvig hadde fått datteren Johanna med Margareta, men hans bror Filip bestred nå hennes legitimitet på grunn av morens utroskap. Han ble konge, men døde i 1322 og etterlot seg bare døtre. Broren Karl overtok kronen, ettersom tradisjonen med kun mannlig arverekkefølge hadde slått rot da Filip gjorde krav på kronen foran en kvinne.

Karl giftet seg igjen to ganger etter at hans første kone ble fengslet, men ved sin død i 1328 etterlot han seg ingen arving, og den franske kronen gikk over til huset Valois. Isabella hadde ikke bare sett sine svigerinner lide som følge av deres utroskap, affærene hadde også ført til at hennes kongehus hadde mistet kronen. Det skulle også få mer alvorlige konsekvenser. Til slutt ble Valois' krav på den franske kronen utfordret av Isabellas sønn, Edvard 3. Dette var opptakten til hundreårskrigen.

OVER Hugh Despenser d.y. møter sin grusomme skjebne, slik den er skildret i froissarts *chroniques*.

UNDER Dronning Isabellas styrker marsjerer inn i Hereford, hvor hun hadde base for sine operasjoner (en annen skildring av Despensers død vises i bakgrunnen).

27. august. Brudens medgift inkluderte penger og skip, og i løpet av en måned førte Isabella og Mortimer hæren sin av støttespillere og leiesoldater, samt den unge arvingen til den engelske tronen, om bord på båtene i Dordrecht. 22. september satte de seil mot England.

Edvards spioner visste hvor de planla å gå i land, og kongen hadde beordret en flåte av skip til Orwells elvemunning. Den dukket aldri opp. Da inntrengerne gikk i land, opererte de raskt og hensynsløst. Isabella var en mester i å vinne folkets støtte. Dagen etter at hun ankom Orwell-elvas utløp, dro hun, kledd i enkeklær, mot helligdommen i Bury St Edmunds, mens hun forsikret lokalbefolkningen om at troppene hennes ikke ville plyndre og betale for skadene som allerede var gjort. Da hun nådde Cambridge, sluttet en rekke biskoper seg til henne for å uttrykke sin støtte og overrekke sårt tiltrengte midler.

Edvard 2. forsøkte i mellomtiden å samle tropper, og han ba befolkningen i London om hjelp – men han ble nærmest ignorert. Han benådet drapsmenn hvis de ville kjempe for ham, og utlovet en belønning på 1000 pund for Mortimers hode. Angriperne satte kursen mot Oxford, og Edvard 2. beordret byen til å stenge portene for Isabella og Mortimer. I stedet ble de ønsket hjertelig velkommen. Isabella fikk overrakt et sølvbeger, og en av hennes støttende biskoper, Adam Orleton, holdt en preken i St Mary's til støtte for henne.

Edvard begynte å flykte vestover, mens Isabella og Mortimer siktet seg inn på London hvor de henvendte seg til byens borgere for hjelp. I midten av oktober vendte byen seg til dronningens fordel, inntok Tower og drepte en av Despensers menn. Walter de Stapledon befant seg i London på dette tidspunktet og red for å søke tilflukt i St Paul's katedral, men han ble avskåret og drept, og hodet hans ble sendt til Isabella som trofé. Det nådde henne i Gloucester etter at hun og Mortimer hadde bestemt seg for å følge Edvard mot Wales. Kort tid etter tok de sin første Despenser etter å ha beleiret Bristol, som var under kommando av Hugh den eldre. Da byen falt, ble han stilt for retten og henrettet, mens sønnen hans og Edvard 2. red desperate gjennom Wales i et forsøk på å finne støttespillere.

Da Edvard innså at slaget var tapt, tryglet han forgjeves Isabella om å forhandle frem et forlik. Da han ble tatt til fange i nærheten av Llantrisant den 16. november, hadde han få menn til å støtte seg, og kona og elskeren hennes var allerede i gang med å utstede ordre om å få landet tilbake til normale tilstander. Edvard ble sendt til Monmouth Castle, mens Hugh Despenser d.y. ble fremstilt for Isabella i Hereford, der han til slutt ble dømt den 24. november. Han led en grusom død umiddelbart etterpå.

Den 26. november ble storseglet overlevert til dronning Isabella. Hun og Mortimer hadde nå i praksis overtatt styringen av England, bare to måneder etter at invasjonen hadde begynt. Edvard 2. forble i varetekt mens et råd diskuterte hans skjebne, og i januar ble beslutningen om å avsette ham vedtatt av parlamentet. Isabellas sønn, Edvard 3. ble kronet 1. februar 1327, mens moren og hennes elsker var til stede i Westminster Abbey for å se på. Tenåringskongen satt kanskje på tronen, men moren og hennes elsker kontrollerte den. Da nyheten om Edvard 2.s død nådde hoffet 23. september 1327, hadde Isabella og Mortimer full kontroll og gjorde lite for å skjule forholdet sitt.

Invasjonen som hadde startet under ugunstige omstendigheter, hadde ført dem til makten uten store blodsutgytelser. Kjæresteparet hadde frigjort England fra noen av landets mest forhatte skikkelser. I løpet av tre år ble de imidlertid kastet fra makten uten protester. Mortimer ble anklaget for å ha tilranet seg makt som var forbeholdt en kongelig, og ble henrettet ved henging i 1330 etter ordre fra Edvard 3. Isabella ble senere løslatt fra husarrest, og hun skulle spille en viktig rolle i det kongelige liv under sønnens regjeringstid.

AMERIKANSK SKURK:

GENERAL JAMES WILKINSON

James Wilkinson var fem amerikanske presidenters betrodde venn, og klarte å skjule sin rolle som spansk hemmelig agent.

TEKST | **GREG KING**

General James Wilkinson var en dekorert soldat som tjenestegjorde i den kontinentale hæren under den amerikanske revolusjonen. Han var også den første guvernøren i Louisiana-territoriet, fem presidenters fortrolige – og hemmelig agent for Spania, som konspirerte mot sitt eget land. Generalen var en vandrende selvmotsigelse, en mann hvis ønske om beundring bare ble overgått av en kjærlighet til penger som drev ham til å forråde landet han tjente.

Wilkinson ble født i 1757 og kom fra en fattig, men fornem familie i Maryland. Hans fremtid, både økonomisk og politisk, ble langt bedre da han i 1778 giftet seg med Ann Biddle, et medlem av den prominente bankfamilien med samme navn i Philadelphia. Wilkinson var gjennomsyret av et motsetningsfylt syn på rettigheter og moralsk tøyelighet, og han var en mester i intriger.

Wilkinson begynte i militærtjeneste da han fylte 18 år, og deltok i den vellykkede beleiringen av Boston, som drev britene på flukt, før han ble sendt til Canada som assistent for Benedict Arnold, en annen beryktet forræder. Wilkinson løy om sitt militære engasjement for å bli forfremmet, men de stadige intrigene førte til at han ble avskjediget fra den kontinentale hæren i 1778.

Etter noen få år i politikken flyttet Wilkinson til Kentucky-territoriet, som på den tiden fortsatt var en del av Virginia. Da Kentucky ikke fikk status som delstat, fant Wilkinson på en ny plan for å berike seg selv. I 1788 reiste han til New Orleans, som da var under spansk kontroll, og møtte guvernør Esteban Rodríguez Miró. Wilkinson kom med et svært spennende forslag til Miró. Hvis Spania tilbød Kentucky-territoriet en velvillig behandling som vasallstat, ville Wilkinson arbeide for å løsrive området fra Virginia og sørge for at det aldri søkte om å bli en delstat igjen. Det skulle bli en del av det spanske imperiet. I bytte mot dette skulle Spania tilby den nye vasallstaten Kentucky eksklusive handelsrettigheter langs Mississippi-elven.

Wilkinson ønsket selvfølgelig også å mele sin egen kake. Han ville ha tusenvis av hektar under spansk beskyttelse langs Mississippi og en liten formue i gullmynter. Miró var ikke dum. Han innså at Spania risikerte krig med den nye amerikanske nasjonen hvis amerikanerne førte en slik politikk. Men han var også klok nok til å innse at Wilkinson kunne bli en nyttig alliert for Spania i fremtiden. Han gikk derfor med på å innrullere Wilkinson som «Agent 13» hvis amerikaneren i all hemmelighet sverget troskap til kongen av Spania. Det gjorde Wilkinson, og snart begynte han å motta regelmessige forsendelser av gullmynter som ble gjemt i tønner og fraktet oppover Mississippi-elven med lekter. Dermed ble Wilkinson den sentrale figuren i det som senere ble kjent som «den spanske konspirasjonen».

Ryktene gikk alltid rundt Wilkinson, men selv om det fantes mistanker om at han kunne være spion for Spania, var det ingen i den amerikanske regjeringen som hadde noen bevis. Det var en spesielt vanskelig tid i den nye republikken, og det var av største viktighet å opprettholde lojaliteten til hæren. Bekymringer og rykter om spionasje ble ignorert. Wilkinson må ha blitt henrykt da George Washington forfremmet ham til brigadegeneral. Han fortsatte som en viktig offiser i hæren under presidentene John Adams, Thomas Jefferson og James Madison.

I 1803 overtok Wilkinson Louisiana-kjøpet fra den franske regjeringen på vegne av USA, og i 1805 ble han landets første guvernør. Han brukte stillingen til å lekke informasjon til Spania om USAs planer om å ekspandere vestover. Dette gjorde det mulig for Spania å bygge forsvarslinjer og forsterke troppene sine. Dette forsinket den amerikanske annekteringen av Texas.

Wilkinson var en innbitt intrigemaker, og han var også involvert i den såkalte Burr-konspirasjonen. I 1806 innledet den tidligere visepresidenten Aaron Burr hemmelige forhandlinger med britene, der han foreslo at de sørvestlige territoriene kunne danne et uavhengig land som var gunstig for Storbritannia. Han kontaktet også spanske tjenestemenn og foreslo en lignende plan. Wilkinson, som alltid var en intrigemaker, ble med Burr for å fremme ideen i bytte mot et løfte om betydelige rikdommer. Da komplottet ble oppdaget, forfalsket Wilkinson brev han hadde mottatt fra Burr, og tilbød dem til den amerikanske regjeringen. Dette resulterte i at Burr ble siktet for forræderi. Burr ble til slutt frikjent da John Marshall, høyesterettsjustitiarius i USAs høyesterett, mente at bevisene som ble lagt frem, var utilstrekkelige.

Ved hjelp av utspekulert forfalskning klarte Wilkinson midlertidig å unndra seg rettsforfølgelse, men da James Madison rettsforfulgte Jefferson som president, beordret han Wilkinson stilt for krigsrett. Saksbehandlingen var uoversiktlig, og generalen ble til slutt frikjent. Han var klar over at nye anklager kunne følge, og flyktet til Mexico City, der han døde i 1825, 68 år gammel. De endelige bevisene på hans forræderske aktiviteter dukket først opp flere tiår etter hans død, noe som fikk president Theodore Roosevelt til å si: «I hele vår historie finnes det ingen mer foraktelig karakter.»

OVER Wilkinsons far sa en gang til ham: «Min sønn, hvis du noen gang finner deg i en fornærmelse, vil jeg gjøre deg arveløs.»

UNDER Dette maleriet skildrer området rundt Boston under beleiringen.

© Getty Images, Alamy

JULIUS & ETHEL

De er de eneste amerikanske borgerne som noensinne har blitt henrettet for spionasje. Men var Rosenberg-paret kommunistiske spioner eller ofre for myndighetenes felle?

TEKST | BEE GINGER

For fans av krimserier høres historien om et jødisk ektepar som stilles for retten for å ha overlevert atomhemmeligheter til Sovjetunionen, kanskje ut som en serie vel verdt å få med seg. Men denne historien er ekte – og den ender i tragedie.

På 1950-tallet rådet en akutt frykt for at Sovjetunionen skulle avfyre en atombombe mot USA. Denne frykten ble næret av den amerikanske regjeringen. Den amerikanske befolkningen var nærmest hysterisk, den kalde krigen gjorde dem paranoide og gjennomsyret dagliglivet. Det fantes imidlertid de som støttet Stalins supermakt, og noen av dem gikk til og med så langt som til å melde seg inn i partiet Young Communist League.

I 1936, tre år før andre verdenskrig brøt ut, deltok 21 år gamle Ethel Greenglass på et møte i Kommunistpartiet i New York City. Der møtte hun en ung mann ved navn Julius Rosenberg. De giftet seg i 1939, og i 1947 ble de foreldre til to sønner.

Ethel, som hadde ambisjoner om å bli sanger og skuespiller, fikk jobb som sekretær i et rederi, mens Julius, som var utdannet elektroingeniør, arbeidet som forsker på rakettstyring, radar og elektronikk for hærens signalkorps i Fort Monmouth i New Jersey. Han ble senere oppsagt fordi han var engasjert i Kommunistpartiet, men da hadde han rukket å være informant for Sovjetunionen ved å videreformidle svært sensitiv informasjon.

Den 17. juni 1950 ble Julius arrestert, mistenkt for spionasje, og den 11. august ble Ethel varetektsfengslet, mistenkt for å ha hjulpet sin mann. I retten fremstilte påtalemyndigheten Ethel som en dårlig mor fordi hun prioriterte kommunismen fremfor barna sine, til tross for at det ikke fantes bevis for at hun hadde deltatt aktivt i noe kriminelt. Saken mot Ethel var avhengig av vitneutsagn fra en kilde som sto henne nær: broren David.

David Greenglass var tidligere sersjant i den amerikanske hæren og arbeidet i atomlaboratoriene i Los Alamos, der forskerne jobbet på spreng med å utvikle atomvåpen. I retten tilsto David at han hadde stjålet dokumenter og skrevet egne notater om atomeksperimenter og atomhemmeligheter knyttet til Manhattan-prosjektet og gitt det til svogeren sin, Julius. Han vitnet også mot søsteren sin og hevdet at Ethel hadde skrevet informasjonen på maskin før Julius ga den til sovjeterne.

Informanter og spioner var ikke uvanlig under den kalde krigen, men Rosenberg-saken skulle gå inn i amerikansk historie fordi myndighetene bestemte seg for å statuere et eksempel med ekteparet i håp om å avskrekke andre. Viljen til å sikre en domfellelse illustreres kanskje best av det faktum at en viktig del av Greenglass' vitnemål ikke ble delt med retten. Før han avga det fellende vitnemålet i retten hevdet Greenglass at Ethel ikke var en del av den faktiske spionringen. Flere tiår senere, i 1996, tilsto Greenglass at han hadde overlevert svært sensitiv og hemmelig dokumentasjon til Harry Gold, en kjemiker i New York som var kurer for Sovjetunionen, og innrømmet å ha løyet under ed. Han gjorde dette for å sikre seg selv, kona og barna sine strafferabatt, samtidig som han begikk mened og fordømte Ethel og Julius.

Til slutt var det en beskjeden eske gelépulver som bidro til å overbevise juryen om Julius' skyld. Greenglass hevdet at svogeren hadde delt en eske i to, og at han hadde beholdt den ene halvdelen til seg selv og gitt den andre til Greenglass' kone Ruth. Retten ble fortalt at dette skulle fungere som et slags skjult signal. Han fortalte videre at en mann deretter kom hjem til dem, viste frem en halv eske med gelépulver og sa «Julius har sendt meg». Nå satt juryen som tente lys. Fordi de to delene av esken passet sammen, sa Greenglass at han hadde gitt den mystiske mannen skisser til utformingen av atombomben. For en jury bestående av vanlige amerikanere som var livredde for kommunismen og et sovjetisk atomangrep, var dette full krise.

Ethel og Julius ble tiltalt sammen, og under hele prosessen bedyret de sin uskyld. Da de ble avhørt om sin tilknytning til Kommunistpartiet, nektet de å svare, etter råd fra advokatene. Men det reddet dem ikke. Juryen, som besto av elleve menn og én kvinne, fant dem skyldige, og 19. juni 1953 ble de sensasjonelt nok dømt til døden i henhold til paragraf 2 i USAs spionasjelov av dommer Irving Kaufman. Dommen ble anket ni ganger, den ble forsøkt omgjort, og paret søkte to presidenter om benådning, men det var fånyttes.

Tre år etter at rettssaken var avsluttet, ble ekteparet henrettet. Ingen av dem ytret et ord før de døde i Sing Sing-fengselet i Ossining i New York. Døden i «Old Sparky», den originale elektriske stolen som ble bygget for fengselet i 1891, var en virkelig grusom måte å dø på. Ethels henrettelse var svært mislykket; etter tre ladninger ble hun fjernet fra stolen, men så oppdaget man at hjertet hennes fortsatt slo, noe som betydde at hun måtte spennes fast igjen for å få ytterligere to elektriske støt. Vitner til henrettelsen rapporterte at de så røyk stige opp fra hodet hennes.

Julius og Ethel er til dags dato de eneste amerikanske borgerne som har blitt henrettet for konspirasjon i forbindelse med spionasje. Sønnene deres, Robert og Michael, har gjentatte ganger bedt om at de skal renvaskes. I 2024 fikk de utlevert et notat skrevet av en tidligere amerikansk kodeknekker som jobbet på samme tidspunkt for foreldrenes påståtte forbrytelser, der det sto at Ethel var klar over hva ektemannen drev med, men at hun ikke klarte å delta i spionasje på grunn av dårlig helse. Det ser ut til at hennes eneste forbrytelse var å støtte mannen hun elsket.

FINAL

DAILY NEWS
NEW YORK'S PICTURE NEWSPAPER

4¢

Vol. 34, No. 209 New York 17, N.Y., Saturday, June 20, 1953

SPIES DIE IN CHAIR

By HENRY LEE

Julius and Ethel Rosenberg, the A-traitors who for two years had tried to outbluff Uncle Sam with the help of fellow Communists all over the world, finally were executed at Sing Sing Prison shortly after 8 o'clock last night.

The mousy Julius, his mustache shaved off, entered the death chamber first, at 8:04 P. M. and was pronounced dead, after the customary three electric shocks, at 8:06¾.

But when Ethel followed at 8:11½ P. M., it required five shocks to complete the death sentence, and she was not pronounced dead till 8:16 P. M. She had already been unstrapped when Drs. H. W. Kipp and George McCracken ordered the executioner to give her two more shocks.

Both died calmly—and silently. There had been some speculation that, near the end, they might crack and take advantage of government offers to save their lives by making a clean breast of their spy operation. There had been some belief, too, that they might die chanting the dreary Communist slogans by which they had lived. But they fooled everybody—and their fellow Commies fooled them. Not one showed up in Ossining to carry on the demonstrations which the Commies have been staging all over the world for the

(Continued on page 3, col. 1)

OVER Amerikanske medier klarte ikke å skjule sitt antikommunistiske standpunkt, og omtalte Rosenberg-paret i usympatiske ordelag.

UNDER Rettssaken skapte overskrifter over hele verden, og mange hevdet at både Ethel og Julius var uskyldige, noe som førte til opprør og protester.

© Getty Images, Alamy

SVIKEREN LÜ BU

Lü Bu var soldat, politiker og forræder, og ble en av de mektigste personene i Kina.

TEKST | CATHERINE CURZON

Lü Bu var general i De tre kongedømmers tid i det gamle Kina: 200-tallet. Han var en storvokst, voldsom kriger, en uovertruffen bueskytter og en uhyre talentfull rytter, og han var både fryktet og aktet. Lojaliteten hans var det imidlertid verre med.

Lü Bu opparbeidet seg et godt rykte under veiledning av Ding Yuan, oppsynsmannen i Bing-provinsen, som ansatte ham som personlig assistent og etter hvert betraktet ham som en betrodd håndlanger. Da keiser Ling døde i 189, fulgte Ding Yuan oppfordringen fra general He Jin og ledet hæren sin til hovedstaden Luoyang, der de hadde til hensikt å eliminere den mektige evnukkfraksjonen, en gruppe svært innflytelsesrike personer ved Lings hoff. I stedet ble He Jin myrdet før Ding Yuan rakk å nå frem til Luoyang. Det var på dette tidspunktet krigsherren Dong Zhuo marsjerte inn i byen, beseiret evnukkene og tok kontroll over hovedstaden. Da Ding Yuan ankom, fant han Dong Zhuo som leder, men mente at også han kunne spille en rolle. Dong Zhuo hadde imidlertid ingen slike planer.

Selv om Ding Yuan hadde tatt Lü Bu under sine vinger og gitt ham en posisjon med tillit og innflytelse, var Dong Zhuo sikker på at den ambisiøse unge mannen kunne bli fristet til å forråde sin mentor i bytte mot en posisjon i sin egen, mektigere fraksjon. Og han fikk rett. Lü Bu gikk med på å forråde Ding Yuan

OVER Lü Bus første svik var drapet på hans mentor, Ding Yuan.

TIL HØYRE Cao Cao fikk Lü Bu henrettet i 199, i stedet for å godta en allianse han ikke kunne stole på.

og myrdet sin mentor ved å halshugge ham. Han overrakte det avkappede hodet til Dong Zhuo, som nå hadde den totale makten i hovedstaden. Til gjengjeld utnevnte Dong Zhuo Lü Bu til sin fostersønn, og belønnet ham for hans lojalitet med en rekke fordelaktige forfremmelser.

Med regjeringen under sin kontroll plasserte Dong Zhuo en marionetthersker, keiser Xian, ved makten, men dette viste seg å være et skritt for langt for andre lokale krigsherrer. De dannet en sammenslutning med mål om å avsette Dong Zhuo og hans marionettmonark. Det førte til en rekke brutale slag der Lü Bu beviste sin grusomhet på slagmarken. Men selv om han var en voldsom og fryktinngytende kriger, var han også en vanskelig mann å komme overens med. Personlighetskonflikter med offiserskollegaen Hu Zhen førte til at hæren deres gikk i oppløsning. Dette ga koalisjonen av krigsherrer et betydelig overtak, og Lü Bus hær ble tvunget til å trekke seg tilbake. Krigsherren Sun Jian nådde helt frem til hovedstaden, og drev hele tiden Lü Bu lenger tilbake. De kom så nær at Dong Zhuo evakuerte befolkningen i Luoyang og flyttet hovedstaden til Chang'an, mens troppene hans raserte Luoyang. Det skulle bli det siste slaget for koalisjonen, som gikk i oppløsning etter at hovedstaden ble flyttet.

Dong Zhuo var uhøflig og ubehøvlet, og han var bitterlig klar over at han hadde mange fiender i egne rekker. Han var alltid på vakt overfor mordtrusler og holdt Lü Bu i nærheten som livvakt. Det var imidlertid grenser for hvor mye Lü Bu orket av fosterfarens rasende og til tider voldelige utbrudd. Til slutt begynte han å mislike Dong Zhuo, selv om han holdt sine ulmende følelser for seg selv. Han hadde også innledet en hemmelig affære med en av Dong Zhuos tjenestepiker, og

© Getty, Wiki CC BY-SA 3.0

VENSTRE Lü Bu var lei av sin fosterfar Dong Zhuos voldelige utbrudd, og til slutt drepte han ham.

Lü Bu vant riktignok en seier over Cao Cao, men suksessen skulle vise seg å være kortvarig.

«LÜ BU BLE FORFERDET OG SA AT HAN IKKE KUNNE DREPE FAREN SIN, MEN DE TO MENNENE PÅPEKTE AT DE BARE VAR FAR OG SØNN I ORD, OG LA TIL AT DONG ZHUO IKKE SÅ UT TIL Å BRY SEG OM BÅNDET.»

fryktet hva som kunne skje hvis Dong Zhuo oppdaget den forbudte forbindelsen.

Svaret kom kort tid etter at forholdet ble oppdaget. Etter et spesielt voldsomt raserianfall da Dong Zhuo kastet en øks mot Lü Bu og nesten drepte ham, oppsøkte Lü Bu Wang Yun, en innflytelsesrik politiker som alltid hadde vært en alliert, og fortalte ham hva som hadde skjedd. Først da innrømmet Wang Yun og en annen embetsmann, Shisun Rui, at de planla et kupp mot Dong Zhuo. De spurte Lü Bu om han ville være med i konspirasjonen. Først ble Lü Bu forferdet over tanken og sa at han ikke kunne drepe sin far, men de to mennene påpekte at de bare var far og sønn i ord, og la til at Dong Zhuo ikke så ut til å bry seg om båndet da han nesten hadde drept Lü Bu. Lü Bu tenkte gjennom dette og bestemte seg nok en gang for å sette sine egne interesser foran lojaliteten: Han ville drepe Dong Zhuo.

Den 22. mai 192 hilste Lü Bu på Dong Zhuo ved palassets port. Langs muren sto tolv betrodde soldater under kommando av den angivelig lojale kaptein Li Su. Det var Li Su som utdelte det første slaget, da han svingte en ji mot Dong Zhuo. En ji var en kinesisk hellebard. Men våpenet prellet av på krigsherrens rustning. Dong Zhuo ba sin livvakt Lü Bu om å redde ham, men Lü Bu svarte at han bare utførte en ordre, og ga ham nådestøtet. Som et tegn på vanære ble liket av Dong Zhuo etterlatt på gaten med en tent lysveke tredd gjennom navlen. Veken brant på den døde krigsherrens fett i flere dager, og folk ble advart om at hvis de forsøkte å gripe inn, ville de bli drept. Til slutt forsøkte tre embetsmenn i byen å plukke opp liket, men ble henrettet sammen med alle som var lojale mot Dong Zhuo.

Dong Zhuos lojale tilhengere kom strømmende til byen Chang'an for å be om benådning fra henrettelse. Da Wang Yun avslo dette, dannet de i stedet en hær og gikk til angrep på byen. Lü Bu utfordret lederen deres, Guo Si, til duell. Lü Bu vant denne duellen, men han var i mindretall og måtte flykte da hærene omgrupperte seg. Planen om å myrde Dong Zhuo hadde vært en suksess, men etterspillet var en katastrofe.

Lü Bu hadde Dong Zhuos hode hengende i salen som trofé da han og mennene hans red ut for å møte krigsherren Yuan Shu. Lü Bu hadde vært en motstander av Dong Zhuo lenge. Så da han ga sin tidligere mentors hode i gave til Yuan Shu, forventet han å bli tatt varmt imot. Men med sitt rykte som forræder holdt Yuan Shu Lü Bu på en armlengdes avstand. Det var likevel en varmere velkomst enn den han fikk av en annen krigsherre, Yuan Shao, som planla et attentatforsøk som Lü Bu bare så vidt unnslapp.

Lü Bu reiste videre, inntok Puyang og utnevnte seg selv til guvernør i Yan-provinsen. Mange sluttet seg til hans styrker i et slag mot krigsherren Cao Cao, som sies å ha vart i 100 dager. Da hungersnød og sykdom herjet i området, vant Cao Cao, og Lü Bu ble tvunget til å søke ly hos en annen krigsherre, Liu Bei. Lü Bu hadde respekt for Liu Bei, men sistnevnte stolte forståelig nok ikke på ham, og regnet med at han snart ville bli forrådt. Han fikk rett da Yuan Shu kontaktet Lü Bu og takket ham for lojaliteten og for den rollen han hadde spilt i seieren over Dong Zhuo, hvis hode han fikk i gave. Han forklarte at Liu Bei hadde startet en ødeleggende krig mot ham, og at han ønsket Lü Bus hjelp til å gjøre opp med Liu Bei en gang for alle. Hvis han gikk med på det, lovte Yuan Shu Lü Bu alle forsyninger og våpen han noensinne kunne trenge.

Lü Bu aksepterte tilbudet, brente ned byen Xiapi og tok Liu Beis familie til fange. Liu Bei var underlegen og i mindretall, og overga seg derfor til Lü Bu. Yuan Shus lovede forsyninger hadde imidlertid ikke ankommet, og Lü Bu mente at han ikke hadde

holdt sin del av avtalen. Så i stedet for å ta Liu Bei til fange, ga han ham en stilling i styret sitt og utnevnte seg selv til guvernør i Xu-provinsen.

I 196 overlevde Lü Bu et kuppforsøk fra sine egne menn, men andre samlet styrkene sine mot ham. Yuan Shu forsøkte å megle fred ved å arrangere et ekteskap mellom sønnen sin og Lü Bus datter, et opplegg som Lü Bu til å begynne med godtok. Lü Bu ombestemte seg imidlertid og fikk i stedet Yuan Shus utsending henrettet da de kom for å hente bruden. Yuan Shu ble rasende og allierte seg med de militære lederne Han Xian og Yang Feng, men selv ikke deres samlede styrker var i stand til å beseire den tilsynelatende uovervinnelige Lü Bu.

Lü Bu hadde uflaks i 198, da Cao Cao beleiret byen han bodde i, Xiapi. Lü Bu søkte hjelp og sendte bud på Yuan Shu, som ikke hadde noe hastverk med å hjelpe. Beleiringen pågikk i månedsvis, helt til Lü Bu den 7. februar 199 innså at alt håp om seier eller rømningsmulighet var ute. Han ba sine menn om å drepe ham og overrekke Cao Cao det avhogde hodet, og da de nektet, overga han seg til Cao Cao personlig. Først forsøkte han å forhandle og tilbød seg å slå seg sammen med fienden, men Lü Bus motstandere hadde sett seg lei på dobbeltspillet hans. Cao Cao fikk Lü Bu henrettet ved hengning, og dermed var den kaotiske karrieren hans over en gang for alle.

Lü Bu var en modig, voldsom og uendelig ambisiøs kriger, men med sin hang til lureri og taskenspill manglet han de strategiske ferdighetene og den langsiktige visjonen som trengtes for å utmerke seg som leder i det gamle Kinas mangefasetterte, men knallharde verden. Han inngikk og brøt allianser av hjertens lyst, men klarte ikke å knytte de langsiktige båndene som kunne ha hjulpet ham med å gjøre seirene til noe mer permanent. Til slutt, under den siste beleiringen, hadde Lü Bu ingen som ville hjelpe ham. Han hadde forrådt én gang for mye.

UNDER I dag er Lü Bu en velkjent skikkelse i kinesisk litteratur, teater og opera.

© Wikimedia Commons

USAS STØRSTE SPION BLIR TATT

FBIs ekspert på kontraspionasje var samtidig en ivrig spion for Sovjetunionen. Robert Hanssen visste at FBI var på sporet av ham. Hvorfor stoppet han ikke da han hadde sjansen?

TEKST | BEN BIGGS

I 1977, kort tid etter at Jimmy Carter var på plass i Det hvite hus, flyttet Sovjetunionens ambassade inn i en ny bygning. Det var en kort kjøretur tvers gjennom Washington, D.C., fra Pennsylvania Avenue. Det var fortsatt ti år til den kalde krigen begynte å tø opp. Forholdet mellom USA og Sovjetunionen var spent, mens etterretningsagenter på begge sider av jernteppet lurte hverandre både dobbelt og trippelt i et spindelvev av list og knep. FBI ville ha et overtak i spionspillet og beordret at det skulle bygges en tunnel fra et hus på motsatt side av veien og inn under den nye sovjetiske ambassaden, slik at de kunne avlytte motparten. Men Operasjon Monopol var beheftet med tekniske problemer, og etter at byggingen var fullført, mislyktes amerikanernes spionasjeforsøk på uforklarlig vis.

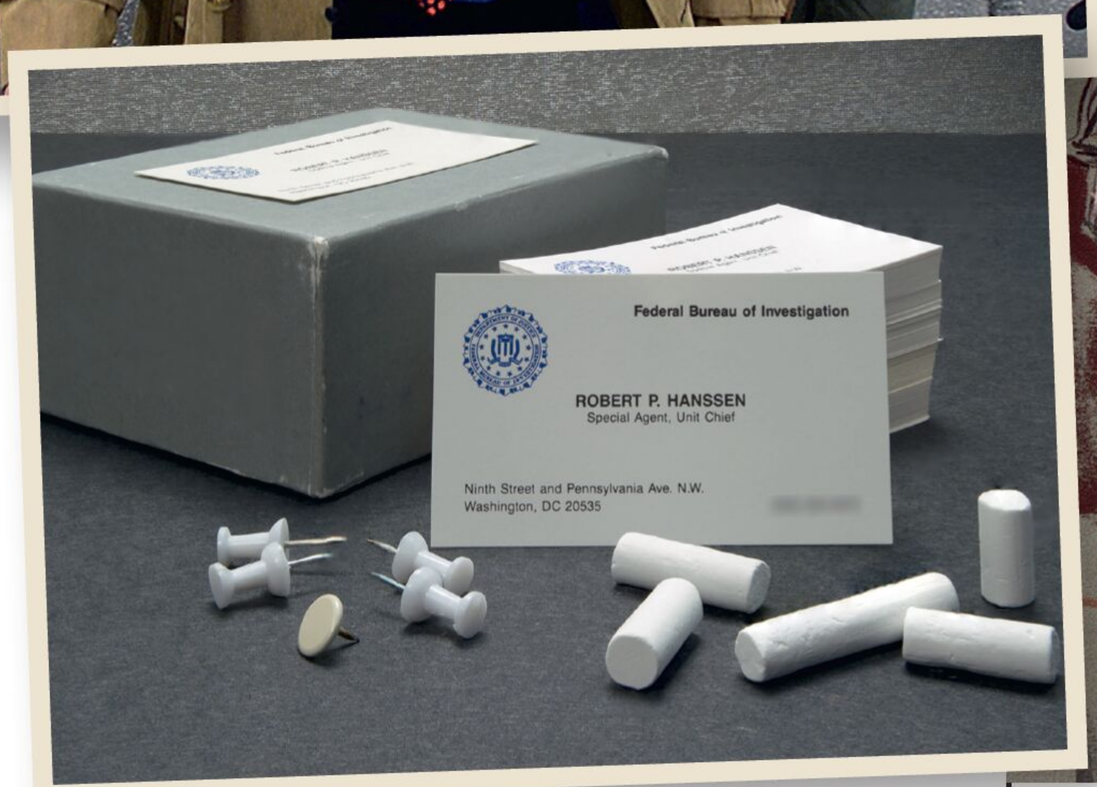
FBI mistenkte den gang at en muldvarp hadde hjulpet sovjeterne med å sabotere operasjonen, men det ble ikke bekreftet før i 1994, da Aldrich Ames ble arrestert. CIAs kontraspionasjeoffiser hadde overlevert utallige hemmeligstemplede dokumenter til KGB og avslørt navnene på en rekke agenter som spionerte i Sovjetunionen, og noen av dem hadde senere blitt likvidert med en kule i hodet. Ames ble tatt fordi han hadde et privatforbruk som ikke sto i stil med CIA-lønnen hans, som om kollegene ikke ville legge merke til de fancy skreddersydde dressene hans og nye, eksklusive hus. Spionasjen han bedrev i ti år, kan knyttes til tapet av mange amerikanske verdier – men ikke alle. Ames var i Roma da Operasjon Monopol var aktiv, og dessuten var han ikke FBI-ansatt, så han ville ikke ha visst om den. CIA og FBI innså at det fantes enda en muldvarp i deres eget sentrum, og gikk sammen om å utrydde spionen. Det skulle gå lang tid før de kom på sporet av FBIs spesialagent Robert Philip Hanssen.

I årevis gransket de spor som ikke førte noen vei, arresterte legitime spioner som ikke var den spionen de lette etter, og jaget en CIA-agent til det var åpenbart at han var helt uskyldig. Så, i 2000, fant innsatsgruppen endelig det fellende beviset de lette etter. Det kostet dem svimlende 7 millioner dollar – flere ganger mer enn det Ames tjente på sovjetisk (og senere russisk) spionasje i løpet av karrieren. Pengene ble betalt til en utro agent i SVR (russisk etterretning) som ga dem en fil om en ikke navngitt amerikansk spion for Russland. Mappen inneholdt imidlertid en kassett med lydopptak av spionen i samtale med sin kontaktperson. En FBI-agent i teamet syntes at stemmen var kjent. De leste notatene muldvarpen hadde gjort, som blant annet inneholdt et rasistisk sitat av general Patton fra andre verdenskrig: «Vi må komme oss dit, for helvete (...) og så ta de oppblåste japsene». Da begynte alt å falle på plass: Bob King, en analytiker for FBI, husket at Hanssen en gang hadde brukt den samme uvanlige ordlyden. Teamet gikk deretter gjennom Hanssens oppdrag og bevegelser gjennom karrieren, og matchet dem én etter én med muldvarpens kjente aktiviteter. Fingeravtrykkene i filen ble også matchet med Hanssens. Til slutt hadde spionen fått et navn.

VENSTRE **Hanssen nærmet seg pensjonsalder da han til slutt ble identifisert som muldvarpen bak avsløringen av Operasjon Monopol.**

© Getty Images, Alamy

ØVERST TIL VENSTRE **Hanssens advokat, Plato Cacheris, forlater en rettssal i Virginia etter at dommeren har bestemt at hans klient skal forbli varektsfengslet i påvente av rettssaken, mars 2001.**

OVER TIL HØYRE **Hanssen erklærte seg opprinnelig ikke skyldig i 21 anklager om spionasje for Russland, hvorav 14 omfattet dødsstraff.**

Hanssen var på dette tidspunktet fortsatt i tjeneste som FBI-agent i Utenriksdepartementet, men han nærmet seg pensjonsalder, så FBI måtte handle raskt. Spesialagent Don Sullivan skulle erstatte Hanssen når han gikk av med pensjon, så han ble sendt for å gå i opplæring hos ham i Utenriksdepartementet, slik rollen krevde. Han fikk også et hemmelig oppdrag om å holde øye med muldvarpen. Sullivan fant raskt ut at Hanssen hadde både midler og gode muligheter til å få tilgang til FBIs og Utenriksdepartementets systemer, som var fulle av gradert informasjon. Dette gikk Hanssen gjennom i ro og mak bak den lukkede døren til kontoret sitt. I januar 2001 ga assisterende direktør Neil Gallagher i National Security Division Hanssen et falskt oppdrag og flyttet ham ut av kontoret for utenrikssaker og inn på et kontor i FBIs hovedkvarter – et rom som var rigget med hemmelige kameraer og mikrofoner. FBI fikk snart vite om hans neste trekk. Den 18. februar gjorde han sitt siste «dead drop» på et stille sted i Foxstone Park i Virginia. Et overvåkingsteam fulgte med da Hanssen, med dokumenter pakket inn i svart plast under den ene armen, gikk langs en sti omkranset av trær til en gangbro i tre, der han la fra seg den sensitive pakken. På vei tilbake til bilen klappet fellen igjen: Biler rullet frem for å blokkere Hanssens fluktveier, og agenter strømmet ut for å arrestere ham.

Til tross for at Hanssen risikerte dødsstraff, erkjente han seg til slutt skyldig i spionasjeanklagene som ble rettet mot ham. Over 20 års erfaring i felten fortalte ham at spillet var over da det durkdrevne teamet fakket ham. Spesialgruppen hadde nemlig samlet et utall uomtvistelige beviser for at Hanssen ved minst 20 forskjellige anledninger i løpet av karrieren hadde lagt igjen pakker over hele Washington til

«HAN INNRØMMET AT HAN GJORDE DET FOR PENGENES SKYLD OG AT HAN TIDLIG BEGYNTE Å SPIONERE FOR SOVJETERNE.»

KGB og dets etterfølger, SVR. Han hadde også forsynt sine sovjetiske håndlangere med rundt 30 datafiler og 6000 sider med hemmeligstemplet informasjon, noe Hanssen ble rikelig kompensert for; anslagsvis 1,4 millioner dollar i kontanter, bankoverføringer og diamanter. Han gikk under dekknavnet «Ramon Garcia» og brukte utdannelsen som kontraspionasjeekspert til å unngå å bli oppdaget av USA, og til å skjule både sitt virkelige navn og arbeidsgiver for Sovjetunionen. I over 20 år var Ramon Garcia et spøkelse.

Hanssen hevdet aldri at han hadde politiske eller ideologiske motiver, som om det ville ha gitt ham et slags moralsk overtak uansett. Da han inngikk en avtale for å unngå dødsstraff, innrømmet han overfor FBI at han kun gjorde det for pengenes skyld, og at han hadde begynt å spionere for Sovjetunionen svært tidlig i karrieren. I 1979, bare tre år etter at han hadde avlagt ed som spesialagent, henvendte han seg til GRU (det sovjetiske etterretningsdirektoratet) for å tilby sine tjenester som spion, og han så seg aldri tilbake. Men til tross for alle sine hemmelige tiltak for å holde aktivitetene sine under radaren, gjorde Hanssen flere dumme feiltrinn som han bare med nød og neppe kom unna med. Og i ettertid viste det seg at de amerikanske myndighetene var like blinde som Hanssen var uforsiktig.

En gang la han igjen en bunke kontanter på en kommode i huset sitt. Den ble oppdaget av svigerinnen hans, hvis mann, Mark Wauk, også jobbet for FBI. Han visste at Hanssen hadde snakket om å pensjonere seg i Polen, som på den tiden lå bak jernteppet, og at FBI mistenkte en av sine egne for å lekke informasjon til Sovjetunionen. Wauk la to og to sammen og fortalte det til sin overordnede, som avfeide Wauks mistanker og ikke foretok seg noe til tross for de svært mistenkelige

omstendighetene.

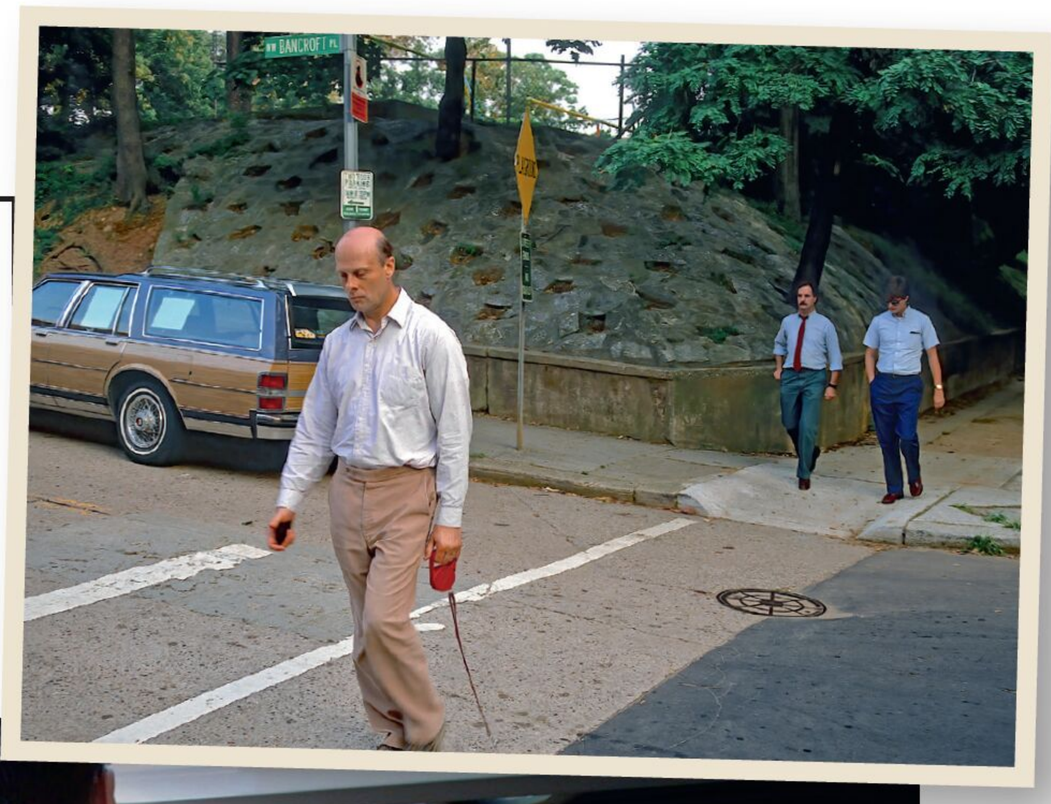
Hanssen var nær ved å bli avslørt etter Sovjetunionens kollaps. I frykt for å bli avslørt i overgangen fra Sovjetunionen til den nyopprettede Russiske føderasjonen, brøt han kontakten med sine kontaktpersoner i et år. Så oppsøkte han en GRU-agent på den russiske ambassaden i Washington, med hendene fulle av dokumenter. Han ga agenten sitt alias og sa at han jobbet for FBI og ønsket å reetablere seg som spion for Russland. Men i stedet for å ta Hanssen med på laget kjørte agenten av gårde og la inn en anmeldelse til det amerikanske Utenriksdepartementet der han beskyldte Hanssen for å være en trippelagent. Utrolig nok var det ingen som fulgte opp dette.

To ganger ble han tatt på fersk gjerning da han hacket seg inn på datamaskiner han ikke hadde offisiell tilgang til. Den første gangen hevdet han at han testet FBIs sikkerhetssystem, og den andre gangen at han prøvde å koble datamaskinen sin til en skriver som krevde administratorpassord. Begge gangene trodde hans overordnede på ham, og Hanssen slapp unna med en advarsel.

Da etterforskningen ble trappet opp i begynnelsen av 2001, visste Hanssen at amerikanske myndigheter var på sporet av ham. Han mistenkte med rette at bilen hans var blitt avlyttet, og i et brev til sine russiske overordnede skrev han: «Min største nytteverdi for dere er over ... Jeg har blitt forfremmet til en høyere, uinteressant seniorjobb uten regelmessig tilgang til informasjon. Jeg blir isolert ... Noe har vekket den sovende tigeren. Kanskje du vet bedre enn meg.»

Men russerne visste ikke bedre. Faktisk fant de først ut hvem Hanssen var etter at arrestasjonen av ham ble slått stort opp i nyhetene, hvor bilder av ham viste at han ble kroppsvisitert av agenter, ledsaget av et velrettet spørsmål fra Hanssen: «Hvorfor tok det så lang tid?»

Hanssen hadde en flott karriere i FBI, og var angivelig både en god ektemann og far til sine tre barn. Han var også en smart fyr; han visste at FBI var i ferd med å ta ham, men likevel fortsatte han med den siste leveringen av dokumenter.. Kanskje var han for avhengig av adrenalinkicket han fikk ved å spionere, men innerst inne ønsket at noe eller noen skulle stoppe ham? Enten det er butikktyver eller seriemordere, kan noen kriminelle ikke la være å begå sin spesielle form for kriminalitet, til tross for den flyktige og avtagende psykologiske belønningen de får ut av det, til tross for hva de risikerer hvis de blir tatt, og til tross for den store sannsynligheten for å bli tatt neste gang. Til slutt endte Hanssens avtale med en dom som noen kanskje vil anse som verre enn døden: 15 livstidsdommer uten mulighet for prøveløslatelse. Han døde i 2023 etter å ha tilbrakt 21 år på isolat i det fryktede høysikkerhetsfengselet ADX Florence.

HØYRE Felix Bloch (t.v.), en annen mistenkt russisk spion, ble skygget av FBI-agenter i 1989. Hanssen avslørte etterforskningen slik at FBI ikke kunne skaffe nok bevis til å tiltale Bloch.

NEDERST FBI-agenter fjerner esker med bevismateriale fra Hanssens bolig i Wien i Virginia, februar 2001.

© Getty Images, Alamy

HISTORIENS STØRSTE FORRÆDERIE

Forræderi er en farlig fiende, som skjuler skumle hensikter bak et vennlig smil. Bli med inn i historiens mørke skygger og møt noen av de verste svikerne, fra den beryktede Judas Iskariot og landssviker Vidkun Quisling til Guy Fawkes, Benedict Arnold og den kinesiske krigeren som myrdet sin egen mentor. Les om iskalde dobbelt- og trippelagenter og utspekulerte komplotter og sammensvergelser, og fordyp deg i dramatiske historier fra antikkens Roma og Hellas. I tillegg får du noen fengslende fortelllinger fra de innerste kongelige kretser.

2025 / Kr. 179,90
ISBN: 978-82-8447-543-1
50014>
7 023060 427375